

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BİZANSLILARDA İKONA KIRICILIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURGAY ETLİK

DANIŞMAN

DOÇ. DR. REMZİ KUZUOĞLU

AKSARAY 2019

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANSLILARDA İKONA KIRICILIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURGAY ETLİK

DANIŞMAN

DOÇ. DR. REMZİ KUZUOĞLU

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren .....(….) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı :TURGAY

Soyadı :ETLİK

Bölümü :TARİH

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Bizanslılarda İkona Kırıcılık

İngilizce Adı : Iconic Refraction in Byzantines

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: TURGAY ETLİK
İmza:

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Turgay Etlik tarafından hazırlanan "Bizanslılarda İkona Kırıcılık" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: (Doc.Dr.Remzi Kuzuoğlu)

(Tarih, Aksaray)

Üye: (Doc.Dr. Osman Doğanay)

(Arkeoloji,Aksaray)

Üye: (Dr.Öğr.Üyesi Suzan Mutlu Akkuş)

(Tarih, Hacı Bektaşı Veli)

Tez Savunma Tarihi: 12./06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2019...tarih ve 2019/29-9.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

Turgay Etlik

İmza

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
RESİMLER LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**
I. BÖLÜM **1**
İKONA VE İKONOKLAZMA **1**
1.1 İkona Kavramı 1
1.2 İkona Türleri 3
1.2.1. Tanımlayıcı İkonalar 5
1.2.2. İbadet İkonaları 5
1.3 Hristiyanlık ve İkonalar 7
1.3.1 İkonaların Hristiyanlığa girişi 7
1.3.2 Ortodoks Kilisesi'nde İkonacılık 9
1.3.3 Bizans Kilisesi ve ikonalar 12
1.4 İkonoklazma Kavramı 16
II. BÖLÜM **18**
İKONAKLAZMA DÖNEMİ ÖNCESİ BİZANS İMPARATORLUĞU **18**
2.1 III. Leon Dönemin'e Kadar Yaşanan İç Sorunlar 18
2.2 III. Leon Dönemine Kadar Siyasi Yapıdaki Değişimler 22
2.3 III. Leon Dönemine Kadar Sosyal Yapıdaki Değişimler 24
III. BÖLÜM **27**
BİZANS İMPARATORLUĞUNDA İKONAKLAZMA DÖNEMİ **27**
3.1 III. Leon'un İmparator Olması 27
3.2 İkonaklazma Dönemine Neden Olan Sebepler 30
3.2.1 Dini Sebepler: Kitab-ı Mukaddes'teki On Emir ve İslamiyet'in Tasvirleri Yasaklaması 30
3.2.2 Doğal Afetler ve Bunların Toplumdaki Etkisi 34
3.2.3 Siyasi ve Askeri Gelişmeler 35

3.3 I. İkonaklazma Dönemi 38
3.3.1 III. Leon'un İkonaları Yasaklayan Fermanı 38
3.3.2 İkonaklazma Dönemindeki İsyanlar ve III. Leon, V. Konstantin ve IV. Leon'un Tutumu 39
3.4. II. İkonaklazma Dönemi 51
3.4.1. Ermeni V. Leon Dönemi 51
3.4.2. II. Mikhail Dönemi 57
3.4.3. Theophilos Dönemi 59
3.4.4. Thedora Dönemi 61
VI. BÖLÜM 62
İKONOKLAZMA SONRASI BİZANS İMPARATORLUĞU 62
4.1. İkonoklazmanın Bizans İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi 62
4.2. İkonoklazmanın Hristiyanlık Üzerindeki Etkileri 65
4.3. İkonoklazmanın Bizans Sanatı Üzerine Etkileri 70
SONUÇ 73
KAYNAKÇA 78

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİZANSLILARDA İKONA KIRICILIK

(Yüksek Lisans Tezi)

Turgay Etlik, AKSARAY 2019

ÖZET

726 ile 843 yılları arasında yaklaşık 120 yıllık süreç içinde kesintili olarak iki dönem halinde gerçekleşen ikonoklast dönem Bizans'ın ve imparatorun devlet-kilise ilişkisi kapsamında yaşadığı sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik sorunlar ve heretik dini mezhepler ile dış kaynaklı etkilerin de içinde bulunduğu karmaşık bir harekettir. Temel olarak dini sebeplerle birlikte, siyasi ve ekonomik sebeplerin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak Bizans tarihini etkileyen ikonoklazma, aynı zamanda beklenilmeyen sonuçları itibariyle de Bizans ve Ortaçağ dönemi için oldukça önemli etkilere sahiptir. İkonoklazma dönemi boyunca her ne kadar imparatorun kişisel otoritesi, belli bir seviyede sağlansa da, bu dönemin sona ermesinin ardından Batı Kilisesinin Bizans'tan tamamen kopması, ikon kültünün bir Ortodoks inanışı olarak kendisine yer edinmesi, Bizans'ta Antik-Hellenistik kültürün tekrardan canlanması gibi Bizans'ı ve Hristiyanlığı Batı-Doğu ayrımı kapsamında etkileyen önemli olaylar gerçekleşmiştir. Böylelikle İkonoklazma dönemi, Bizans'ın dini, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamında önemli izler bırakarak, Bizans tarihi için bir dönüm noktası olmuştur.

Bilim Kodu

Anahtar Kelimeler: Bizans, İkonoklazma, İkona Kırıcılık, İkon

Sayfa Adeti: 81

Danışman:

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

ICON REFRECTION IN BYZANTINES

(Ph.D Thesis)

Turgay Etlik, AKSARAY 2019

ABSTRACT

The iconoclastic period, which took place in two periods between the years 726 and 843 in an intermittent period of 120 years, was not realized based on the sensitivity towards religious depictions as it was in the mere appearance, but also the social, political, military, which the Byzantine and the emperor faced within the state-church relationship, economic problems and heretic religious denominations as well as the external influences. Iconoclasm, which mainly affects the Byzantine history as a result of political and economic reasons together with religious reasons, also has important effects for the Byzantine and Medieval periods in the context of unexpected reasons. During the period of the iconoclasm, although the emperor's personal authority was provided at a certain level, the complete collapse of the Western Church after the end of the era of iconoclasm, the fact that the icon cult gained its place as an Orthodox belief, as well as the revival of Ancient-Hellenistic culture in Byzantium. With the Iconoclasm, some important events affecting Byzantine and Christianity in the Western-East distinction have been realized. Thus, the iconoclastic period was a turning point for Byzantine history, leaving significant traces in the religious, social, cultural and political life of Byzantium.

Science Kod

Key words: Byzantine, Iconoclasm, Icon Refrection, Icon

Page Number: 81

Supervisor:

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.Hz. Meryem ve Hz. İsa İkona Örneği (Ayasofya İstanbul).....2
Resim 2. Hz. İsa İkona Örneği.....3
Resim 3.Hz. İsa İkona Örneği (Ayasofya İstanbul).....4

GİRİŞ

726-843 yılları arasında Ortaçağ döneminde gerçekleşen ikona kırıcılık veya ikonoklazma hareketi, Doğu Roma tarihi açısından sosyo-kültürel, dini ve siyasi alanda bir dönüm noktası teşkil eder mahiyettedir. İkona kırıcılık, her ne kadar görünüş itibariyle dini nitelikli tasvirlerin çerçevesinde gerçekleşen tartışmaların bir tezahürü olmasına karşın, esasen Doğu Roma tarihini derinden etkileyen, hem dini hem siyasi hem de sosyo-kültürel dalları bulunan oldukça karmaşık bir hadise durumundadır. Takriben 120 yıllık uzun bir süreci içeren İkona Kırıcılık, iki döneme ayrılmaktadır.

I. İkonaklazma Dönemi, 726 yılında III. Leon'un dini tasvirlere yönelik kalkıştığı mücadelelerle birlikte başlamış ve 787 yılında ikonofil görüşlere sahip İmparatoriçe Irene tarafından ikonlara yönelik ibadetin serbest bırakılmasıyla sonlanmıştır. 815 yılında yine başka bir tasvir aleyhtarı imparator olan V. Leon'un tahta çıkışı sonrası yeniden gündeme getirmesiyle başlayan II. İkonoklazma Dönemi ise 843 yılında yine başka bir imparatoriçe olan Theodora'nın topladığı Konsil tarafından ikonlara karşı yasağın kaldırılmasıyla tamamıyla sona ermiştir.

III. Leon'un genelde dini, özelde ise sosyal, ekonomik ve siyasi politikalarının bir sonucu olarak 8. yüzyılda uygulanmaya başlanan İkonoklazma hareketi kapsamında, ikonoklastların hedefine tüm dini tasvirler ile birlikte azizlere yönelik ibadeti ve azizlerin kutsal emanetleri alınmıştır. Bu sebeple İkonoklazma hareketi, Ortodoks (Doğu) Kilisesi, Doğu Romalı din adamları ve Doğu Roma toplumunun çoğunluğuna etki ederek, Doğu Roma toplumunu derinden etkilemiş, devlet ve toplum yapısında çalkantıların yaşamasına neden olmuştur. Bununla birlikte Doğu Roma'nın siyasetinde de büyük etkilere sebep olan bazı gelişmeler, ikonoklazma hareketi süresince gerçekleşmiştir.

Doğu Roma tarihi açısından oldukça geniş etkili siyasi olaylara sebep olan ve bununla birlikte dini ve kültürel olarak bir dönüm noktası mahiyetinde olan ikona kırıcılığın ortaya çıkış sebepleri, o dönemde Bizans'ın karşılaştığı siyasi, sosyal ve dini sorunların bir bileşimidir. Nitekim 7. yüzyılda eski Roma İmparatorluğundaki imparatorun konumu ve

mutlak otoritesi kaybolmuş, keşiş ve manastırların rolünün artmasıyla birlikte imparatorun otoritesi olumsuz etkilenmiştir.[1] Bu kapsamda ikona kırıcılık, imparator için Bizans'ın devlet-kilise hiyerarşisi içinde bulunan eski imparator kültünde yer alan geleneksel imparatorun kendi otoritesini tekrar kazanmasına yönelik çabası olmuştur.

Tasvirlerin sebep olduğu sosyal problemlerle ilişkili olarak, İkona Kırıcılık döneminde kimi zaman sert ve şiddetli ikonoklast politikaların uygulanmıştır Bu kapsamda keşişler ve manastırlar, ikonoklast hareketin hedefine alınmış, böylece keşişler ve manastırlar da şiddetli baskılara maruz bırakılmıştır. İkon kültünün yuvası durumundaki manastırlar, bilhassa 6. ve 7. yüzyıllarda sahip olduğu mülklerin yanında vergiden de muaf tutulmuş olup bu durum manastırların devletten daha çok ekonomik güç kazanmasına sebep olmuştur. Manastırların artan ekonomik güçlerinin yanında, bilhassa devletin işçi ve asker ihtiyacını karşılayacak olan genç nüfusun manastırlara yönelmesiyle Bizans, insan kaynağı hususunda güçlükler yaşamış, bunla birlikte keşişlere olağanüstü kutsal bir güç atfedilmesi sonucunda keşişlerin Bizans toplumu nezdinde artan ruhani güçleri, imparatorun otoritesini dahi aşarak toplum için en önemli otoritelerden biri durumuna gelmiştir. Bu sebeple ikona kırıcılık hareketinin öncelikli hedefine manastır ve keşişler alınmış, bilhassa ikona kırıcılık hareketinin en şiddetli yaşandığı V. Konstantinos döneminde ikonlarla mücadelede ikonların yerini manastırlar ve keşişler almış ve bu dönem adeta manastır ve keşişleri ortadan kaldırma mücadelesine dönüşmüştür.

Yaklaşık 120 yıllık süreç içinde bilfiil olarak 90 yıl devam eden bu uygulama ve Bizans'ı bir asırdan daha uzun bir süre, karmaşık bir döneme sokan ikona kırıcılık, sebep olduğu neticeleri açısından da Bizans'ı önemli ölçüde etkilemiş, bu süreç sonucunda Bizans'ın dini, toplumsal ve siyasi yapısı radikal bir şekilde etkilenmiştir. İkonoklast hareket sonrası

[1]Kilise kelimesinin hıristiyan geleneği içerisinde teorik bağlamda birbiriyle ilişkili, pratikte ise birbirinden ayrı manaları vardır. Bunlardan birincisi bütün bir hıristiyan imanını ve bizzat doktrinin kendisini ifade etmektedir. Böylece hıristiyan kilisesi denildiğinde ibadetten teolojiye kadar bütün Hıristiyanlık imanını tanımlayan geniş bir anlam kastedilmiş olur. Kelime ikinci olarak "mezhep" anlamına gelmektedir. Bu durumda Katolik kilisesi, Ortodoks kilisesi ve Protestan kilisesi denildiğinde mezhep farklılıkları anlaşılır. Kilisenin daha özelleşmiş ve hıristiyan teolojisinde işlenmiş üçüncü kullanımı cemaat kavramı ile ilişkilidir. Hıristiyan geleneğinde hayattan yüz çevirme idealinin başlangıçtan beri var olduğu bilinmekle beraber manastır hayatının kökeni, Mısır'da "çöl babaları" diye anılan bazı din adamlarının tek başlarına çöllere ve dağlara çekilip münzevi hayat sürmelerine dayandırılır. Bu inzivaya çekilişin ardında, içtimaî ve siyasî sebeplerin yanı sıra gittikçe dünyevîleşen ve kozmopolitleşen kilise ortamından ve bunun getirdiği yükümlülüklerden uzaklaşmak suretiyle hıristiyan mükemmelliği idealini arama yahut ferdî kurtuluşa erme çabalarının da bulunduğu kabul edilir. Mimari açıdan tek bir model benimsenmeyip keşişlerin ihtiyaçları ve işlevleri doğrultusunda farklı tarzda manastırlar inşa edilmekle birlikte yüksek duvarlarla çevrili ve tek girişli geniş bir avlunun etrafına yerleştirilmiş bahçe ve keşiş hücrelerinin yanı sıra daha küçük bir avluya bakan kilise, yemekhane, kütüphane, toplantı odası ve mezarlık gibi birimler pek çok manastırda yer almıştır.(Bkz. İslam Ansiklopedisi, (1988). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları)

İtalya merkezi idareden uzaklaşmış, bu durum Roma Kilisesinin, Bizans Kilisesinden uzaklaşarak Doğu ve Batı Kilisesi arasında belirgin bir ayrımın oluşmasına sebep olmuştur. İkonoklast hareket sonrası Batı Kilisesi, Bizans'tan uzaklaşarak Franklarla işbirliğine gitmiş, bu yakınlaşmanın sonucunda Papalık Devletinin kurulmasının ilk adımı atılmıştır. Böylelikle Roma imparatorluk mirası bölünerek, Orta Çağ içinde yeni bir dönem açılmıştır. Bunun yanı sıra bilhassa toplum nezdinde destek bulmayan ikona kırıcılık hareketi, ikonoklast görüşlü imparatorların ölümü sonrası hiçbir zorlanma olmaksızın yerini hemen ikonofil görüşlere bırakmıştır ki bu durum ikonoklast hareketin sağlam temellere sahip olmadığını göstermektedir. Sağlam temellere sahip olmayan her eylem gibi, zamanı gelince yok olmaya mahkûm olan ikonoklast hareketi sonrası Ortodoks Kilisesinde ikonların yeri sabitlenmiş ve sonuç olarak bu dönem, ikonofillerin, ikonoklastlara yönelik kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Bizans tarihinde önemli bir yer tutan İkona Kırıcılık hareketinin dönemin sahip olduğu özellikleri kapsamında değerlendirilerek ortaya çıkış amaçlarının araştırılması, bu hareketin başta dini, sosyal ve siyasi olmak üzere çeşitli alanlardaki etkilerinin incelenerek, bu hareketin neden-sonuç ilişkisi içinde hem Bizans, hem Ortodoks Kilisesi üzerindeki etki ve tepkilerinin tarihsel bir bakış açısıyla ortaya konulmasıdır. Bu amaçla hazırlanan bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ikona ve ikonoklazma kavramları araştırılmıştır. Bu kapsamda bu bölümde, ikona kavramı ve ikona türleri incelenmiş, Hristiyanlık ve ikonalar arasındaki ilişki analiz edilerek, ikonaklazma kavramına değinilmiştir. İkinci bölümde İkonoklazma Dönemi öncesi Bizans İmparatorluğu analiz edilmiştir. Bu kapsamda bu bölümde, İkonoklazma Dönemini başlatan III. Leon'a kadar yaşanan iç sorunlar, Bizans'ın siyasi ve sosyal yapısındaki değişimler incelenmiştir. Üçüncü bölümde Bizans İmparatorluğunda İkonoklazma Dönemi araştırılmıştır. Bu kapsamda , III. Leon'un imparator olması ve İkonoklazma Dönemine dini sebepler, doğal afetler ve bunların etkisi ve siyasi ve askeri gelişmeler olmak üzere neden olan sebepler incelenmiştir. Ayrıca I. ve II. İkonaklazma dönemi, dönemin imparatorları nezdinde tarihsel bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde ise ikonoklazma hareketi sonrası Bizans İmparatorluğu bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda ikonoklazmanın Bizans İmparatorluğu üzerindeki etkisi, ikonoklazmanın Hristiyanlık üzerindeki etkileri ve ikonoklazmanın Bizans sanatı üzerine etkileri incelenmiştir.

BÖLÜM I

İKONA VE İKONOKLAZMA

1.1. İkona Kavramı

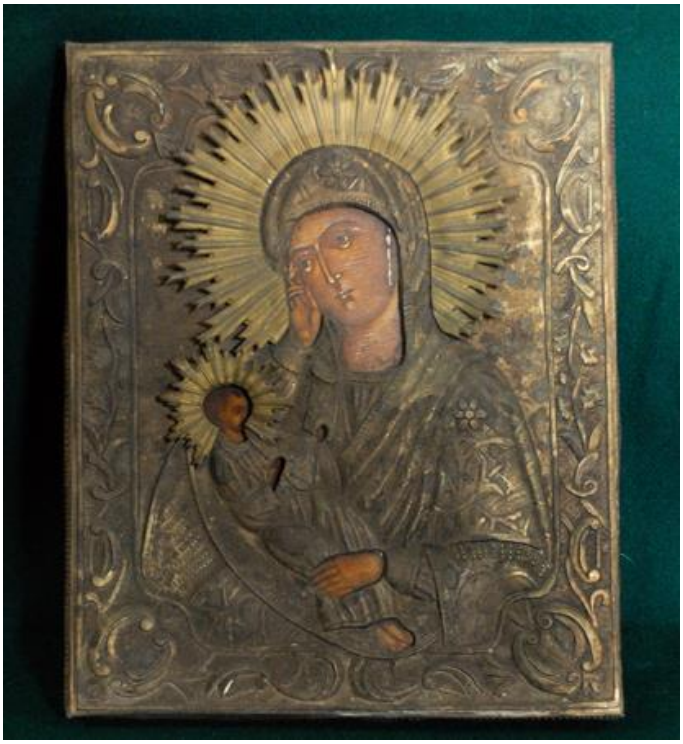
Genel bir yaklaşımla, Hıristiyanlığın Doğu Ortodoksluk mezhebinde birer dini tasvir olarak ifade edilebilecek ikona veya ikon kavramı, Doğu Ortodoks kiliselerinde bulunan Hz. İsa, Hz. Meryem, azizler ve şehitlerin resmedildiği kutsal nitelikler atfedilen dini tasvirlerdir. "İkona denildiğinde kelimenin dar anlamıyla; Doğu Ortodoks dünyasındaki taşınabilir ahşap panolar üzerine yapılan dini konulu tasvirler kastedilir (Akkaya, 2000: 30)."

Etimolojik olarak incelendiğinde, Grekçe "eikon" fiilinden ortaya çıkan ikona kavramı, "benzemek, benzetmek" anlamına gelmektedir. İkona Tevrat'ta bulunan "tselem" kelimesi ile benzerlik ifade etmekte olup "temsil edilmek istenen şeyle aynı değerde olmak" manasına gelir. İkonalar, genellikle Ortodoks mezhebine mensup Doğu Hristiyanları tarafından ibadet için yapılan ve kutsal kabul edilen tasvirlerdir. Kutsal kitaplarda bulunan olaylar, ikonalarda resmedilerek tasvir edilmiştir. Ayrıca ikonalarla birlikte, azizlik mertebesine ulaşmış kutsal insanların gelecek nesillere aktarılması da amaçlanmıştır (Yılmaz, 1993: 1).

Temel olarak ikonalar Hristiyanlık tarihinde oldukça eski bir tasvir şeklidir. Zira Papa I. Gregory Hristiyanlara, "Resimler, okuma bilmeyenlere öğretebilir!" şeklinde tavsiyede bulunarak (Herrin, 2010: 159), ikonacılığın önünü açmıştır, denilebilir. "İlk Hristiyanlar, İncil'i öğretmede görüntülerin gücüne inanarak, İncil'den sahneleri çizmişlerdir (Herrin, 2010: 159)."

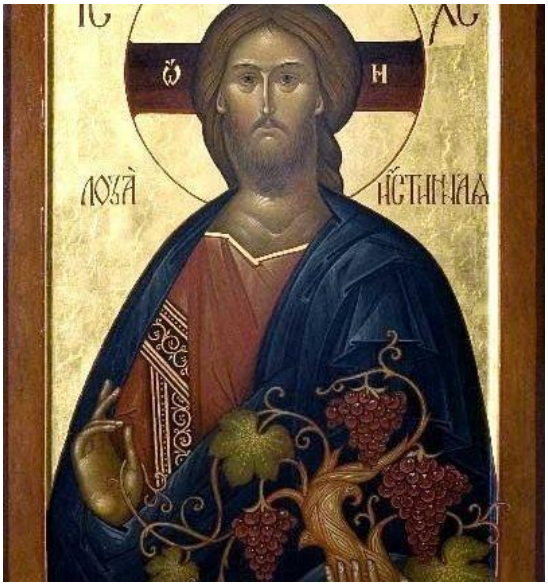
Bazı kaynaklarda "tasvir, portre", bazılarında "aslına benzeyen", bazı kaynaklarda da "sadece simge veya resim" olarak belirtilen ikona kavramının anlamı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak literatürde ikonalar, dini anlamlara sahip olan

simgesel resimler olarak geçerken, bazen farklı anlamların da yüklendiği görülmektedir. İkona kavramı bazı kaynaklarda "bire bir imge" olarak geçerken (Özdamar, 2005: 9), bazlarında ise Ortodoks kilisesiyle ilişkilendirilmiş veya "dünyanın her yerinde İncillerdeki öykülerle bağlantılı bir sahne veya kişinin betimlendiği herhangi bir resimsel ifadeyi" tanımlamak için kullanılmıştır (Rice, 2002: 65).

Resim 1.Hz. Meryem ve Hz. İsa İkona Örneği (Ayasofya İstanbul)

İkonaların yapımında "tahta, kumaş, bakır, taş, mermer, mine, fildişi, teneke, boynuz hatta hayvanların yassı kafatası kemikleri" gibi birçok malzemenin kullanıldığı görülmektedir. "Ancak belirtmek gerekir ki en klasik anlamıyla ikonalar, tahta üzerine yapılmış taşınabilir nitelikte olan tasvirlerdir (Ertuğrul, 2013: 81)." İkonalar, genel olarak ahşap plakalar üzerine yapılan ve insanların yanında taşıyabilecekleri boyutlarda olabileceği gibi, çeşitli ahşap panellerin birbirine yapıştırılmasıyla elde edilmiş büyük boyutlarda da olabilmektedir. Bununla birlikte iki boyutlu olmalarının yanı sıra (Resim 1), üç boyutlu da olabilir (Resim 2).

Resim 2. Hz. İsa İkona Örneği

İkonalar, yaygın olarak kilise duvarlarındaki fresk ve mozaiklerde, manastır, saray, aziz türbeleri, okul, dükkân, askeri kışlalar, evler, İncil ve bazı dini kitapların kapaklarında, haçlarda, kıyafetlerde ve başka alanlarda da kullanılmıştır. Çünkü "ikonalar her ne kadar İsa'yı, Kelimeyi, Tanrı'nın Oğlu'nu ve Tanrı anası Meryem'i tasvir etse de bunun yanında güçlü bir şekilde inancı ve tecessüde (ilahi kelamın beden alması) şehadeti temsil eder. Çünkü ikona, fiziksel sınırların ötesinde daha yüce olanı gösteren bir semboldür (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 18)."

1.2. İkona Türleri

İkonaların ebatları ufak olabileceği gibi, heykel ve anıt gibi büyük olanları da mevcuttur.. "Ahşap, mermer, maden, fildişi gibi çeşitli levhalar üzerine yapılmış iki (Diptikona), üç (Triptikona), dört (Kuadriptikona), altı (heksapikona) veya yuvarlak (klipeus) şekillerde olabilen ikonalar; Tanrı'nın imajının bir yansıması olan "kutsal objeler" olarak değerlendirilmektedir (Küçük, 2016: 6)." Büyük ve üç boyutlu olan bu ikonalar, "thriptych (triptik)" olarak adlandırılmakta olup üç kademeli eserlerdir ve iki tarafındaki paneller ile açılıp kapanmaktadır. Açılıp kapanırken ikonaların aktive edildiği kabul edilmektedir (Brooks, 2000: 22).

Kutsal nitelikler atfedilen ikonalar, savaş zamanı çeşitli direk veya çerçevelere monte edilerek savaş alanlarına taşınabilmekte bazıları ise çeşitli binaların iç dekorlarında fresk veya mozaik şeklinde yer almakta ve kalıcı nitelikte olabilmektedir. (Resim 3)

Resim 3.Hz. İsa İkona Örneği (Ayasofya İstanbul)

Hristiyanlar için kutsal niteliklere sahip olan ikonalar, temsil ettiği birey veya bireylerle bir bütün oluşturmaktadır. Böylelikle ikonalar, bireylere, saygı gösterdikleri dini figüre ulaşımını sağlayan manevi bir kapı durumuna gelmektedir. Bu kapı ile Hristiyanlıkta kutsal sayılan Hz. İsa ve Meryem gibi kutsal insanların, diğer insanlar üzerinde ruhani güçlerini kullanabilmektedir. Litürjik rollerinin yanında, hem dekoratif, hem de pedagojik unsurları bulunan ikonaların, kullanım amacı ne olursa olsun ortak nitelikleri, "kendini adamaya ve saygıya lâyık sonsuz olan bir alana pencere açmalarıdır (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 20)."

Semavi dinlerin temelinde olan Tanrı'ya has olan ibadetin, ikonalaşmaya yönelişini 4. yüzyılın önemli din adamlarından Vasilius yazdığı eserinde, ikonalar ile Roma İmparatorluğu'nda yaygın yapılan imparator portreleri kültü arasında bir ilişki kurarak açıklamıştır. Bu kapsamda imparator portreleri ve ikonalar arasındaki ilişkinin açıklanmasında yarar vardır. Hem imparator portreleri hem de ikonalar, bir prototipi temsil etmektedir. Zira bu temsil anlayışının temelinde, Roma İmparatorluğu'nda mahkemelerde alınan bazı kararların geçerli olması için İmparatorun da salonda bulunma zorunluluğu yatmaktadır. Ancak, imparator her salonda bulunamayacağına göre bu soruna imparator portreleriyle çözüm getirilmiştir. Bu şekilde imparatorun bizzat dahil olmadığı mahkemelere, imparatorun tablosu çözüm olmuştur. Bu durum ikona anlayışının temelini oluşturmuş, böylelikle Hristiyanlıkta "azizler de ikonada vücut bulur" inanışı kolay bir şekilde benimsenmiştir. Platon'dan itibaren Yunan felsefesinde anahtar bir kavram olan "mimisis" (taklit), Yeni Platoncular tarafından "prototipin taklidi olan her imge, benzerliği sebebiyle kutsal olandan bir parça taşır" şeklinde yorumlanmış ve bu yorum Ortodokslar

tarafından da devralınmıştır (Abel, 2005: 14). Bu kapsamda "İsa'nın ikonasının ululanması, İsa'nın kendisinin ululanmasıdır" inanışı ortaya çıkmıştır (Bulgurlu, 2005: 23).

Ortodoks ikonaları tanımlayıcı ve didaktik ikonalar olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir. İlk grupta bulunan ikonalar, Katoliklerdeki ikona kavramı ve abidevi ikonografyasının işlev ve gelişimi ile benzer durumdadır. İkinci gruptakiler, kendine has kurallar kapsamında ele alınması gereken, Ortodoks inanışının özünü aktaran ikonalardır (Akkaya, 2000: 10). [2]

1.2.1. Tanımlayıcı İkonalar

Tanımlayıcı ikonalar konularını Eski Ahit'ten, İncil, Meryem'in yaşamı, azizlerin yaşamları ve yaptıkları işlerden almakta olup, ibadet için kullanılmamaktadır. Bu grupta yaygın olarak tasvir edilen konuların başında, Bizanslı din insanlarının dogmatik olarak belirledikleri ve İncil'de geçen on iki meşhur olay olan "Tebşir, Doğum, Mabede Takdim, Vaftiz, Suretin Değişimi (Metamorfosis), Lazarus'un Dirilişi, Kudüs'e giriş (Vaiforos), Çarmıhta İsa (Stavrosis), Diriliş (Anastasis), Göğe Çıkış (Analepsis), Paskalya (Pentekoste) ve Meryem'in Ölümü (Koimesis)" gelmektedir. Bu temalar, birden fazla figür tarafından tasvir edilmesi nedeniyle, çok figürlü ikonalar olarak da adlandırılmaktadır. Tanımlayıcı ikonalar, kiliselerde ikonastasisin üstünde bulunmaktadır. Bu tür ikonalar ibadet amacına sahip olmamaları ve mucize ile ilişkili görülmemeleri nedeniyle, resim sanatı ile paralel bir şekilde gelişmiştir (Akkaya, 2000: 11). Tanımlayıcı ikonaların en temel rolü, özellikle okuma yazma bilmeyen insanlara İncil'den sahneleri aktarmaktır.

1.2.2. İbadet İkonaları

İbadet ikonaları, Ortodoks inanışı ve törenleri ile ilgili bilgi sahibi olmayanların kolay bir şekilde anlamlandıramayacağı, kendine ait litürjisi ve teolojisi olan ikonalardır. Bu tür ikonalarda sadece kutsal şahısların tasvirleri yer almaktadır ve tanımlayıcı veya bilgilendirici bir işlevi bulunmamaktadır. "Bu grupta yer alan İsa, Meryem ve Aziz Yahya

[2] Doğu kiliselerine Bizans- Ortodoks, Batı kiliselerine ise Roma- Katolik kiliseleri denilmektedir. Ortodoks ve Katolik kiliseleri birçok noktada farklı görüşlere sahip olmuş ve bu farklı görüşler ayrılık ve kavgaları beraberinde getirmiştir. Bu iki büyük mezhep; Kutsal ruh, Roma'nın cumartesi orucu, evlenme yasağı, ikili ruh gibi birçok konuda zıt görüşlere sahip olmuşlardır. Ortodoks inancında Meryem ve aziz ikonalarına sonsuz saygı beslenir.(Bkz. Eroğlu, A. H. (2000). Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 309-325)

ikonaları, Ortodoks kiliselerinin ikonastasisinde bir ibadet unsuru olarak, büyük bir öneme sahip olmuşlardır (Akkaya, 2000: 11).” Ayrıca tek ve portre olarak tasvir edilen azizlerin ikonaları da bu gruptadır.

Ortodoks inanışına göre bu tür ikonalar, kökenleri itibariyle mucizevi nitelikte bir içerik sahibi durumundadır ve içinde “acheiropoitei”, yani insan eliyle yapılmadığına inanılanlar da bulunmaktadır. Ortodoks inanışında ikonaların kutsal bir işleve sahip oldukları kabul edilmektedir. Litürjik olarak kullanımlarına adanmaları nedeniyle, ikonaların içinde Kutsal Ruh’un olduğuna inanılır. Bu kapsamda Basileios’un “İkona, tasvir ettiği kaynaktan doğar.” sözü ikonaların işlevlerini açıklamaktadır (Akkaya, 2000: 11).

Didaktik amaçlarla tasvir edilen betimleyici ikonalardan farklı nitelikte olan ibadet ikonaları, bu kapsamda belli kurallara göre yapılmıştır. 1730’lu yıllarda derlediği kitabında ikona ressamlarına dair tavsiye ve talimatlarda bulunan Keşiş Dionisios, ikona yapmaya başlamadan önce dua edilmesi gerektiğini belirtir. Bununla birlikte, her ikona öğrencisine, yapılan her kopyanın, her bakımdan prototiple özdeş olması gerektiği söylenmektedir. İbadet ikonalarında tasvir edilen çizimler, sanatçının kendi yorumuna bırakılamaz. İkona ressamları “prototirencisipi” esas almalıdır. Çünkü ikonalarda bulunan imgeler, evrensel bir tanıdıklık ve gerçeklik sunmalıdır. Bununla birlikte 787 yılında toplanan II. İznik Konsili’nde de ressamların üslup bakımından özgür olmadıkları belirtilmiştir (Bulgurlu, 2005: 26).

Doğu Ortodokslarında ibadet ikonalarında tasvir edilen en popüler imge, Meryem imgesidir. Bu kapsamda en sık tasvir edilen Meryem ikonası, “Theotokos Hodegetria” Yol Gösteren Tanrı Annesi ikonasıdır. Hodegetria’nın en erken dönem imgelerinden biri olan Akhiropiitos'un Aziz Lukas tarafından mucizevi bir şekilde tasvir edildiğine inanılır (Bulgurlu, 2005: 28).

5. yüzyılda Aziz Lukas tarafından tasvir edilen “orijinal” ikona Konstantinopolis’e getirilmiş, muhtemelen 1203 yılındaki Latin işgalinde kaybolana kadar kentin koruyucusu imgesi durumuna gelmiştir. Konstantinopolis’te Hodegetria’ya oldukça saygı göstermekte, mucizevi güçler atfedilmekteydi. Konstantinopolisliler Hodegetria’yı yortu ve zafer günlerinde kent sokaklarında, tehlike durumunda da surlarında dolaştırmaktaydı. İnanışa göre Konstantinopolis'in 717-718'de Araplar tarafından kuşatılması sırasında, orijinal Hodegetria ikonası kent surlarında dolaştırılmış ve kent kurtulmuştur (Bulgurlu, 2005: 30).

1.3 Hristiyanlık ve İkonalar

Ortodokslar ikonaları, Tanrı'ya açılan bir kapı olarak görmektedir (McGuckin, (2008)'den aktaran Kırbay, 2010: 12). Ortodoksluk inanışının mihenk taşı durumundaki ikonalar, batı kiliseleri için ise sorun olarak kabul edilmektedir. Özellikle Protestan ve Katolikler için "acı bir gerçek" durumunda olan ikonalar, Ortodokslar için kutsal ve dini bir gelenektir ve konusuna göre bireye Tanrı'nın varlığını hissettirmekte ve ibadete eşlik etmektedir. "Ortodokslar bir ikona önüne gelip haç çıkartıp saygı ve hürmetle eğilirler. Bu eğilme sessiz duran bir puta değil, içlerindeki Hz. İsa'ya duydukları saygıyı canlandırma şekilleridir (Kırbay, 2010: 12)."

Hristiyan inanışını korumada yardımcı bir araç olarak görülen ikonalar, Kutsal Ruh'u barındırdıkları ve ibadet eden insanları kutsal ışığa ulaştıran, göklere açılan bir yol olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2005: 110). İkona anlayışının temelini İncil'de geçen "Tanrı, kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım dedi" (Yaratılış 1:26) ifadesi oluşturmakta olup özellikle Ortodoks kilisesi için önemli bir yere sahiptir. İkonalar, sanat eseri olmanın yanı sıra, hem litürjik bir işleve, hem de günlük yaşamda özel bir dini uygulama alanına sahip birer ibadet unsurudur. Zira Hristiyanlığa mensup inananlar için, Hristiyanlık dinine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadan, dogmatik bir karakteristiğe sahip ikonaların yorumlanması mümkün değildir. Kanonik yapıları ile öğretici bir niteliğe sahip olan ikonaların, aynı zamanda Kutsal Kitabın tasvir edildiği görselliği de mevcuttur. Bu nedenle Hristiyanlar tarafından İncil ve hatta haç ile eşdeğer olarak görülen ikonalar, önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, okuma yazma bilmeyen insanlar için dini bir eğitim görevi görmüş ve bu durum, "Kitap okuma yazma bilenler, imaj/ikon ise okuma-yazma bilmeyenler içindir" olarak bir nevi slogan mahiyetinde kullanılmıştır. Bu kapsamda Hristiyanlar için İncil de, Hz. İsa'nın bir ikonudur. İkonalar, "Tanrı'ya olan sevgiyi, O'nu tanımayı ve Tanrı'da buluşmayı dil ile ifade etmenin" farklı bir yöntemidir ve hem yapılışı hem içeriği bakımından bireysel bir olgu veya anlayış üstü kabul edilen dinî bir gelenek olarak algılanmıştır (Yörükoğlu, 2006: 117; Yıldırım, 2005: 105).

1.3.1. İkonaların Hristiyanlığa girişi

İkonaların başlangıcı Hristiyanlığın erken dönemlerine rastlamaktadır. Bu inanışın yasallaşması sonrası ikona sanatı daha da yaygın duruma gelmiştir. Ortodokslarda aracılık işlevi gören ikonanın aynı zamanda mucizevi güçleri olduğuna inanılırdı. Her ne kadar

kilise, ikonaların resim işlevi görmesinden başka bir işleve sahip olmamasına rağmen, betimlenen figürlerle, gerçek kişileri karıştıran insanlar da bulunmaktaydı. Bu durumun ortaya çıkması, putperestliğin tekrar canlanacağı konusunda korkuların oluşmasına neden olmuştur (Rice, 2002: 67).

Kutsal olarak addedilen imge ve sembollerin, Hristiyanlarda özel yaşam içindeki "ululanması" ve yaşamın bir parçası durumuna getirilmesinin ilk olarak hangi döneme rastladığının söylenmesi zordur. Bahsedildiği üzere, bu fenomenin kapsamı ilk başlarda sınırlıdır, zira eski kilise kuralları ve düzenlemelerinin yer aldığı kaynaklar bu kapsamda yeteri kadar bilgi sunmamaktadır. Ancak ikonaların, yavaş yavaş kilise ritüelleri kapsamına alındığının söylenmesi de olasıdır.

Tarih boyunca korunan en eski ikonalar, 6. yüzyıldan kalma olup Mısır'ın Sina yarımadasındaki Azize Ekaterini Manastırı'ndaki ikonalar, türünün en önemli ikonalarındandır. 8. yüzyılda Sina yarımadasının Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi sonrası manastır, Bizans sınırları dışında kalmış, bu nedenle ikona kırıcılığı döneminde Bizans askerleri tarafından tahrip edilememiştir. Böylelikle bu ikonalar, tarihten bugüne ulaşan en eski ikonalardır (Özdamar, 2005: 19).

İkonalar, Ortodokslar arasında ilk dönemlerden itibaren kiliselerde bulunmaktadır. İnanışa göre ilk ikona örneği, İncil'in yazarı olan Luka'nın Meryem ve Hz. İsa'nın çocukluğunu tasvir ettiği ikonadır. Ancak Hristiyanlığın ilk iki yüzyılına ait herhangi bir ikona örneği günümüze ulaşmamıştır (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 20). Bir başka görüşe göre ise ikonaya dair ibadet şeklinin oluşması, yine bir başka İncil yazarı olan Yuhanna'nın öğrencilerinin birini evinde, Yuhanna'nın çiçeklerle süslü bir resminin önünde kandil yakmasıyla başlamıştır. Mısırlılar ise ölülerini mumyaladıktan sonra ölünün hayattayken yapılmış bir maskesini mumyanın üzerine yerleştiriyorlardı. Böylece onu gelecek nesillere tanıtmak ve hatırasını yaşatmak istiyorlardı. Tahta üzerine yapılan bu portrelerin ilk Hristiyan ikonalarına örnek teşkil ettiği yaygın olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 1993: 2).

Genel görüşe göre; ikona resimleri, Mısır'daki mumyalama tekniğinin etkisine uğramıştır. Bununla beraber, ikona resimleri ve mumya resimleriyle her ne ölçüde betimleme anlamında bir etkileşim ve kaynak olma hususunda karşılıklı ilgi olsa bile ikonaların tüm bunlardan ayrı olarak kendilerine özgü bir yapısı olduğu aşikârdır. Zira ikonalar inaksal ehemmiyeti taşıyan dini temaları, betimleyici ve didaktik hedeflerle vurgu yaptıkları gibi,

Hz. İsa, Meryem ve diğer kutsal olarak kabul gören kişilerin suretlerini ibadet etmeye yönelmiş olan bir yaklaşımla beraber dikkate alırlar. Bütün bu betimlemeler belirli bir örfe ve güçlü kurallara dayandırılarak yapılır. İkona ressamlarının yararlandığı rehber kitapların var oluşu da bu durumu netleştirir. Bu noktada İsa'nın kutsal mendil (Mandilion) üstüne çıktığı gerçeğinin kabul edilişine inanılan sureti, bir nevi insan eli becerisiyle yapılmasını gerçek olarak kabul edinilen ikona düşüncesinin meydana gelişinin ifadesi olup, ikona resminin dogmatik özyapısı ile birleşir.

İkonaların ortaya çıkışı, paganist inanış sistemlerinin bütünüyle ortadan kaldırılamayacağı bir dönemde kendine özgü niteliğiyle gerçekleşmiştir. Bununla beraber, toplumun onları eski inançlarıyla kıyaslayıp yeni bir görev yüklemesi nihayetinde, alışılageldiği gibi birer idol ve put ayarında değer verilen bir nesne olma niteliğini elde etmiştir. Dolayısıyla, bu husus büyük tartışmaların konusu olmuştur. "Bu tartışmalarda imparatorlar esas olarak ikonalara karşı, ruhban sınıfı ve keşişler ise ikonalardan yanaydı (Abel, 2005: 12)." İkonaların neler olduğu ve neler olmadığı hususundaki düşünceler, İznik Konsili'nin (787) kararlarından sonra netlik kazanmaya başlamış ve ikon yandaşlarının zaferiyle nihayetlense de Doğu Kilisesi'nin inanç sistemi içerisindeki ikona kavramı giderek daha belirgin hale gelmiştir (Akkaya, 2000: 14).

Kilisenin resim dili olan ikonografi, 4. ile 6. yüzyıllararasında ana karakterini edinmiştir. İkonalar, ikona ressamlarının 'kutsanmış geleneği' takip etmesiyle yüzyıllar boyunca değişmeden tek tip halinde resmedilmiştir. Çünkü bir sahne veya bir portrenin sadece bir resim olmadığına çağlar boyunca aktarılan daha derin bir manayı haiz olduğuna inanılmaktadır (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 22). Ortodoks kilisesinde olan dogmatik düşünce ve litürjinin içeriği kapsamında şekillenen ikonografi, sahip olduğu bu anlam sebebiyle en ince detayına kadar geleneğe uygun bir tasvir yöntemidir.

1.3.2. Ortodoks Kilisesi'nde İkonacılık

Ortodokslarda ikonalar gerçek ve önemli bir dinsel yansımanın konusu olmuştur. Bilhassa Azizlerin gözlerini dikerek karşılıklı bakışı manidar görülür. Baş Melek Mikail'in bir ikonası namına, şair Agathias şöyle der: "Görüntüye dikkatle bakan ölümlü bir insanın zihni derin düşüncelere yönelir. Gözleri derin düşünceler için cesaretlendirir" (Mathews, 2004: 45).

İkona ruhanidir. Simgeseldir. İnanan onunla etkin bir iletişim kurar. Görünmez bir güce değil de Hz. İsa'nın bir imgesine ibadet etmek, kişinin Hz. İsa'yla daha kolay ilişkiye girmesini, onun ilahi bir karakter olduğu kadar insan da olduğunu hatırlatmasını insanlık için yaşayıp öldüğünü ve örnek alınacak bir hayatı olduğunu anlamasını mümkün kılar. Bu da kaçınılmaz olarak kişinin kendi hayatı üstüne derin düşüncelere dalmasına ve ideal durumda iyiliğe ulaşmak için yenilenmiş bir kararlılık göstermesine yol açar (Özdamar, 2005: 23).

Hristiyanlığın ortaya çıkışı Suriye, Filistin ve Mısır bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu bölgeden Bizans topraklarına yayılmıştır. Hristiyanlar yaşadıkları bölge topraklarında gördükleri ve deneyimledikleri kültürlerden etkilenmişlerdir. Bunların içinde putperest olan Mısır ve Roma'nın sanatları önde gelir. Başlangıçta ikonalar meşhur olmuş rahip ve keşişleri sonraki nesillere bırakmak ve tanıtmak gayesiyle yapılmıştır. Ancak kilise ikonaların resimlerden ibaret olduğu ve bundan başka bir şey olmadığı vurgulaması yapmasına karşın resimlere aşırı derecede itibar ve saygı gösterilmiştir. Ancak, bu da puta tapıcılığın tekrardan canlanacağı hususunda duyulan korkuların yeniden ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle ikonalar belirli bir dönem aralığında (726-843) yasaklanmıştır. Bu dönem, ikona kırıcı dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde Hz. İsa, Hz. Meryem tasvirleri kazınarak yerine haçlar, simgesel motifler, yıldızlar işlenmiştir. Lakin uzun vadede ikonalara destek verenler daha etkili taraf olarak varlıklarını göstermişler ve ikonalara ibadet serbest bırakılmıştır. Hatta ikona kırıcı dönemde ikonaya yapılan saygısızlıklar tasvir edilen kişinin kendisine yapılmış sayılarak bu kişiler cezalandırılmıştır (Kırbay, 2010: 23). İkonoklazm döneminin ardından Ortodoks kilisesinde zafer kazanan ikonalar hakkında ayrıntılı tanımlamalar yapılmıştır. Öyle ki İsa ikonalarındaki stilistik detayların bile farklı anlamları vardır (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 51).

Bazı ikonaların insan yapımı olmadığı, bazı mucizelerle ilişkili olarak ortaya çıktığına inanılmaktadır. "Örneğin Hz. İsa tasvirinin, mucizevi şekilde kendisinden miras kaldığına inanılır. Hz. İsa çarmıha gerilmeye götürülürken yüzünü kuruladığı ve üzerine kendi suretinin çıktığı keten bir kumaşı Edessa Kralı Abragos'a yollamıştır. Bu keten kumaş Kutsal Mendil (Hagion Mandilion) adıyla bilinir. Mucizeler gösteren bu kumaş daha sonra şehrin girişindeki sur kapısının üzerindeki bir nişe konulmuş ve niş örülerek kapatılmıştır. 6. yüzyılda Edessa Piskoposu Evalios tarafından da mucizevi olarak bulunmuştur (Akkaya, 2000: 19)."

Ortodoks Kilisesi'nde, ikonaların sahip oldukları gücün en gözle görülür kanıtlarından biri, dini yorum farklılığı kaynaklıdır. Katoliklerde "papanın yanılmazlığı" ilkesi esas olurken, Ortodokslarda en yüksek otorite İncil'dir. Bu kapsamda İncil'in kutsiyetinin görsel olarak ifadesi olan ikonalar da, Ortodokslara göre İncil'le benzer işleve sahiptir ve "Kutsal Ruh'a kanal teşkil eden güç ve kutsiyet dolu temel ibadet unsuru' olarak kabul görmüşlerdir (Akkaya, 2000: 147)."

Hristiyanlara göre ikonalar eğitsel amaçlara sahipken, Ortodoks ikonalarının ise farklı bir boyutu vardır. Örnek olarak bir aziz ikonası, saygı duyulan bir kişinin ebedi olarak hatırlanmasını sağlayacak bir anlam ve değere sahiptir. Ayrıca ikonalar, Ortodoksların ibadetlerinde oynadıkları rol itibariyle büyük bir hürmete layıktır. Bu hürmet, benzer olarak İncil ve haçlara da gösterilmektedir. Ortodokslar için ikona, tasvir ettikleri asıl varlığa bir duyum ulaştırmaktadır. Ayrıca ikonalar, kutsanmadan önce ibadet unsuru niteliği kazanamazlardı (Akkaya, 2000: 13).

Ortodoks'larda ve tabii olarak Bizans'ta ikonaların yaygın olarak bir ibadet unsuru olarak kullanımındaki önemli nedenlerden biri Ortodokslukta olan ikonun "betimlediği kişinin o mekândaki varlığıdır" anlayışı olmuştur (Akyürek, 1996: 71). Ortodokslardaki kutsal aracılık anlayışı Katolik Hıristiyanlarda olan anlayıştan farklıdır. "Bizans Hristiyanları genellikle Tanrı'ya doğrudan ulaşamayacaklarını bu nedenle O'na daha yakın olduklarına inandıkları kişiler vasıtasıyla ulaşmanın daha efdal olabileceğini düşünmüşlerdir. Aracılık yapan bu kişiler sadece rahipler değildir, Eski Ahit'te bahsedilen peygamberler, azizler, din şehitleri ve en önemlisi Tanrı annesi vasfıyla Meryem'in de aracı olabileceği kabul edilmektedir. Kutsal kişi Tanrı'ya ne kadar yakın ise aracılığı da o denli etkili olur inancı hâkim idi. Bu nedenle elbette ki Tanrı'ya en yakın insan olarak kabul edilen Theotokos Meryem, başvurulan kutsal aracıların başında gelmekteydi (Akyürek, 1996: 87)."

İkonanın başarısının anlamı ikonanın izleyicilerini daha derin bir düşünceye sevk edebilmesidir. İzleyici direkt olarak baş meleğe saygı gösterir. Bu, baş meleğin zihinlerdeki algılanış biçimi sebebiyle izleyici o kişi gerçekten oradaymış gibi ürperir. Gözler derin düşüncelere sürükler. Sanat ve onun renkleri sayesinde izleyicinin en içten duaları hayaline gelir (Cormack, 2000: 100).

İkonalarda kullanılan renklerin seçimine bakıldığında, renklerin gelişigüzel seçilmediği ve bu renklerin özgün anlamlara sahip oldukları görülmektedir. "İkonalardaki renk kullanımı sıradan olmayıp mistik teolojinin sembolik anlatım diline bağlıdır. İkonograf, tabiattaki

renklerle ilgilenmeyip, genellikle doğacıl olmayan mistik renkleri kullanır. Doğu kiliselerinde her renge özel anlam yüklenmiştir. Bu gelenek Ortodoks kilisesinde korunmuş ve manastırlarda resim hakkında yazılan rehber kitaplara girmiştir (Akkaya, 2000: 98).” Mesela İsa’nın tuniğinin mor oluşu (Bizans’ta mor rengi İmparator giyerdi) İsa’nın krallığına delalet ederdi. Daha sonra bu mor renk morumsu kahverengine dönüşmüştür ki bunun da İsa’nın insan olan tabiatına atfen dünyayı sembolize ettiği söylenmiştir. İsa’nın giydiği mavi giysi cenneti ve ilahi olanı temsil ederdi (Fortunatto ve Cunningham, 2008: 112).

1.3.3. Bizans Kilisesi ve İkonalar

Yüzyıllardır Ortodoks kiliselerinin en kutsal yerlerini süsleyen ikonalar, aynı zamanda Bizans’ın her döneminde, daima hayatın merkezinde olmuştur. Halk arasında ikonaya dokunmanın hastalıkları iyileştirici gücünün olduğu ve onların insanlara yardım ettiği inanışı yaygın durumdadır (Mathews, 2004: 65).

“Bizans kiliselerinin ayırt edici özelliği iç mimarisinde kutsal kişilerin gösterişli freskleri, mozaikleri ve ikonalarına çokça yer verilmesidir (Patricios, 2014: 245).” İkonalar, uzun bir hazırlık dönemi sonrası kiliselere girebilme imkânı bulmuştur. İkonalar, kiliseye girdikten sonra da konacakları yerler dini anlayışa göre kararlaştırılmıştır (Balicka-Witakovska, 2005: 99). Bizans kiliselerine girmesiyle birlikte ikonalar, kiliselerin en önemli yerlerine konulmuş ve cemaate en gösterişli biçimde sunulmuştur. Kiliselerde bulunan ikonalar ile “ilahi olan” somutlaştırılmakta ve kiliseye giden cemaate, ayinleri sırasında somut olarak iletişime geçebileceği bir simge sunulmaktadır. İkonalar ile insanların dikkati, bulunulan zaman ve yerden uzaklaştırılarak, daha ruhani bir âleme yönlendirilmekte, böylelikle inananlar, Hristiyanlık dini, Hristiyanlığın yayılması ve devamında çekilen çileleri, fedakarlıkları ve din uğruna şehit olan insanları anarlardı (Bulgurlu, 2005: 102).

İkonalarla ilişkili olarak, ibadette de dikkat çeken ritüeller geliştirilmiştir. İkonaların önünde saygıyla eğilme ve diz çökme ile birlikte, cemaate bu ikonalarla fiziki temas önerilmekte, ikonaya dokunulmasının şifa veren güçlerinin oldukları düşünülmekteydi. Kutsal figürlerle temas kurma isteği, insanların ikonaları öpmelerini teşvik etmiş, hatta bu durum kutsal sembolleri ululamayı düzenleyen talimatlara da eklenmiştir. Bu kapsamda ikonaların yerlerinin belirlenmesinde ikonanın göz temasının yapılabileceği bir yüksekliğe yerleştirilmesi önemli durumdaydı (Balicka-Witakovska, 2005: 31).

Bizans kiliselerinde yer alan mozaik ve duvar resimlerinin, duvar, tavan veya uzak noktalarda bulunmasından dolayı ibadet eden insanların bu mozaik ve resimlere ulaşması imkânsızdı. Ancak, yine de insanlar azizlere duydukları saygı ve minneti göstermelerinin sağlanması amacıyla ikonalara engelsiz olarak ulaşılması istenmiştir. İkonalar genellikle kumaş, çiçek vb. unsurlarla süslenmekte, mum ve kandillerle aydınlatılmaktaydı. Bazen, insan vücudunda iyileştirilen bir organ için, organın madenden yapılan bir temsili veya şükran metni içeren belgeler, ikonaların etrafına bırakılmaktaydı (Balicka-Witakovska, 2005: 127).

Bizans kiliselerinin iç alanları belirli bir düzen kapsamında tasarlanmakta ve süslenmekteydi. Kiliselerde her bir bölüm, bir simgeyi oluşturmakta ve o bölümlere yüksek güçler addedilmekteydi. Bu nedenle ikonaların konulacakları yerler oldukça önemliydi. Her ikona, simgesel nedenlerden dolayı kararlaştırılan yerlere yerleştirilmekteydi.

Kiliselerde bulunan ikonalar, genel itibariyle, ruhban sınıfına ait hususi bir bölme (bema) ile ana ibadet mekânını (naos) birbirinden ayırmakta ve bu bölüme "ikonostasis" ya da "templan/templon duvarı" olarak adlandırılmaktadır. Kiliselerde bulunan bu alanlar ikonaların yerleştirildikleri en önemli yerler durumundadır. "İkonalarla örtülü bölme" şeklinde de tanımlanan ikonostasis, beşerî dünya (yeryüzü krallığı) ile semavî dünya (göksel krallık) arasında yer alan sınırı ve ilahî komünyona davet edilişi tanımlamaktadır (Küçük, 2016: 235). "İkonastasis, Tanrı'nın konutu olarak bilinen ana sunak (bema) ile cemaatin toplandığı sahını birbirinden ayıran bir bölmedir. İkonalarla kaplanan ikonastasisin üç kapısı olup bu kapılar yeryüzü krallığı ile göksel krallık arasındaki sınırda bulunduklarından, yeryüzünden gökyüzündeki krallığa geçişi de temsil ederlerdi (Akkaya, 2000: 126)."

Oyma ve kabartma tarzında bitkisel ve geometrik motifler ile bezenmiş ikonostasiste, ikonalar, belirli bir nizama ve hizaya göre birbiri ardına sıralanmıştır. İkonostasis; üç kapıdan meydana gelmektedir. Bu üç kapı içinde en büyük öneme sahip olan pay, Kral Kapısı olarak da tanınan ana kapıya verilmiştir. İkonostasisin merkezini meydana getiren "Orta/Ana (Kral) kapı", insanların ettikleri duaları semavi âleme aktaran meleklerin daimi olarak kullandığı sembolik anlamda semaya açılmayı ve Tanrı'nın geldiği yeri simgelemektedir (Küçük, 2016: 235).

Bizans kiliselerinde ikonastasisler, genel olarak iki sıralıdır. Bizans kiliselerinin tipik bir özelliği olarak alt sıralarda büyük ikonaların, üst sıralarda ise küçük ikonaların bulunduğu görülmektedir. İkonastasisin merkezinde, en büyük yortu olarak kabul edilen "Despotik Yortu" tasviri bulunurken, İsa Pantokrator'un Bizans kiliselerindeki geleneksel yeri, kilise kubbelerinin içidir. Zira bu bölge, simgesel olarak Tanrı'ya en yakın yer durumundadır (Akkaya, 2000: 126).

Kiliselerde bulunan Hz. İsa, Meryem, Vaftizci Yahya ve o kilisenin koruyucusu olan aziz veya azizeleri gibi despotik nitelikteki ikonalar birinci sırada bulunurken, Ortodoks Hristiyanlık inanışında bulunan kutsal aracılık inancı bakımından Bizans Kiliselerinde çok önemli bir yere sahip olan Deisis tablosu ikinci sırada ve ortada betimlenmiştir. "Kökeni son yargı sahnesi olan ve komposizyonun orta yerinde yargı tahtında oturan İsa ve iki yanında hafifçe İsa'ya dönük olarak dua eder pozisyonda duran Meryem ve Vaftizci Yahya'dan oluşan Deisis, son yargı gününde Meryem ve Yahya'nın tüm insanlık adına İsa'dan af dilemesini betimlemektedir (Akyürek, 1996: 99)."

Hz. İsa ve ona en yakın iki insan olan Meryem ve Vaftizci Aziz Yahya'nın ikonları da daima ikonostasisin üstüne, kutsal (güzel) kapının sol veya sağ yanına asılmakta ve genellikle bu ikonalardaki figürler, yapılan ayine onların da katılımı izlenimi verecek biçimde doğal boyutlarına yakın şekilde tasvir edilmiştir (Bulgurlu, 2005: 24-36). "Kutsal kapının kanatlarında genellikle haber teması tasvir edilir. Ayrıca bu temanın altındaki bölümlerde Davud ya da Petrus veya Süleyman ya da Pavlus yer alabilir. Bu bölümde bulunan ikonalara Despotikai (şahane, âlâ, bağımsız ve mutlak) denilmektedir (Akkaya, 2000: 129)." Yine azizler de, ayine katılır gibi kilise duvarlarında tasvir edilmiştir (Bulgurlu, 2005: 24-36).

Pantokrator İsa ikonasında, İsa'nın tasvir edilişinin sağ başparmağı, yüzük ve serçe parmağını birleştirmiş olarak teslis işaretini yaptığı şekli ve sol elinde İncil tutar ve kendine bakanları kutsar şekilde yapıldığı görülmektedir. İkonada İncil'in sayfaları açık ise üzerinde "Ben dünyanın nuru (ilahi ışık) ve ışığıyım" yazmaktadır. "Zaman içinde müjdeleme teması, kiliselerin merkezî kapıları üstündeki sabit konu haline gelmiştir. Aynı zamanda inananlara Yeni Ahit içerisindeki dört kitabın mesajını hatırlatmak için, dört İncil yazarı da bu kapının üzerinde resmediliyordu (Balicka-Witakovska, 2005: 101)."

İkonastasise daimi bir şekilde yerleştirilen ikonalara ek olarak, ikonastasislerin değiştirilebilir parçaları da bulunmaktaydı. "Mesela sütun dizisinin üstünde bir kiriş

boydan boya İsa'nın hayatını temsil eden ikonları içeriyordu, ikona kırıcı dönemin ardından ise bu kiriş on iki kilise yortusunu içerir hale geldi. Bu resimlerden birine denk gelen yortu kutlandığında ya resim özel olarak aydınlatılıyor yahut kirişten alınıp kutsal alanın önündeki bir standa yerleştiriliyordu (Balicka-Witakovska, 2005: 76)."

Her ne kadar Bizans Kiliselerinde ikonalar ikonastasis, yani templonda gösterilse de, bu tür kutsal simgelerin sunuldukları farklı yerler de bulunmaktaydı. "Adına kilisenin ithaf edildiği, anısına ayinin düzenlendiği azizin ikonası yahut günün yortusunu temsil eden ikona 'narteks'te (kilisenin girişindeki hol) ya da girişin hemen yakınında bulunan bir 'proskinitarion'un (ikona standı) üstüne yerleştirilir; bu sayede insanlar azize özel saygı gösterebilir ve hatırasını canlı tutabilirlerdi (Bulgurlu, 2005: 38)." Bunlar genellikle yontulmuş veya intarsia[3] kakmalı değerli bir mobilya parçasıdır (Balicka-Witakovska, 2005: 55).

Kiliselerin hol bölümleri de kutsal imgelerin kullanıldığı alanlardır. Bu alanlarda kutsal tasvirler, cemaatin yer aldığı bölümlere açılan kapıların üst taraflarına konulur ve ana giriş bölümünün önünde bulunan stantlarda gösterilmektedir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi Ortodokslar için ikonalar, koruyucu rollere sahip sembollerdir ve bu inanış kapsamında belirtilen ikonaların esas görevi, kilise ve cemaati korumaktır. 7. yüzyıla ait kaynaklarda bu tür koruyucu ikonaların, "kandile akimiti" olarak adlandırılan ebedi kandillerle aydınlatıldıkları belirtilmektedir. Mucizevi niteliklere sahip olduğuna inanılan ikonalar, Bizans kiliselerinde kendisine oldukça fazla yer bulmaktaydı. Bu türde olan ikonalar, genellikle çok sayıda ziyaretçinin bulunabileceği büyüklükte olan alanlara yerleştirilmekteydi ve bu alanlar, standart alana ek olarak "evlogie" (kutsanmış objeler) ile "hac yadigârlarının" (kutsal su, kutsal yağ, mucize yaratan ikonayla temas sonucu kutsanmış kumaş parçaları) dağıtıldığı bir yere sahipti. İstanbul'da bulunan Blachernai Kilisesi'nde, kaynağı kutsal olduğuna inanılan bir su havuzu, hala Meryem'in mucizevi bir ikonasının yakınında bulunmaktadır (Balicka-Witakovska, 2005).

Yukarıda belirtilen ikonaların dışındakilerin kilise içindeki yeri sabit olmayıp, nereye konulması gerekeceğine dair kesin ve özel kurallar bulunmamaktaydı. Bu nedenle bu ikonalar, değişik kiliselerde değişik yerlerde bulunmaktaydı. Bu ikonaların niteliği ve teması, kilise içindeki yerini de belirliyordu. "Kutsal Kitap'taki değişik olayların

[3] Esas olarak ahşap bir pano, masa, kutu vb üstüne fildişi, kemik ve değerli taşlarla yapılan mozaik tarzı kakma.

resmedildiği ikonalar vaaz kürsüsünde teşhir edilirken, İsa'nın başrahip olarak temsil edildiği ikona psikoposun tahtına yerleştiriliyordu (Balicka-Witakovska, 2005: 91)."

1.4. İkonoklazma Kavramı

Bizans döneminde, başlangıçta kutsal addedilen ve oldukça değer verilen ikonalar, ilerleyen süreçlerde çeşitli iç ve dış olayların da etkisiyle bazı tartışmalara neden olmuştur. İkonaklazm veya tasvir kırıcılık olarak adlandırılan bu tartışma, toplumun ikona yanlıları ve ikona karşıtları olmak üzere ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecek olan ikonoklazma dönemi, bu bölümde ana hatlarıyla ele alınacaktır.

İkonoklazma ile ilgili modern araştırmalara göre ikonoklazm hareketinin nedeninde Hristiyanlığın temelinde bulunan imge karşıtı geleneği, Yahudilerin eleştirileri, İslamiyet'in tasvir ve putları yasaklaması gibi nedenler bulunmaktadır. Fakat bu hareketi açıklamada bu sebeplerin başlı başına yeterli olduğunun söylenmesi oldukça zordur. Ayrıca dönemin siyasi ve ekonomik koşularını da ele alarak bu hareketin değerlendirilmesi durumunda, bu dönemde kilise ve manastırların ekonomik olarak güçlü duruma gelmesi ve kilise ve manastırların siyasete oldukça fazla dâhil olarak siyasetin etki alanını daraltmasının da, ikonaklazm hareketinin ortaya çıkışında büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

İkonaların kilise ve manastırlara girmesiyle başlayan ikonoklast tartışmalar, M.S. 300'lü yıllarda Elvire Konsili'nin (İspanya) toplanmasına neden olmuş ve konsil kararına göre kiliselerde ikona ve buna benzer tasvirlerin konulması yasaklanmıştır. Bu kararı izleyen süreç içinde Bizans İmparatorluğu'nda da ikonalara dair tartışmalar devam etmiş, 7. yüzyılda Bizans'ta ikonalara dair ululaştırma hareketinin daha da artmasıyla Bizans İmparatoru II. Jüstinyen 692 yılında İstanbul'da bir konsil toplama durumunda kalmıştır. Ekümenik nitelikte olmayan Trullo Konsili'nde, "…şimdiden sonra tasviri yasaklıyoruz ki onların tahta veya başka bir şeyin üzerinde olması fark etmez. Onlar görüşü büyülüyor, aklı bozuyor. Zevkin ateşli utançlarına götürüyor. Şayet biri bunları yapmaya kalkarsa aforoz edilsin (Aydın, 2002: 7)." kararı ile ikonoklazm hareketinin temeli atılmıştır.

Bizans ve Batı arasında olan ayrımın daha belirgin duruma geldiği İmparator III. Leon döneminde ikonoklazm hareketi doğrudan devlet tarafından desteklenerek, ikona taraftarları ile olan mücadelenin artması, Batı ve Doğu arasında olan bu ayrışmanın daha

da derin bir hal almasına neden olmuştur. Bu olayla birlikte Bizans Kilisesi'nin kopuşu hızlanmıştır. III. Leon sonrası tahta çıkan V. Konstantin döneminde de ikonoklazm hareketi devam etmiştir. Bu dönemde ikona taraftarlarından Yuhanna Dımaşki (Jean Damascene) ve destekleyicileri dinden aforoz edilmiştir. "Yeni Platoncu felsefeyi benimseyen Yuhanna Dımaşkî'ye göre; Tanrı, İsa'nın bedenine büründüğüne göre, ikonalara karşı çıkılması anlamsızdır. Dımaşkî'nin konuyla alakalı risalesi ikona taraftarları arasında kabul gören bir kaynak idi (Aydın, 2002: 107)."

Her ne kadar bir sonraki bölümde ikona taraftarları olan ikonofiller ve ikona karşıtları olan ikonoklastların argümanları detaylı olarak incelenecek olsa da, bu bölümde iki tarafın argümanlarına temel olarak bakılması konu açısından gereklidir. İkona taraftarları, gösterilen saygı ve sevginin aslında ikonaya değil, tasvir edilen şahsa olduğunu, ayrıca direkt olarak imgelere tapınılmadığını, onların daha çok pedagojik amaçlı kullanıldıklarını ve okuryazar olmayanlara dini anlatan aracılar olduğunu savunmaktaydılar. İkona karşıtları ise imgelere doğrudan saygı gösterilmesi, çevresinde mum yakılması, buhur taşınması gibi faaliyetler nedeniyle, ikonaların bir nevi tapınma aracı olduklarını öne sürmekte ve bu durumu dini aşırılık olarak algılamaktaydılar.

V. Konstantin sonrası IV. Leon'un tahta geçmesiyle ikonoklazm hareketi bir yavaşlama sürecine girmiş, IV. Leon sonrası tahtın eşi İmparatoriçe Irene'ye geçmesiyle de durum ikonoklazm aleyhine gelişmiştir. 787 yılında İznik'te ekümenik bir konsilin toplanması ile ikonacılık hareketi yeniden güç kazanmış, konsil sonrası çıkan karar ikona taraftarları lehine olmuştur. Konsilde, boyanmış, oyulmuş veya mozaikle yapılan ikonja ve haçlara da saygı gösterilmesine dair bir karar çıkmıştır. Bununla birlikte konsilin bir başka önemi ise ikonalara gösterilen saygının bir tapınma olmadığının kesin bir dille belirtilmesidir.

İznik Konsili'nde ikonaları serbest bırakan resmi bir karar çıkmasına rağmen ikonoklastlar faaliyetlerini bir süre daha sürdürme gayretinde olmuşsa da çabaları üç yıldan fazla sürmemiş, İmparatoriçe Thedora döneminde imparatorluk kararnamesiyle kabul edilen mahalli bir sinodla 843'te ikonalar bir kez daha onaylanmış ve 9. yüzyıl itibarı ile ikonoklast hareket sonlanmıştır (Aydın, 2002: 72).

BÖLÜM II

İKONAKLAZMA DÖNEMİ ÖNCESİ

BİZANS İMPARATORLUĞU

2.1. III. Leon Dönemin'e Kadar Yaşanan İç Sorunlar

Herakleios Hanedanı'nın yıkılmasından, III. Leon'un tahta çıkışına kadar olan süre içinde Bizans İmparatorluğu'nda hem siyasi, hem de askeri bakımdan çeşitli sorunların yaşandığı kaos ve karmaşanın bulunduğu bir ortam hakimdir. II. Justinianus'un 695 yılında tahttan indirilmesiyle birlikte ait olduğu Heraklios Handanı'nın bir asırlık egemenliği sonlanmış, fakat ondan sonra gelen imparatorlar döneminde istikrarlı bir yönetim elde edilememiştir. II. Justinianus'tan sonra III. Leon'un tahta çıkışına kadar beş imparator tahta çıkmış, ancak gerekli otoriteye sahip olmamalarından dolayı kısa süre sonra tahttan indirilmişlerdir. Zira 7. yüzyıl ile 8. yüzyıl arası imparatorların tahtta kalma süresi ortalama yirmi yıl olurken, sırf beş imparatorun tahtta kalma süresi yaklaşık 3 yıl olmuştur. II. Justinianus'tan sonra tahta çıkan beş imparatordan üçü askeri bir gücü arkasına alma fırsatı bulurken, ikisi ise askeri gücü elde edememiş olup bu güce sahip kişiler tarafından yönetilen imparatorlar olmuştur (Herrin, 1997: 15).

695 yılında bir isyanla tahttan indirilen II. Justinianus burnu kesilerek Khersones'e (Kırım) gönderilmiş, yerine Leontios geçirilmiştir. "II. Justinianus imparator olduğunda 16 yaşındaydı. On yılını doldurduğunda 695'te bir ihtilalle düşürüldü. Leontios Bizans tahtına çıktı ve sabık imparatorun burnunu kestirip, Kırım'daki Khersones şehre gönderdi (Tektaş, 2007: 68)."

695 yılındaki darbe ile birlikte Bizans'ın iç ve dış yapısı siyasi ve askeri olarak bozulmuş, 20 yıl süren bir karmaşa dönemine girmiştir. Bu iç karmaşa, imparatorluğu başka alanlarda da sorunlu duruma getirmiş, devlet toprak kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemdeki ilk önemli kayıp, Kuzey Afrika sahilleri olmuş, bu bölge Bizans denetiminden çıkmıştır. İmparatorluğunun üçüncü yılında Leontios Araplar'ın eline geçen Kartaca'yı tekrar Bizans

egemenliğine almak için bir ordu göndermiş, ancak ordu yenilgiye uğramıştır. Savaşın yenilgiyle neticelenmesinden sonra ordu bir isyan çıkarıp amiral Tiberios'u imparator ilan ederek III. Tiberios olarak tahta çıkarmışlardır. Tiberios'un tahta çıkmasının ardından Leontios da önceki imparator gibi burnu kesilerek bir manastıra hapsedilmiştir.

Bu arada eski imparator II. Justinianus hapsedildiği Khersones'te boş durmamış, tekrar tahta geçmenin yollarını aramaktaydı. "İstanbul'da uzakta kaderini yaşayan eski imparator, başkentte meydana gelen kargaşalardan ümitlenmiş, elinden alınan taht için planlar kuruyordu. Davranışları şüphe uyandırdı. Yerli idareciler İstanbul'a teslim kararı aldılar. İdarecilerin tavrı vaktinde haber verildi ve II. Justianus bir yolunu bulup kaçtı. Hazar toprağına sığındı (Tektaş, 2007: 116)."

Hazar Kağanı tarafından oldukça iyi karşılanan II. Justinianus, Kağanın kız kardeşi ile evlenmiş, Kağanın kız kardeşi, imparator I. Justinianus'un karısının adını alarak Theodora olmuştur (Tektaş, 2007). Böylelikle II. Justinianus, Hazar Kağanı'nın damadı olmuştur. Ancak bu gelişmeler, Bizans tarafından yakında takip edilmekte ve imparator III. Tiberios tarafından olumlu karşılanmamaktaydı. Kağana bir elçi göndererek II. Justinianus'un iadesini isteyen III. Tiberios'un bu talebi, II. Justinianus'un eniştesi Hazar Kağanı tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu haberi duyan eşi Theodora, kocasına bu durumu bildirmiş ve II. Justinianus eşini ve çocuğunu Hazar Devleti'nde bırakarak tekrar kaçmıştır (Tektaş, 2007). Bulgar Hanı Tervel'in desteğini alan II. Justinianus, 705 yılında Tervel'in refakati ve büyük bir Bulgar-Slav ordusunu yanına alarak İstanbul'a gelmiş ve tekrar tahta çıkmıştır. "İmparatorların kusursuz olması gerektiğinden, tahta çıkmasını engellemek üzere zalimane bir şekilde kesilen burnunu ve kesik burnunun simgelediği anlamları hiçe sayarak II. Justinianus, 'kesik burunlu' lakabıyla altı yıl boyunca Bizans imparatoru olarak hüküm sürmüştür (Ostrogorsky, 1995: 132)." II. Justinanus daha sonra Hazar Devletinde kalan karısı ve çocuğunu İstanbul'a aldırtmıştır. "Theodora ve oğlu salimen İstanbul'a getirilmiş, taç giydirilmiş, ayrıca Justinianus'un oğluna Tiberios adı verilerek, imparator yardımcısı ilan edilmiştir (Tektaş, 2007: 89)."

İkinci defa tahta geçen II. Justinianus iyi bir hükümdar olmaktan ziyade daha çok intikam almaya uğraşarak ortamı dehşet ve kan dolu bir devre sokmuştu (Ostrogorsky, 1995: 132). "Justinianus'un kan dökücülüğü, 705'ten 711'e kadar gerçek bir delilik halini aldı. "Kanda yıkanmak" deyimi onda adeta somut bir uygulama yeri buldu. Kurban edilecekler eksik değildi. Leonitus ve Tiberius'un hükümdarlıklarına baş eğmiş olan herkes şüpheli idi. Basileus bir taraftan kelleler vurduruyor, boğduruyor, astırıyor, uzuvları kestiriyor, hainleri

ağzı dikili çuvallara koydurarak Boğaz'a attırıyor, yemeğini paylaşmaya davet ettiklerini sofradan kalktıkları sırada idam ettiriyor, bir taraftan da Theodora'nın dönüşünü ve ondan olma Tiberius adını verdiği oğlunu imparatorluğa ortak edişini kutlamak üzere akılların alamayacağı debdebeli şenlikler düzenliyordu (Bailly, 2006: 106)."

Uzun mücadelen sonra tahta tekrar çıkan II. Justinianus kendisine kötülükte bulunan herkesten intikam alma yoluna gitmiştir. Sürgünde bulunduğu Khersenes'e büyük bir filo göndererek intikam almaya çalışmıştır. Ancak o dönem Khersenes, Hazarlıların egemenliğine girmişti ve yapılan bu saldırı aynı zamanda eniştesi (kayınpederi) Hazar Kağanına yapılmıştı. "Bizans filosu geldi, şehri işgal etti. Hazar valisi ile mahalli idareciler tutuklanıp, İstanbul'a gönderildiler. Halkın evleri yağmalanıp kendileri köle yapıldı. Bununla yetinmeyen II. Justinianus, yeni bir filoyu yola çıkardı, amaç Hazarlara bağlanan bütün toprakların alınmasıydı. Yolda fırtınaya tutulan filo ağır hasara uğradı ve 75 bin asker boğularak öldü (Tektaş, 2007: 77)."

Khersones'liler bu zulüm karşısında Bizans'a karşı koymuş, II. Justinianus'a karşı bir isyan başlatmışlardır. Hazar Kağanı da bu halk hareketine dolaylı olarak destek vermiş, şehri yerle bir etme ve bütün insanları kılıçtan geçirme emri alarak şehre gelen ikinci bir Bizans ordusuna karşı halkın yanında olmuştur. Hazar ordusu Bizans kuşatmasına açıkça karşı koyarak ordunun gözünü korkutmuş ve şehrin kuşatması kaldırılmıştır. Bu arada isyan ile birlikte Ermeni Bardanes, halk tarafından imparator ilan edilmiştir. Kuşatmayı kaldırmak zorunda kalan ve şehre giremeyen Bizans ordusu İstanbul'a dönerek cezalandırılmak ile Hazar askerleri tarafından öldürülmek arasında kalmış ve yeni imparator Ermeni Bardanes'in safına geçmiştir. İstanbul'a yeni bir imparatorla dönen Bizans ordusu, eski imparatoru yakalayıp kellesini kopardı. Hazar Kağanı'nın torunu Tiberios bir kiliseye saklanmıştı, onu da oradan çıkarıp parça parça ettiler (Tektaş, 2007: 67).

İsyan sonrası İstanbul'a dönen Ermeni Bardanes, Philippikos adıyla imparator ilan edilmiştir (Ostrogorsky, 1995: 134). "Heraklius Hanedanı yönetiminin son bulması ile tahta geçen Philippikos, monofizit eğilimli politika uygulayınca Bizans Devleti içerisinde yaşanan karışıklıklar devam etti. Bulgar Hanı Tervel'in, Bizans tarafından herhangi bir engelle karşılaşmadan Trakya'yı aşıp Konstantinopolis surları önüne kadar ilerlemesi ve Arapların da işgallere devam etmesi devlet içerisinde yaşanan problemlerin zirveye ulaşmasına neden oldu. Çok geçmeden Opsikon Theması birlikleri Philippikos'a karşı

ayaklandılar ve 3 Haziran 713'te gözlerini kör ederek tahttan indirdiler (Ostrogorsky, 1995: 142; Avcı, 2015: 70; Lee, 2004: 18)."

Opsikon Theması birliklerinin yaptıkları darbe sonrası tahttan indirilen Philippikos'un yerine, Opsikon Theması askerlerinin, halk ve senatonun desteğiyle birlikte imparatorluğun başyazmanı olan Artemios adlı bir sivil memur, 713 yılında II. Anastasios olarak imparator ilan edildi (Ostrogorsky, 1995: 142). "II. Anastasios'un imparator olur olmaz yaptığı ilk iş, eski imparator Philippikos'un monofizit kararlarını iptal edip VI. Ekümenik Konsili (680-81) tanımak oldu. Ardından Arapların Konstantinopolis'e büyük bir saldırı harekâtı hazırladıklarından haberdar olunca hızlı bir şekilde Konstantinopolis'in surların tamir edilmesini, gereken yerlerin takviye edilmesini sağladı (Ostrogorsky, 1995: 143; Avcı, 2015: 71)." Ordu kademesine en donanımlı kumandanları getiren II. Anastasios, Arap ilerleyişini durdurmak için Araplardan önce davranarak Arap donanmasını hazırlık yaparken baskına uğratma kararı almış, saldırı üssü olarak Rodos Adasını belirlemiştir. Ancak donanma henüz varmışken, Opsikionlular tekrar isyan ederek vergi memuru Theodosios'u 715 yılında imparator ilan etmişlerdir. III. Theodosios olarak imparator ilan edilen Theodosios her ne kadar bu görevi istemese de, askerlerin zoruyla tahta oturmuştur. II. Anastasios ise Thesaloniki'de (Selanik) bir manastıra gönderildi. III. Theodosios'un da imparatorluğu uzun sürmemiş, 717 yılında tahttan indirilmiştir. III. Theodosios'u tahttan indiren ise, gençlik yıllarından bu yana tüm yaşamını orduda geçiren, tecrübeli bir kumandan olan Anatolikon Theması'nın Strategosu III. Leon olmuştur (Ostrogorsky, 1995: 142; Lee, 2004: 19).

Bizans'ın Asya'da bulunan Themalarından en büyüğü olan Anatolikon Theması'nın başında olan komutan Leon, III. Theodosios'u imparator olarak tanımamış, ona karşı cephe almış, tahtı ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır. Bu kapsamda Ermeniekon Theması Strategosu Artavasdos'un desteğini alabilmek için kızı Anna ile evlendirmeyi ve "genellikle imparator tarafından imparatorluk hanedanının üyelerine verilen bir imparatorluk payesi" olan kouropates rütbesini vermeyi vaat etmiştir (Ostrogorsky, 1995: 145; Avcı, 2015: 71; Treadgold, 1997: 346).

Diğer birçok imparator gibi III. Leon da tahtı asker gücünü arkasına alarak elde etmiş, ancak tahta çıkmasıyla bir istikrar edinilmiş, 20 yıldır yanan taht karmaşasına son verilmiştir (Herrin, 1997: 15). İmparatorluğun bu karmaşa döneminde hayatını ordu içinde geçiren ve komuta ettiği ordusunun desteğiyle tahta çıkan III. Leon'un diplomasi ve siyasette etkin olmasının temelinde askerlikte sahip olduğu tecrübeler bulunmaktadır. Bu

nedenle ilk icraatlarından biri de isyanların merkezi olan Themalar'ı bölerek, Thema başkumandanının gücünün azalması için çalışmıştır. III. Leon'un bu siyaseti, ordu içindeki taht isyanlarının engellenmesi için Thema'daki Strategos'un etkisinin azaltılması ve Thema içindeki askerlerin imparatora sadakatini artırmaya yönelik olmuştur. Themalardaki askerlerin genellikle Araplarla savaşması, askerlerin Arap kültürü ve dinleri olan İslam'ı da tanıma fırsatı elde etmelerine neden olmuş ve daha sonra bu durum askerler arasında İslamiyet'te olan tasvir aleyhindeki bakış açısının yayılmasına, aynı zamanda III. Leon'un ikonoklast politikalarına başvurmasına da etkili olmuştur (Lee, 2004: 19).

2.2. III. Leon Dönemine Kadar Siyasi Yapıdaki Değişimler

640 ile 780 yılları arasındaki dönem, Bizans için özellikle siyasi açıdan olumsuz bir dönem olarak addedilmektedir. Devamlı olarak savaşlardan yenilgiyle çıkılması, siyasi sistemin istikrarsız olması, sosyo-ekonomik yapının bozulması gibi nedenler, bu dönemde Bizans'ta bazı değişimlere gidilmesine neden olmuştur. "Bu değişimlerin önemli nedenleri ise, önce Suriye, Mısır, Kuzey Mezopotamya, Kuzey Afrika, İtalya'daki çoğu bölgeler ve Balkan bölgesinin kaybedilmesiyle Bizans topraklarının küçülmesi ve İstanbul'un başkent olmasıyla gelişmekte olan imparatorluğun temelinin artık bir Latin kültürü değil, nispeten Doğu kültürü üzerine oturtulmasıdır (Treadgold, 2002: 142)." Bu dönemde daha çok imparatorluğun topraklarını korumaya önem vermesi, diğer alanlarda gelişimine engel olmuş, siyasi ve sosyal sistemini daha çok savunmaya dayandıran imparatorlukta bu nedenle kültürel yaşam daha basit bir tarzda benimsenmiştir.

III. Leon'a kadar olan bu dönemde yaşanan değişimlerin en önemlisi siyasi, askeri ve yönetim sisteminin birleşmesidir. İmparator Diokletianus ve Konstantinos döneminden itibaren 3. ve 4. yüzyılda Bizans'ın yönetim sisteminin temelinde, sivil ve askeri otoritenin tamamen birbirinden ayrı olması anlayışı bulunmaktaydı. Ancak bu sistem, Bizans'a yönelik dış tehditler ve Bizans'ın bu tehditlere yönelik bir güce sahip olmaması nedeniyle bozulmuştur. Bu kapsamda dış tehditlere karşı askeri anlamda korunabilmek için Thema sistemi ortaya çıkmış, ancak bu sistemde askeri sınıfın etkisinin artması nedeniyle sivil sistemin etkisi yavaş yavaş azalmış ve sivil sistem kendi kendine uygulanamaz duruma gelmiştir (Treadgold, 1997: 384).

7. yüzyılda Herakleios döneminde Bizans eyaletleri, bilhassa İran'dan gelen saldırılarla zayıflatılmış, Balkan Yarımadası'ndaki İslav-Avar istilası nedeniyle de gerçekleştirilecek

olası bir düşman saldırısından korunmak için Anadolu toprakları, bölgelere, yani Themalar'a ayrıştırılmıştır. Böylelikle Bizans'ın eyalet sistemine önemli bir etkide bulunacak bir sistemin temeli atılır. Thema sistemi ile Diokletianus-Konstantinos sistemi sonlandırılmış, eksarhlıkların düzenlenmesiyle başlayan gelişimin devamını oluşturmuştur. Ravenna ve Kartaca eksarhlıkları gibi Anadolu Themaları da askeri mahiyette olan idari birlikler olmuşlardır. Bölgedeki en yüksek askeri ve sivil yetkili olan Strategos'un başında bulunduğu Thema sistemi uzun yıllar boyunca gelişerek, son şeklini uzun bir süre sonra elde etmiştir. Önceki dönemlerde sadece para karşılığında askerlik görevi yapılırken, ilerleyen süreçte askerler bu hizmet karşılığında aynı zamanda miras bırakılabilen araziler de elde etmişlerdir. Thema sistemiyle birlikte kuvvetli ve yerli bir ordu oluşumu için ortam hazırlanmış, güvensiz ve yeterli sayıda olmayan yabancı ve ücretli askerlere olan mecburiyet ortadan kalkmıştır (Lee, 2004: 21).

II. Konstans döneminde Thema sistemi yeniden düzenlenmiş, Strategoslara askeri yetkinin yanında sivil yetki de verilmiş, böylelikle Thema'nın başındaki Strategoslar bölgedeki sivil ve askeri tek yönetici durumuna gelmiştir. Bu uygulama ile sivil ve askeri otorite birleşmiş, Themalar Bizans içinde sabit ve kuvvetli bir yer elde etmiştir. 7. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Themalar genişlemiş, 8. yüzyılın sonuna dek genişlemesini devam ettirmiştir.

Her ne kadar Thema sisteminin askeri açıdan olumlu etkileri olsa da, askerlerin gelirlerini verilen topraklardan elde etmeleri nedeniyle genellikle imparator yerine bağlı bulundukları Strategoslara sadık olmuş, bu durum imparatorun otoritesini zayıflatmış ve sık olarak Strategosların isyan etmelerine neden olmuştur (Treadgold, 2002: 83).

668 yılında çıkan iki Strategos isyanı sonrasında birkaç başarısız isyan daha çıkmış, ayrıca 695, 698, 713, 715 ve 717 yıllarında da başarılı isyan çıkarmışlardır. 741 yılında V. Konstantinos'a yönelik çıkan isyan Opsikion Themasından çıkmış olup Opsikion Theması isyanların yarısının çıktığı birlik olmuştur (Treadgold, 1997: 382).

İmparator olmadan önce kendisi de bir Themanın kumandanı olan ve tahta asker gücüyle çıkan III. Leon, Strategosların bu durumuna yönelik olarak, Themaların gücünü azaltmadan Strategosların etkisini azaltmaya çalışmıştır. Bir zamanlar komutanı olan ve kendisini tahta çıkaran, diğer Themalardan daha kuvvetli olan Anatolikon Themasını üçe bölerek, hem Anadolu'daki deniz Themasını güçlendirmiş, hem de kendisine yönelik oluşabilecek tehlikeleri de engellemiştir (Herrin, 1997: 18). Thema sistemini tekrar

düzenleyen III. Leon, elde ettiği diplomatik ve askeri başarılarla otoritesini güçlendirmiş, sahip olduğu askeri kuvvetle ikona kırıcılık hareketine başlamıştır.

2.3. III. Leon Dönemine Kadar Sosyal Yapıdaki Değişimler

Orta Bizans dönemi olarak adlandırılan ve III. Leon ile son bulan dönemde Bizans İmparatorluğu, sosyo ekonomik açıdan olumsuz bir dönem geçirmiştir. Bizans'a yönelik saldırı ve işgaller, Bizans'ın toprak kaybetmesine neden olurken, özellikle Mısır ve Kuzey Afrika'nın elden çıkmasıyla birlikte bu durum Bizans için vergi gelirlerinin ve gıda kaynaklarının kesilmesi anlamına gelmektedir (Haldon, 2002: 29; Browning, 1980, akt., Lee, 2004: 24). Bununla birlikte 542 ve 618 yıllarındaki veba salgınları ve 726 ile 740 yıllarındaki şiddetli depremler, Bizans'ı hem ekonomik hem demografik olarak olumsuz etkilemiştir (Demirkent, 2001: 61). Yaşanan çeşitli felaketler, Bizans'a yönelik dış saldırılara devamlı teyakkuz halinde olunmasını zorlaştırmakta, bitmeyen savaşlar da hazinenin azalmasına neden olmaktaydı. Bizans'ın devamlı teyakkuz halinde olması ve ekonominin iflasın eşiğine gelmesi Bizans siyasi sisteminin sadeleşmesine ve Thema sisteminin güçlendirilmesine neden olmuştur (Treadgold, 1997b: 375, 402, 403). Demografik yapının azalması ve çalışma ve askerlik dönemindeki erkeklerin çoğunluğunun manastırlara çekinip buralara sığınması asker sayısını da olumsuz etkilemiş, bu durum da ileriki dönemde ikona kırıcılık hareketi kapsamında özellikle manastırlara olan tepkilerin artmasına neden olmuştur.

Sosyal yapının bir diğer alanı olan eğitim sisteminde Orta Bizans döneminde bazı bozulmaların yaşandığı görülmektedir. "Erken Bizans devrinde eğitim hocaları yanında daha eğitimli insanlar tarafından düzenli şekilde halka eğitim verildiği için, eğitim alanlar rahatlıkla yazabiliyorlar ayrıca ağdalı dini eserler veya nispeten anlaşılması daha kolay olan laik edebiyat dâhil her türlü eseri okuyabiliyorlardı. Fakat şimdi ise, iyi işlemeyen eğitim sistemi nedeniyle aslında sadece ilköğretim seviyesinde eğitim alabilen halk (genellikle askeri memurlar ve keşişler) ancak okuyup yazabiliyordu. Üç seviyeli eğitim sistemi, hala Arapların tehdidi altında kalan Bizans'ın diğer sistemleri gibi gereğince işlenmemiştir (Browning, 1980, akt., Lee, 2004: 25)." II. Theosius döneminde birçok alanda eğitim veren yüksekokullar, VI. yy'ın sonunda kapatılmış, Herakleios döneminde laik eğitim karşıtı bir kilise okulu tekrar açılmıştır. İstanbul patriğinin kontrolü altında olan ve bir nevi dini eğitim veren bu okul, III. Leon dönemine kadar açık kalmış, 730 yılında

ikona kırıcılık hareketine karşı çıkması üzerine III. Leon tarafından kapatılmıştır (Barker, 1957, akt., Lee, 2004: 25).

7. yüzyılda İmparatorluğun "Grek"leştiği görülmektedir. Eski Roma unvanı yerine bundan sonra bütün Bizans imparatorlarına mahsus bir unvan olan "Allaha sadık Besileus" un Grekçesi Haraklius zamanında, 627'de meydana çıkmıştır. Aynı zamanda, Grekçe de resmi dil olmuştur. Justinianus, Latinceyi, imparatorluğun "milli dili telakki etmekle beraber kanunlarından birçoğunu, daha kolay anlaşılmaları için yaygın dil olan Grekçe" neşretmişti. 7. yüzyılda, imparatorun bütün emirnameleri ve hükümetin bütün muameleleri Grek dili ile yazılmıştı. İdarede, eski Latin unvanları kaybolmuş ve Helenleşmiştir (Diekl, 2006: 59).

İmparatorluk Helenleşmekle beraber kilisenin genel ve sosyal hayatta gittikçe büyük bir yer tutması nedeniyle dini tesir daha derinleşiyordu. Devlet içinde, dini meseleler esaslı bir yer tutar; Heraklius'un harpleri aynı zamanda din harpleridir ve din meseleleri imparatorları heyecanlı bir şekilde ilgilendirmektedir. Bu andan itibaren Ortodoksluk, Bizans'ta milliyetle karışmıştır. Diğer yönden Araplar, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ü zapt ettiklerinden beri Bizans kilisesinin yegâne başı kalan İstanbul patriği, hükümet içinde nüfuzu mutlak olan pek büyük bir şahsiyet olarak görünür. Rahipliğin gelişmesi, manastırların çokluğu ve zenginliği, rahiplerin vicdanlar üzerinde yaptıkları tesir, şahıslarına ve manastırlarındaki mukaddes resimlere gösterilen hürmet daha az manalı vakıalar değildir (Diekl, 2006: 60).

Bu durum edebiyat alanını da etkilemiş, laik edebi eserlerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte dini eserler ağırlık kazanmış, bu eserlerin temel noktaları ise genellikle, o dönemin en önemli olaylarından biri olan İslam tehdidi ve etkileri olmuştur. İslamiyet'in hızla ilerlemesi ve Hristiyanlığın sembolü durumundaki Kudüs'ün Araplar tarafından fethedilmesiyle Hristiyanlık âlemi etkilenmiş (Cameron, 1992: 101), bu ortamda Orta Bizans döneminde karamsar düşünceler ve İslamiyet'e karşı Hristiyan zaferlerini ümit eden Apokalips akımı Bizans içinde yayılmıştır (Haldon, 1992: 115). "Orta Bizans dönemini bir özelliği olan bu Apokalips edebiyatı, genelde bu dünyadan inzivaya çekilerek basit ve sade bir yaşayışla Tanrı'ya yakınlaşmaya uğraşan çilekeş veya münzevilerin eserleriyle ortaya çıkmıştır. Bu tür eserler özellikle İslam'ın ortaya çıkmasıyla Hristiyan dünyasında artan başarısızlıklara rağmen sonunda gerçekleşeceğini umdukları İsa Mesih ve Haç'ın zaferine inanç ve umudu yansıtmaktadır (Reinink, 1992: 186)." İsrailoğulları'nın yabancı kavimler tarafından zulüm görmelerinin temelinde Tanrı'ya olan itaatsizlik veya Tanrı'dan

uzaklaşmalarının var olduğu ve bu durumun Tanrı tarafından verilen bir ceza olduğu düşüncesi, Hristiyanlar tarafından da benimsenmiş ve Arap tehdidi bu yönden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda hatalı durumun bir an önce düzeltilmesi ve dine daha doğru olarak yaklaşılması için gereken rehberlik görevi Bizans İmparatoru'na yüklenmiştir (Haldon, 1992: 115).

7. yüzyıl başından itibaren, Bizans edebiyatı, tamamen dini bir şekil almış ve aynı zamanda halk edebiyatı olmuştu. Fikir ve sanat bakımından bu devir, Bizans'ın en fakir devirlerinden biridir. İşte, bu suretle, Doğu'da daimi kilise dili olan Grekçe, imparatorluğa hâkim oluyordu ve Roma hassaslığını hiçe sayan İstanbul patriklerinin ihtirasları, Papalara kötü muamele eden ve onlarla mücadele eden imparatorların dini politikası, Doğu ile Batı arasında gittikçe büyüyen anlaşmazlık ve husumet, iki dünya arasında kesin kopuşu hazırlıyor ve Bizans İmparatorluğu'nun doğuya doğru atılmasına yardım ediyordu (Diekl, 2006: 60).

Orta Bizans döneminde hukuki yapıda da bazı değişikler yaşanmıştır. Bu süreçte kanunların laik yapıdan uzaklaşarak dini temelli bir biçime büründükleri görülmektedir. "726 yılında III. Leon tarafından Grekçe olarak yayınlanan kanun kitabı Ecloga, Hristiyan bir bakış açısı ve İncil'i rehber alarak gündelik konular üzerinde odaklanmaktadır. Evlilik, miras, kölelik ve özgürlük, hırsızlık, tecavüz, aynı cinsle cinsel ilişkiler gibi konuları kapsayan Ecloga, özellikle İncil'e aykırı gelen aynı cinsle cinsel ilişkiler, putperest eylemler, falcı ve büyücülere en ağır cezaları (idam cezası) layık görmektedir (Herrin, 1997: 19)."

BÖLÜM III

BİZANS İMPARATORLUĞUNDA İKONAKLAZMA DÖNEMİ

3.1. III. Leon'un İmparator Olması

III. Leon'un 717 yılında tahta geçmesiyle birlikte, uzun bir dönemdir siyasi ve askeri bunalımda olan Bizans Devleti birçok açıdan reformist hareketlere sahne olmuştur. Diğer birçok Bizans İmparatoru gibi asker kökenli olan III. Leon, tahta geçişiyle birlikte Bizans Devleti Arap tehdidinden kurtulmuş, Bizans kanunları oluşturulmuş ve aynı zamanda da Ortodoks Hristiyanlığında önemli bir yer tutan, hem dini hem de sanatsal işlevi bulunan ikonalara yönelik aleyhtar siyaset uygulanarak önceki dönemlerden daha farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. "III. Leon'un 25 Mart 717 tarihinde tahta çıkmasıyla 685 yılında başlamış ve o güne dek devam etmiş olan karışık bir devrin sonu geliyordu ve böylece 85 yıl devam edecek yeni bir hanedan, yani İsaurian Hanedanı da kuruluyordu (Hussey, 1966, akt., Lee, 2004: 30)."

III. Leon'un tahta geçişinden bahsetmeden önce, imparator olmadan önceki hayatına kısa bir şekilde değinmekte yarar bulunmaktadır. Sivil bir aileden gelen Leon, aslen Kuzey Suriyeli olup, II. Justinianus dönemindeki tehcir siyaseti nedeniyle ailesiyle birlikte Trakya'ya yerleştirilmişti. Bu durum, Leon'un tahta çıkmasında ilk basamağı oluşturmuştur. Zira daha önce tahttan uzaklaştırılan II. Justinianus sürgünden, tekrar tahta çıkmak için dönerken 705 yılında Trakya'dan geçmiş, bu sayede Leon da genç bir asker olarak II. Justinianus'un hizmetine girmişti. Leon daha sonra Spatharis (uşak) olmuş, ilerleyen zaman içinde ise hem II. Justinianus, hem de sonrasında orduda yükselerek, II. Anastasios döneminde Anatoliken Theması'nın Strategos'u olmuş ve en büyük ve en önemli Bizans eyaletlerinden birinin başına getirilmiştir. Leon, Armeniakon Theması Strategosu Artavasdos'a, kızı Anna'yla evlenme ve Kuropalates unvanı vermeyi vaat ederek, askeri ittifak ile imparator III. Theodosios'a yönelik ayaklanma başlatmış ve böylece tahta çıkma imkânı bulmuştur (Ostrogorsky, 1995: 145).

Artavasdos'un desteğini alarak Konstantinopolis'e doğru yola çıkan Leon, Nikomedia'da (İznik) imparatorun oğlunun ordusunu mağlup etmiş, imparatorun oğlu ve bütün maiyetini esir alarak Khrysopolis'e (Üsküdar) ilerlemiştir. Şehir surlarını aşmanın zor olduğunu bilen Leon, bunun yerine daha kolay bir yol seçmiş, Konstantinopolis patriği ve senatoyla iletişime geçerek, onları ikna etmeye çalışmıştır. Ancak onların iknaları zor olmayacaktı. Zira imparatorluk için büyük bir tehlike durumundaki Arap ilerleyişi durdurulamamaktaydı. Konstantinopolis her an Araplar tarafından kuşatılabilirdi. Böyle bir durumun olması durumunda da halk ve senato başlarında imparator olarak Leon'u görmek istemekteydi. Bunun bir sonucu olarak zaten zorla tahta çıkan III. Theodosios, 717 yılında kendisi ve oğlu için gereken teminatı elde ederek tahttan kendi isteğiyle ayrılmıştır (Ostragorsky, 1997: 145; Avcı, 2015: 72).

Leon, 25 Mart 717'de Yıldızlı kapıdan Konstantinopolis'e girdi ve Ayasofya'da III. Leon (717-741) olarak imparatorluk tacını giydi. Yirmi yıl içinde yedi defa zorla hükümet değişikliği yaşamış olan devlet, İmparator III. Leon ile sağlam ve istikrarlı bir hükümete kavuşmuştu. Böylece 85 yıl sürecek olan yeni bir hanedan yani Isauria Hanedanı dönemi başlamış oldu (Ostrogorsky, 1995: 145; Avcı, 2015: 73).

Yeni imparatorun yapması gereken ilk görev, devletin varlığını yeniden sorun durumuna getirecek gibi görünen ve gittikçe yaklaşan Müslüman Arap tehlikesine yönelik devleti savunmak idi. III. Leon, II. Anastasios'un akıllıca bir ön görüşle başlamış olduğu savunma işlerini yeniden ele alarak başkenti hemen maruz kalacağı kuşatmaya yönelik hızla savunmaya girişti. 717 yılında İslam Halifesinin kardeşi Mesleme, ordu ve donanma kuvvetiyle İstanbul önlerine geldi. Araplar'ın 717 yılındaki seferi, sadece bir işgal eylemi değil, 674 yılındaki gibi doğruca İstanbul'u ele geçirmek amacıyla planlanmış bir hareketti (Lee, 2004: 31).

Müslüman Araplar ile Bizans arasındaki bu savaş, Bizans devleti açısından büyük bir önem arz etmekteydi. Zira savaş sonrası Bizans ya devam edecek, ya yıkılacaktı. Ancak dönemin önemli bir silahı olan Grek ateşi ile Müslüman Arap donanması yenilmiş, bununla birlikte sert geçen kış ve yaşanan kıtlık nedeniyle Müslüman Arap ordusu daha da zayıflamıştı. Bulgarların Bizans'a yardım etmek için Müslüman Araplara karadan saldırması ve Halife II. Ömer'in ordularına yolladığı gıda filolarının da Bizans imparatoruna sığınması ile Müslüman Arapların kuşatması 1 yıl sonra daha fazla dayanamayarak 718 yılında kaldırılmıştır (Yıldız, 1982). "Bu, III. Leon için şerefli bir saltanat başlangıcı ve İslamiyet için büyük bir felaket idi (Diekl, 2006: 64)."

Müslümanlara yönelik elde ettiği bu zafer ile büyük bir güç edinen Leon, 717-719 yıllarındaki iki ayaklanmayı da bastırmıştır. Askeri isyanlardan ders alan III. Leon, deneyimlerine güvenerek güçlü durumdaki Themaları bölme siyaseti uygulamış ve Thema düzenine yeni bir soluk getirmiştir. Bu dönemde III. Leon sadece askeri alanda radikal tedbirler almamış, aynı zamanda bazı önemli sosyal reformlarda bulunarak hem devleti hem de tahtını güçlendirme siyaseti uygulamıştır. Bu sosyal uygulamalardan en önemlileri kanun kitabı Ecloga'nın yayımlanması ve ikona kırıcılık hareketinin başlamasıdır (Nikephros, 1990, Hussey, 1966; akt., Lee, 2004: 32).

İkonoklazma dönemine geçmeden önce, bu dönemin daha iyi anlaşılması için Ecloga'nın incelenmesinde yarar bulunmaktadır. 726 yılında yayımlanan Ecloga, adaletin uygulanabilirliğinin kolay bir hal alma amacının yanı sıra, tamamıyla Hristiyanlık ilkelerine uygun nitelikte hazırlanan ilk kanun kitabı olma özelliğine sahiptir.

III. Leon, Justinianus'un çalışmalarına, yeni bir biçim altında yeniden başlamak gereğini kabullenmiş olup nitekim Latince kaleme alınmış olan Digeste ve Institute'ler artık Yunancadan başka dil bilmeyen bir medeniyete uygun düşmemekteydi. Diğer taraftan, birçok kanun değişikliğe uğramıştı ve çoğunlukla geleneksel hukuk, anlaşılmadığı için yavaş yavaş bir kenara bırakılan yasalara üstün tutulmaktaydı. III. Leon, Digeste'den, Institu'lerden ve Novella'lardan ilhamını alan, sadeleştirilmiş, imparatorluğun uğradığı değişikliklere uydurulmuş, Yunanca yazılmış yeni bir kanunu kaleme almakla görevli bir hukukçular komisyonu tayin etmiştir. Bu kanunun adı Ecloga veya tam adıyla "Dirayetli ve dindar imparatorlar Leon ve Konstantinos'un (III. Leon tahta çıktığında oğlu Konstantinos'u (V. Konstantinos) eş imparator olarak ilan etmişti) emriyle, büyük Justinianus'un Institu'lerine, Digeste'sine, kanununa, Novella'larına göre yapılmış ve daha geniş insani amaçlara göre düzeltilmiş, kısaltılmış kanunlar seçmecesi" dir (Bailly, 2006: 117). Bu kapsamda Ecloga, imparator Justinianus döneminde, bazı çevreler tarafından putperest olarak ifade edilen bir dönemde çıkarılan Novella'lara göre daha kapsamlıdır. "Ecloga denilen medeni kanunun neşriyle yapılan büyük adli reform adliye idaresini düzeltmiş ve kanuna, daha büyük bir açıklıkla, yepyeni ve daha Hristiyanca insaniyet ve eşitlik fikrini sokmuştur (Diekl, 2006: 66)."

Genellikle gündelik hayata dair evlilik, boşanma, miras, kölelik, kölelerin özgür bırakılması konuları ile putperestlik, askerlik, ticaret, tecavüz gibi konuları düzenleyen Ecloga kapsamında, bu kanunlara göre birçok suçlunun vücudunun bir parçasının kesilerek cezalandırılması öngörülürken, salt "imparatora isyan edenler, aynı cinsle ilişkiye girenler,

büyü yapanlar, falcılar, sapkın bir dini mezhepte olanlar" idam edilmekteydi. Büyücü ve falcılık ile uğraşanların ve dini ilkelere aykırı mezheplere üye olanlar için idam öngören Ecloga, her ne kadar ikonaya dair açıkça bir ifade bulunmasa da, bu dönemde açık olarak putperest bir eylem durumundaki ikona kullanımına dair bir temel oluşturmaktadır. Bu kapsamda ikona kırıcılık hareketinin Ecloga'nın oluşturulmasıyla başladığı söylenebilir.

3.2. İkonaklazma Dönemine Neden Olan Sebepler

Bizans tarihinde büyük siyasî olaylara sebep olan, ayrıca dinî ve kültürel açıdan da bir dönüm noktası teşkil eden ikona kırıcılığın ortaya çıkış nedenleri ile ilgili birçok görüş öne sürülmektedir. Genel olarak ikona kırıcılığın nedenleri Bizans İmparatorluğu'nun karşılaştığı dinî, siyasî ve sosyal sorunların birer yansıması olarak kabul edilmektedir (Ostrogorsky, 1995: 149; Avcı, 2015: 158).

İkonalara ibadete dair mücadele, Bizans için yeni ve kendine ait bir dönem oluşturmuştur. III. Leon'un ikona kültürüne karşıt tavırlar benimsemesi, yüzyıldan fazla bir süre için kanlı ve ağır mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur. III. Leon öncesi ikonalara tapınma olgusu en üst seviyeye ulaşmış, bilhassa I. Justinianus sonrası dönemde, Ortodoks Kilisesi kapsamında dindar olmanın en önemli işareti olarak Aziz tasvirlerine tapınma gösterilmiştir.

3.2.1. Dini Sebepler: Kitab-ı Mukaddes'teki On Emir ve İslamiyet'in Tasvirleri Yasaklaması

III. Leon'un ikona karşıtı bir tutum sergilemesi hatta ikona taraftarlarına karşı büyük bir mücadeleye girmiş olması ile alakalı birçok görüş öne sürülmüştür. Bunlardan en önemlisi ise dini sebeplerdir. Her ne kadar ikona karşıtı olan III. Leon, zaman zaman din karşıtı olarak tanımlansa bile, onun Hristiyan dinini, paganizme yakın bir boş inanç gibi görünen şeyden arıtmak isteyen ve derin bir dini inanca sahip olması, ikona kırıcılık hareketine başlamasının dini sebeplerinden biridir. Dinsel resimlere tapma, Hristiyanlık dininin başlangıcında kesinlikle yoktu ve doğru düşünen bazı kesimler, uzun süre, kiliselerin içinde din ikonaların resimlerinin bulundurulmasını yasakladılar. Ama bu ikonalar, yine de İlkçağ geleneğinin etkisiyle kiliselere, bir eğitim değerine sahip oldukları kabul edilerek girmiştir. Ardından aşırılıklar gelerek, resimde bir simge görülmemeye başlanmış, dinsel

resim, “kişisel” bir kült konusu olmuştur. İkona karşıtları, işte bu “putperestliğin” ve bazı başka aşırılıkların kötü yanlarıyla mücadele etmişlerdir. Sıradan insanlar ve boş inançlılar, halk, kadınlar, keşişler, din adamları sınıfının büyük bir bölümü ikona kırıcılara karşı çıkarken, bilgili, aydın kişiler, din adamları sınıfı içindeki herhangi bir tarikata bağlı olmayan keşişler ve Küçük Asya’nın (Anadolu) gerek merkez, gerek doğu kesimindeki illerin, dinsel resimlere uzun zamandır düşman olan halkı ikona kırıcılardan yana çıkmıştır (Lemerle, 2013: 87). Küçük Asya konusunda önemli bir nokta da, Küçük Asya’nın küçük bir bölge olmadığı, o dönem neredeyse bütün Bizans demek olduğudur (Lemerle, 2013: 88).

Daha öncede belirtildiği gibi ikona kullanımının putperest bir eyleme dönüşmesi ikona kırıcılık dönemini hazırlayan sebepler arasındadır. Tasvirlere ibadete düşman olanların en önemli destekleri ise Kitab-ı Mukaddes idi. Burada yer alan On Emir’den ikincisine “Seni Mısır diyarından, köleler evinden çıkaran Tanrın Yehova Benim. Karşımda Benden başka tanrın olmayacak! Kendine oyma put yapmayacaksın; yukarıda göklerde, aşağıda yerde veya yerden aşağıda, sularda olanına benzer bir şekil yapmayacaksın! Onların önünde eğilmeyeceksin ve onlara kulluk etmeyeceksin! Çünkü Ben, Tanrın Yehova, tam bağlılık isteyen bir Tanrı’yım. Benden nefret eden babaların suçunun cezasını oğullarına, üçüncü ve dördüncü nesle çektiren, fakat beni seven Beni seven ve emirlerime uyanların binlerce nesline vefalı sevgi gösteren Tanrı’yım.” dayanan manevî ruh ile III. Leon’un tasvir kırıcılık hareketini başladığı fikri öne sürülmektedir (Akkuş, 2018: 43).

İkona kırıcılığın başlama nedenlerinden biri olarak Kitab-ı Mukaddes’te bulunan On Emir gösterilmiştir. Hz. Musa’ya verildiği bildirilen On Emir’den biri put ve resimlerin yapılmamasıydı. Bu nedenle Yahudîler, resim ve heykellere soğuk bakmakla beraber Hristiyanların yaptıkları ikonaların doğru olmadığı kanaatindeydiler. Yahudîlerin, Hritiyanlara karşı yönelttikleri eleştiriler de III. Leon’un dikkatini çekmiş ve ikonoklazma hareketinin başlamasında etkisinin bulunduğu söylenebilir (Akkuş, 2018: 44).

İkonalara düşmanlık duyanların temel düşüncesi, tasvirin putperest bir duruma düşmesi idi. Tasvirlere ibadete karşı olanların ilk ve en kuvvetli desteği Kitab-ı Mukaddes olup, özellikle Tanrı’nın On Emir’inden ikincisi olmuştur (Barnard, 1977; akt., Lee, 2004: 37).

Kitab-ı Mukaddes’te bulunan On Emir’den ikincisi, Mısır’dan Çıkış ve Yasanın Tekrarı ayetinde şu şekilde geçmektedir:

“Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde veya yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı’yım. Beni sevmeyen kişinin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, hatta üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm (Kitab-ı Mukaddes, 2016: 118).” (Detaylı bilgi için bkz. Kitab-ı Mukaddes).

Kitab-ı Mukaddes’te putperestlere ve bu uygulamalara dair uyarılar salt bu ayette bulunmayıp, Levililer ayetinde “Put yapmayacaksınız… Çünkü Tanrınız Rab benim.” ve Yasanın Tekrar ayetinde “Rab Sina Dağı’nda ateşin içinden size seslendiği gün hiçbir suret görmediniz. Bu nedenle kendinize çok dikkat edin. Öyle ki, kendiniz için erkek veya kadın, yerde yaşayan hayvan veya gökte uçan kuş, küçük kara hayvanı veya aşağıda suda yaşayan balık suretinde, heykel biçiminde put yaparak yoldan sapmayasınız… Bugün size bildirdiğim Rab’bın kurallarına, buyruklarına uyun.” olarak tekrarlanmıştır (Kitab-ı Mukaddes, 2016).

Bu kapsamda değerlendirildiğinde Kitab-ı Mukaddes’in ayetlerindeki Tanrı’nın put ve putperestlere dair olumsuz söylemleri ve Tanrı’nın hiçbir şekilde tasvir ve kutsal nitelikli imgeler yapılmamasına dair uyarıları, III. Leon’un ikona kırıcılık hareketinin manevi desteği niteliğindedir. Tanrı, gönderdiği ikinci emrine göre hiçbir şekilde canlı veya cansız nitelikte bir put yapılmamasını emretmiş, bu emre uymayanların ise salt kendisi değil, sonraki nesillerini de cezalandırılacağını söylemiştir. Ancak bu emir ve uyarılara rağmen, 5. yüzyıldan itibaren Bizans devletinde çeşitli tasvirler kutsal olarak atfedilerek zamanla ibadet edilen nesne olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan İslamiyet’in düşünce ve inanç yapısı ile birlikte yaşanan doğal afetler de halkı etkilemiş ve bu kapsamda saf Hristiyanlık inanışına sahip olanlar, yaşanan afetlerin asıl sorumlusu olarak putperest olarak nitelendirdikleri ikonalara tapanları görmüşlerdir. Bu durumu kanuni olarak yasaklamayı amaçlayan III. Leon, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Hristiyanlık ilkelerine dayalı Ecloga’da da putperestlere en ağır cezayı vermiştir.

Hristiyanlığın ilk asırlarından itibaren tasvirler hakkında farklı görüşler ve tartışmalar yaşanmıştır. Her şeyden önce Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Musa’ya Allah tarafından verildiği belirtilen On Emir’den biri olan putların ve resimlerin yapılmaması ve onların yüceltilmemesi gerektiği vurgulanmışsa da bu emir zamanla göz ardı edilmiştir. Dahası Pavlus’un Romalılara mektubunda sûret yapmanın yanlışlığı dile getirilmişti. Tasvirlere ibadetin yanlış olduğunun farkında olan III. yüzyılın önde gelen ilâhiyatçılarından

Origenus ile ardından Kıbrıslı Epiphanius da ikona karşıtı görüşlerde bulunmuşlardı. IV. asrın önemli teologlarından Kayseria Piskoposu Eusebius da tasvir karşıtı görüşlerde bulunmuştur. Bu ve benzeri tasvir karşıtı hareketler zaman zaman yaşanmakla beraber VIII. asrın başlarında Bizans Anadolusu'nda Nakoleia Piskoposu Konstantinos ve Klaudiopolis Metropolidi Thomas gibi ruhban sınıfının önde gelenlerinin yürüttüğü tasvir düşmanı bir akım başlamıştı. Monofizit öğretiyi kabul eden Ermeni asıllı İmparator Pihilippikos (711-713) VI. Ekümenik Konsili tasvir eden resmi ortadan kaldırmış, yerine de kendisi ile Patrik Sergios'un resmini koydurtmuştu. Bununla birlikte Monofizit öğretinin kesinlikle reddedildiği VI. Ekümenik Konsil'in hükümlerini reddeden bir imparatorluk fermanı çıkartarak, monofizitliği kilise için tek meşru öğreti olarak kabul etti. Ancak tasvir aleyhtarı herhangi bir şey daha yapmasına fırsat verilmeden öldürüldü (Avcı, 2015: 147; Ostrogorsky, 1995: 151).

726 yılında yaşanan doğal afetlerin oluşturduğu korkulardan etkilenen III. Leon, tasvirlere dair tapınmayı, Tanrı'nın ikinci emrine karşı bir davranış olarak ilan etmiş, Kitab-ı Mukaddes'te bulunan Tanrı'nın İkinci Emri kapsamında tasvirlere tapınmayı yasaklaması ikona kırıcılık dönemi olarak adlandırılmıştır.

III. Leon'un ikona karşıtı hareketine dair öne sürülen sebeplerden biri de İslamiyet'in etkisidir. Zira tasvir yapımını, Bizans'tan çok önceleri, Emevi Devleti yasaklamıştır. İslam Halifesi II. Ömer ve II. Yezit ülkelerindeki aziz resimlerini yasaklayarak, imha ettirmişlerdi. Bu hareketlerin etkisiyle Bizans'ta benzer bir şekilde ikona karşıtı partilerin çıktığı görülür. Bu partilerin başında, Klaudiopolis metropoliti Thomas ve özellikle, Bizans'ta tasvirlere karşı asıl mücadelenin lideri olan, Ortodoks Bizanslılar tarafından "Heresiarkhos" olarak adlandırılan, Nakoleia piskoposu Konstantinus bulunmaktaydı (Ostrogosky, 1991 ve Bailly, tbd., akt., Bahar, 2011: 141).

İkona kırıcılık hareketinin siyasi ayağında şüphesiz Müslüman Arapların, Bizans'a dair yaptıkları akınlar gelmektedir. İslam'ın temelinde bulunan, İslamiyet'i yaymak için yapılan ve kutsiyet atfedilen cihat kavramı, bu kapsamda Arabistan'da ortaya çıkan İslam dininin geniş coğrafyalara yayılarak Müslüman ordularının Bizans'a dek dayanmasına neden olmuştur. Bilhassa ilk İslam Hanedanlığı olan Emevilerin hüküm sürdüğü 661-750 yılları arasındaki dönem, İslamiyet'in siyasi ve askeri olarak yayılmasında etkili olmuştur. Emeviler döneminde İslamiyet dininin merkezi Medine'den, Suriye'nin Dımaşk (Şam) şehrine geçmiş olup, bu şehir aynı zamanda bir dönem Bizans'ın en büyük ve itibarlı şehirlerinden biri niteliğindedir. Yine Emevi döneminde meydana gelen İslamiyet temelli

kültürel nitelikler ve etkinlikler, Bizans'ın ikona kırıcılık hareketinin dini temellerinden birini oluşturmuştur. Zira İslamiyet, tek Tanrılı bir din olup, putperestliğin engellenmesi için tasvir kesinlikle yasaklanmıştır. Bu kapsamda, bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacağı gibi, III. Leon'un Suriye bölgesinde doğmuş olması ve askerliği döneminde Anadolu'nun doğu bölgelerinde sıklıkla görev alması ve Müslüman Araplarla temas kurması, ikona kırıcılık fikrinin gelişiminde İslami katkılar da sunmuştur.

Emeviler döneminde 693-695 yılları arasında basılan sikkelerde, sikkenin bir yüzüne Hz. Muhammed (SAV)'in kılıcı, bir yüzüne ise İslam Halifesinin portresi resmedilirken, 695 yılından sonra basılan sikkelerde, insan tasvirleri tamamen kaldırılarak, salt Kur'an'daki ayetler bezenerek, hiçbir insan tasviri yapılmadan basılmaya başlanmıştır. "Hiç tasvir kullanılmayan bu basit sikke yapımı, genelde insan sureti olarak şekillendirilen Hristiyanlık tasvirlerine karşı İslam inancının bir tavrı olarak kabul edilmektedir (Lee, 2004: 48)."

Halife I. Velid (705-715) döneminde Kudüs'te bulunan Kubbet'üs-Sahra ve Şam'da bulunan Emeviyye Cami olmak üzere çeşitli camilerin iç dekorasyonunda Kur'an'da bulunan ayetler, geleneksel İslami desenler, çiçek, meyve, ağaç gibi doğayı tasvir eden sembollerle süslenmiş, insan suretindeki tasvir veya mozaikler ise kullanılmamıştır (Herrin, 1966; akt., Lee, 2004: 48). İlerleyen dönemde 720 yılında Halife olan II. Yezid, aynı yıl tasvir kullanımını yasaklayan bir ferman yayınlamış, 723 yılında ise egemenliği altındaki bölgelerde yaşayan tüm Hristiyanların da kiliselerde tasvir kullanımını yasaklamıştır. III. Leon'un da 726 yılında tasvirlere karşı bir emirname yayınlaması Leon'un halifenin fermanından etkilendiğini ve bu iki ferman arasında paralellik olduğu görüşünü ortaya koymaktadır (Vasiliev, 1956; akt., Akkuş, 2018: 44).

3.2.2. Doğal Afetler ve Bunların Toplumdaki Etkisi

III. Leon'un ikona kırıcılık hareketine dair tavrının temelindeki en önemli etkenlerden biri de, 726 yılında Ege'de bulunan Thera adasındaki volkanik patlama olmuştur. "Girit yakınlarında Thera ve Therasias adaları arasındaki bölgede şiddetli volkanik bir patlamanın meydana gelmesi imparator için bardağı taşıran son damla oldu. İmparator, bu patlamayı resimlere ibadete Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak gördü ve halka da tasvirlere ibadetin doğru olmadığını anlatmaya çalıştı. Hatta tasviri Tanrı'nın Kitab-ı Mukaddes'te yazılı olan

On Emir'in ikincisine karşı gelen bir putperest eylem olarak kabul etti (Avcı, 2015: 148; Ostrogorsky, 1995: 151)."

Bu olayın oluştuğu dönemde o ortamı yakından izleyen tarihçi piskopos Nikephoros ve keşiş Theophanes de bu volkanik patlamadan civar bölgelerde deprem oluşturmuş korkunç bir olay olarak bahsetmiş ve yine bu olayı Leon'un tasvirlere yönelik bir mücadele başlatmasının en önemli sebebi olarak göstermişlerdir. Bu patlama öylesine şiddetli olmuştur ki, deniz sularında büyük bir gel git hareketine neden olmuş ve tüf ve küllerle yüklü bulutlar gökyüzünü karartmış ve bu küller her tarafa yağmur gibi yağmış ve erimiş lavla bütün Ege sahillerine yayılmıştır. Ayrıca bu büyük volkanik patlama sırasında bu bölgeler depremlerle sarsılmış ve büyük korkuya neden olmuştur. Kararan gökyüzü, deniz suyuna karışan ve dalgalarla her tarafa yayılan küller ve artçı sarsıntılar da dehşet ve korku oluşturmuştur (Theophanes, 1982; Nikephoros, 1990; Herrin, 1966; akt., Lee, 2004: 111).

Yaşanan bu afetlerden çıkarılması gereken ders, Tanrı'nın bir şeylere sinirlenmiş olmasıydı. Nitekim Kitab-ı Mukkades'e göre, Tanrı, İsrailoğulları'nı kendisine itaat etmediği durumlarda onlara düşman saldırıları, hastalık, afet gibi bazı işaretler gönderip, onları uyarmaktaydı. Bizans'ta yaşanan bu afet, Bizanslıların bir bölümü için de aynı şekilde görülmüş, afetlerin, işlenilen suçlar nedeniyle Tanrı'nın bir uyarısı olduğuna inanmışlardır. Nitekim "Ortaçağ insanlarına göre olağanüstü olayların oluşması, Tanrıya itaat ve itaatsizlikle ilişkiliydi ve doğal afetler, genellikle bir şeye kızmış Tanrı'nın halka yaptığı bir uyarı olarak kabul edilmekteydi (Karlin-Hayter, 2002: 155)." Bu durumla birlikte III. Leon, bu olayı tasvirlere tapınan halka gönderilen ilahi bir ceza, uyarı olarak görmüş, ikonalara dair bir mücadele başlatmıştır.

3.2.3. Siyasi ve Askeri Gelişmeler

Bizans düşüncesinde dini inancın doğru ve gerektiği gibi olması, bir milletin askeri ve siyasi başarılarından ayrı tutulamaz. Hristiyanlar Tanrı'nın istediği din yolunu takip etmezse, Tanrı muhakkak buna cevap verip, bir zaman onları kâfirlerin eline düşürerek cezalandıracak ve bu suretle onları tekrar doğru yolu bulmaya itecektir. Hristiyanlar Tanrı'ya itaat etmezse veya Tanrı'nın emirlerini çiğneyerek Tanrı'dan uzak durursa, Tanrı savaş alanında Hristiyanlar yerine düşmanlarına başarı kazandırarak Hristiyanlara bir uyarı işareti verir, onların yeniden doğru yolu bulmasını sağlar. Dolayısıyla Hristiyan dünyasında savaş yenilgisi Tanrı'nın iradesi veya dinin doğru bir şekilde işlemesiyle

ilişkilendirilmektedir (Mango, 1977a: 2). Bu kapsamda III. Leon'un ikona karşıtı hareketinin temelinde dini başta olmak üzere, aynı zamanda siyasi ve askeri gelişmelerin de etkisi bulunmaktadır.

İkona kırıcılık hareketinin siyasi ve askeri nedenlerinden biri de o dönemin en büyük dış tehdidi olan Arapların, Bizans üzerine yaptıkları seferlerdir. Nitekim o dönem yaygın olan görüşlerden biri de "Bizanslıların dini anlayış ve pratiklerinde insan eliyle yapılan tasvirlere ibadet başta olmak üzere birçok günahın bulunması nedeniyle Tanrı'nın Müslüman Arapları, Hristiyanlara bir ceza olarak göndermesidir" (Kaegi, 1996: 216).

VI. yüzyıldan itibaren İslâm'ın ortaya çıkışıyla Bizans'la devamlı bir mücadele halinde olan Arapların faaliyetleri ve İslâm inancında kutsal imgelerin kullanılmaması, tasvir kırıcılık hareketinin başlamasının sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Ayrıca Bizans'ın Araplar karşısında yaşamış olduğu siyasî ve askerî başarısızlıklar, Bizanslıların Tanrı'ya karşı itaatsizlikte bulunarak putlara tapmalarının bir sonucu olarak görülmüştür (Ostrogorsky, 1995: 150; Avcı, 2015: 158; Diehl, 2017: 62).

Müslüman Arapların, Bizans üzerindeki etkisi III. Leon'un tahta çıkışından uzun bir süre önce başlamış ve III. Leon'un tahta çıkışı itibariyle de devam etmiştir. "Araplar, Bizans İmparatorluğu'na karşı büyük bir tehdit olarak kalmış, karışıklık yılları olan 711-717 arasında, önemli gelişmeler göstermişlerdir. Daha 717'de, Bergama'dan gelen Araplar, Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) aşmış, kalabalık bir ordu Konstantinopolis'e (İstanbul) karadan, büyük bir donanma da denizden saldırıya geçmiştir (Lemerle, 2013: 83)."

Tasvir kırıcılık döneminin ortaya çıkmasının diğer kuvvetli nedenlerinden biri tasvirlerin korunduğu bir merkez haline gelen, ekonomik, sosyal ve askerî bakımdan devlete zarar veren manastırların kontrol altına alınmak istenmesi olmuştur. Keşişler tarafından manastırlarda bulunan tasvirlerin ticareti yapılmaktaydı. Zamanla muazzam ölçüde topraklar satın almışlar ve vergiden muaf tutuldukları için devletten daha fazla bir zenginliğe kavuşmuşlardı. Bu sayede manastırlar durmadan genişlemiş ve zenginleşmişti. Ayrıca birçok genç, keşişliğin getirilerini tercih ettiğinden imparatorluk, tarım, ordu ve devlet işlerinde gerekli olan iş gücünü kaybetmekteydi. Bu durumda imparatorlar tasvir kırıcılık adı altında manastırları da etkisiz hale getirip kendi otoritelerini güçlendirmek istemişlerdir. Çünkü halk ile yakın ilişkiler içerisinde olan manastırlar, kilise ve devlet otoritesine meydan okuyabilecek bir oluşum halini almışlardı (Avcı, 2015: 161).

Lemerle de (2013) ikona kırıcılık konusunda manastır sorununa dikkati çekmektedir. Zira son dönemde keşiş ve manastır sayısında, keşiş ve manastırların zenginlikleri, gücü ve ayrıcalıkları dikkati çeker bir boyuta ulaşmış durumdaydı. "Öte yandan, bu anlaşmazlıkta, manastır sorununun oynadığı rol de şaşırtıcıdır. Keşiş ve manastırlar, devlet içinde devlet gibiydiler. İkona düşmanı imparatorlar, işte bu siyasal, ekonomik, sosyal tehlikeyi görmüş oldukları için, keşişlere karşı böylesine amansız bir mücadele yürütmüşler, onları dağıtmaya ve mallarını cismanileştirmeye (dinden bağımsızlaştırmaya) çalışmışlardır. Böylece tasvir düşmanlığı anlaşmazlığı, sonunda, kilise ile devlet arasındaki bir sorun durumuna gelmiştir (Lemerle, 2013: 88)."

İkona kırıcılık hareketinin başlamasında etkili olan başka bir etken ise Themalar'da bulunan askerlerin arasında olan rekabet, Müslüman Araplara karşı alınanyenilgiler ve III. Leon'un ordu desteğine ihtiyaç duymasıdır. "Anadolu'da bu tasvir düşmanlığı, Müslüman Araplar tarafından devamlı yenilgiye uğrayan Anadolu Themalarındaki askerlerin moralini bozmuş, tasvirlere karşı benimsenen düşmanca hava gittikçe koyulaşmıştı. Bu durum özellikle Anadolu'daki Opsikion Theması ile Anatolikon Themasındaki askerler arasında daha şiddetli yaşanmıştır (Herrin, 1966; akt., Lee, 2004: 42)." Kendisi de bir Strategos olan III. Leon için ordunun desteği oldukça önemliydi. Bu kapsamda Themaların tasvirlere olan düşmanlıkları III. Leon'u doğal olarak etkilemiştir.

İkona kırıcılığın temelindeki bir başka görüş ise, doğal olarak III. Leon'un doğduğu ve askerlik görevini yaptığı çevrenin, ikona kırıcılık görüşlerinin gelişiminde etkili olduğudur. "III. Leon, Kuzey Suriye bölgesinde yer alan Germenikeia (Maraş) doğumludur. Germenikeia yüzyıllar boyunca monofizit inancın etkisi altında kalmıştı. Burada doğup büyümüş olan Leon'un büyük bir ihtimal ile bu bölgede etkin olan monofizizmden etkilenerek dinî tasvirlere karşı mücadeleye başladığı da ikonoklazma hareketinin sebepleri arasındadır. Hz. İsa'nın sadece tanrı doğasını kabul edip beşer yönünü kesinlikle reddeden monofizizmde onun iki ya da üç boyutlu resmedilmesi kesinlikle kabul edilemezdi (Avcı, 2015: 160)."

III. Leon'un ikona kırıcılık düşüncelerinin sosyolojik temelinde doğduğu çevrenin yanında, askerlik yaptığı Küçük Asya bölgesindeki gelişmeler de bulunmaktadır. Bir önceki bölümde detaylı olarak anlatıldığı gibi, İslam coğrafyasına yakın olan Küçük Asya'nın doğu kısmındaki yerel toplum da ikona karşıtı tutumlara sahip durumdaydı. "Bilhassa Asya'da, resimlere düşmanlık kuvvetli idi: Asyalı olan III. Leon, bu fikirlere iştirak ediyordu (Diekl, 2006: 67)."

Anadolu'daki tasvir düşmanı havayı dikkatle izleyen III. Leon, uzun yıllarını devletin doğu eyaletlerinde geçirmiş ve Anatolikon Theması Strategosu olarak görev yaptığı sıralarda Müslüman Araplarla sık sık münasebetlerde bulunmuş ve bunlardan edindiği tecrübelerle de artık tasvirlere ibadete karşı bir mücadele başlatma vaktinin geldiğini hissetmişti. Böylece o vatka değin ağır ağır oluşan tasvirlere karşı düşmanlık bu tarihlerden itibaren alenen kalkışılan bir hareket haline dönüştü (Lee, 2004: 40).

3.3. I. İkonaklazma Dönemi

Bizans tarihi içinde tasvir karşıtı bir hareket olarak devlet politikası durumuna getirilerek ikonoklast politikalara resmiyet kazandıran ilk imparator, Isauria Hanedanı'nın kurucusu III. Leon olmuştur. Tahta çıkışından yaklaşık 10 yıl sonra III. Leon'un, 726 yılında ikonlara yönelik açık bir şekilde cephe almasıyla başlayan ikonoklazma hareketi, 843 yılına dek arada kesintiye uğrayarak gerçekleşmiş olup Bizans tarihi için bir dönüm noktası mahiyetindedir. Yaklaşık olarak 120 yıllık bir dönemi kapsayan ikonoklazma, başka bir deyişle ikona kırıcılık hareketini ilk aşaması olan I. İkonaklazma Dönemi, 726 yılında III. Leon'un tasvir karşıtı politikalarıyla başlamış, 787 yılında İmparatoriçe Irene'nin ikonlara yönelik ibadeti serbest bırakmasıyla ara döneme girmiştir. Bu bölümde I. İkonoklazma Dönemini başlatan III. Leon ile onu devam ettiren V. Konstantin ve IV. Leon dönemleri tarihi bir bakış açısıyla neden-sonuç ilişkisi kapsamında analiz edilecektir.

3.3.1. III. Leon'un İkonaları Yasaklayan Fermanı

III. Leon, Papa II. Greguar ve Patrik Germanos'un muhalefetlerine rağmen 726 yılında ilk ikona karşıtı fermanını çıkarmıştır. Papa ve Patrik'in bu durumu onaylamamasına rağmen kendisini "İmparator ve Rahip" olarak adlandıran III. Leon, bu durumu görmezden gelmiş, Ege Denizi'nde gerçekleşen bir yanardağ patlaması ve Beyoğlu bölgesini harap eden bir depremi öne sürerek ikonaklazma dönemini başlatmıştır (Bailly, 2006: 122).

III. Leon'un 726 yılında yaptığı bazı konuşmalarında tasvirlere karşı olan pek çok fikir bulunmaktadır:

> "Tanrı tarafından Musa'ya verilen Emirler ve bazı Peygamberlerden öğrendiğimiz üzere, bizler, Hz. İsa'nın bütün insanoğulları için kurban olup çile çektiği Haç'a saygı gösteriyor ancak Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın emirlerinde

bulunmayan herhangi başka bir tasvire saygı göstermiyoruz. Tanrı'nın yaşayan temsilcisi olarak bize gelen ve hayatını sevgi üzerine kuran Kurtarıcı İsa'ya inanıyor ve onu korumak istiyoruz. Elbette İsa'yı bu dünyaya bir insanın suretinde gönderip onun aracılığıyla bizi kurtaran Tanrı'yı da yüceltiyoruz. Kurtarıcı İsa'ya ve Azizler'e hürmet ediyoruz. Fakat ahşap üzerine rengarenk resmedilen tasvirlere ne saygı gösteriyor ne de bunlara tapınıyoruz (Bryer ve Herrin, 1977; akt., Lee, 2004: 51)."

Kendisini sadece imparator değil aynı zamanda başrahip olarak gören III. Leon, 726 yılında Hz. İsa ve resimlere ibadeti yasakladıktan sonra bu resimlerin imha edilmesini istedi. Bu kararı için bir örnek oluşturmaya karar verdi. Sarayın Khalke diye bilinen ana kapısı üzerinde Hz. İsa'nın altından yapılmış kocaman bir ikonu yer almaktaydı. Leon yıkmak için şehirdeki en ünlü ve en büyük olan bu heykeli seçti. Onun yerine Haç ikonu konuldu (Cormack, 2000: 107). Böylelikle I. İkonoklazma dönemi resmen başlamış oldu.

3.3.2. İkonaklazma Dönemindeki İsyanlar ve III. Leon, V. Konstantin ve IV. Leon'un Tutumu

İkonaklazma döneminin ilk karşı tepkisi Konstantinopolis halkı tarafından verilmiş, Khalke kapısındaki İsa tasvirinin indirilerek imha edilmesi sonrası halk bu tasviri indiren görevlileri linç etmiştir. Keşiş Teophanes'in (1982: 82) aktardığına göre "III. Leon'un yeni fermanının ilanıyla büyük üzüntü duyan imparatorluk şehrindeki halk, III. Leon'a saldırmayı planladı ve imparatorun hizmetinde bulunan ve büyük bronz kapı üzerindeki İsa tasvirini indiren birkaç adamı öldürdüler. Bunun neticesinde imparatorluk şehrindeki halkın çoğu din uğruna ağır cezalar-vücudun sakatlanması, dövülme, sürgün ve para cezası gibi-aldılar (akt., Lee, 2004: 52)."

726 yılında başkentte başlayan sokak ayaklanması sonrası "imparatorun kutsal nesnelere hürmetsizlik haberi yayıldı ve 727 yılında Yunanistan'daki Hellas Theması ile Kliad adalarında kanlı bir şekilde bastırılan ayaklanmalar yaşandı (Ostrogorsky, 1995: 151; Avcı, 2005: 149)." 727 yılında tasvir taraftarı olan Hellas Theması, III. Leon'un tasvir karşıtı eylemine isyan ederek III. Leon'a rakip olacak bir imparator çıkartıp filo refakatinde Konstantinopolis'e gelmişti (Theophanes, 1982; akt., Lee, 2004: 55). Hellas Theması'nın bu ayaklanması, genelde tasvir taraftarlarının, imparatorun tasvir karşıtlığına karşı çıkması

olarak değerlendirildiyse de, bazı tarihçiler Hellas Theması'nın isyanı salt dini nedenlerle değil, aslında siyasi nedenlerle çıkardığını düşünmektedirler (Lee, 2004: 55).

Ahrweiler'a (1977) göre Hellas Theması'ndaki ayaklanma esasen ikonaklast hareketten kaynaklı olmayıp, bu isyanın temelinde III. Leon'un Araplara yönelik olumsuz siyaseti bulunmaktadır. Nitekim denizcilerin oluşturduğu Hellas Theması'na mensup askerler için Araplarla yapılan ticaret ana servet kaynağıydı. III. Leon'un Araplara karşı uyguladığı politikalar nedeniyle de bu ticaret oldukça etkilenmekteydi. Bizans'ın Araplara karşı olan siyaseti sonucunda Doğu Akdeniz'deki ticari etkinlikler azalmaya başlamış, bilhassa deniz kıyısı ve adalarda yaşayanların en önemli geçim kaynağı durumundaki deniz ticareti durma noktasına gelmiştir. Nitekim isyan 726 yılının Nisan ayında gerçekleşmişken, III. Leon'un ikona kırıcı faaliyetleri henüz başlamamış olup Khalke Kapısındaki İsa tasvirinin indirilmesi 726 yılının yaz veya sonbaharında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte III. Leon'un ikonaklast hareketinin resmiyet kazanması 730 yılına denk gelmektedir. Ancak o dönemde yaşamış olan Theophanes ise isyanın tarihi olarak 727 yılını işaret etmektedir. Her ne kadar isyanın tarihi netlik kazanmasa da, sebebinin ikonalara karşı uygulanan politika olmadığı oldukça açıktır.

Tasvir Kırıcılık hareketine karşı bir diğer ayaklanma 727 yılında Ravenna Eksarklığı'nda meydana geldi. Buradaki tasvir taraftarları imparatorun tasvir tutumuna tepki vererek Bizans İmparatorluğu'na karşı ayaklandılar. Bizans tarafından buraya atanan valiyi ve memurları öldürdüler. Papa II. Gregorios, Leon'un tasvirler mücadelesine karşı olmasına rağmen isyana müdahale ederek olayların daha ileri gitmesine engel oldu. Papa'nın bu girişimde bulunmasının nedeni ise Papalığın Longobardların tehlikesi altında olması idi. Longobard tehlikesine karşı Papalık Bizans'ın himayesi altında kalmalıydı (Ostrogorsky, 1995: 152; Diehl, 2017: 63).

Her ne kadar Ravenna isyanı, imparatorun ikonaklast politikalarına yönelik gerçekleşmiş gibi görünse de, temelde bu isyanının nedeni de Ravennalıların güttüğü siyaset idi. Nitekim Ravenallılar, uzaktan olan yeni imparatorluk yerine, eski Roma geleneği kapsamında bağımsız bir şehir devleti olmak istiyorlardı (Ahrweiler, 1977: 23). [4]

Bu dönemde III. Leon, uyguladığı politikaları sağlam temellere oturtmak için Papa ve İstanbul Patriğini almaya çabalamıştır. Ancak tüm bu çabaları sonuçsuz kalmış, İstanbul

[4] 727 yılında çıkan isyan, Ravenna'nın tam bağımsızlık kazanmasına neden olmasa da, bu isyan sonrası Ravenna Eksarhlığı bağımsız bir yapıya kavuşmuştur.

Patriği Germanos ve Papa II. Gregorios tarafından reddedilmiştir. Papa, III. Leon'un ikonalar aleyhine yaptığı söylemleri oldukça sert bir dille kınamış, ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Bizans'ı kaybetmemek için ılımlı bir politika yürütmüştür. Destek çabaları sonuçsuz kalmasına rağmen, ikonaklast politikaları konusunda ısrarcı olan III. Leon için tek yol zor kullanma yolu olmuş, bütün Aziz tasvirlerinin imhasını emreden bir ferman yayınlamıştır. Her ne kadar zor kullanma yoluna gitse de, uyguladığı politikaların kanuni temele dayandırılmasnı isteyen III. Leon, 17 Ocak 730 tarihinde dini ve siyasi liderleri sarayında düzenlediği Silention'da (Susma toplantısı) yayınlayacak olduğu fermanı onaylamasını istemiştir. III. Leon "kararlarına tartışma götürmez bir otorite eklemek için, Patrik Germanos'un da bunlara katılmasını ve imzalamasını istedi. Patrik günah saydığı emirnameye ortak olmayı reddedince, derhal görevine son verildi ve yerine daha itaatli bir rahip, Anastasios getirilerek fermana imzasını koydu (Bailly, 2006: 123)." Böylelikle ikonaklast hareketi devletin resmi politikası durumuna gelmiş, tasvir düşmanı doktrin de kanuni gücünü alarak, ikona kırıcılık hareketi resmen başlamıştır (Theophanes, 1982 ve Nikephoros, 1990; akt., Lee, 2004: 54; Ostrogorsky, 1995: 152; Avcı, 2005: 150).

730 yılındaki III. Leon'un tasvir kullanımını yasaklayan fermanı, "bütün tasvirler derhal imha edilmelidir. Eğer bu emre uymayan olursa, tutuklanıp cezalandırılacaktır" idi. Birçok tasvir taraftarı, vücudun sakatlanması, dövülme, sürgün ve servetlerine el konulması gibi cezalarla cezalandırıldılar. Ayrıca İstanbul'daki yüksek eğitim okulunda eğitim veren hocaların tasvir taraftarı olması nedeniyle bu okul Leon'un emri üzerine kapatıldı. Bir rivayete göre ise, III. Leon'un bu okulu, kütüphane ve hocalar ile beraber ateşe vermiştir. Fakat III. Leon zamanında hiç kimsenin idam edilerek ya da başka bir yolla öldürülerek cezalandırıldığını ifade eden herhangi somut bir bilgi yoktur (Norwich, 1998; Hussey, 1966; akt., Lee, 2004: 58).

III. Leon'un tasvirlerle mücadele etmek için çıkarttığı bu ferman, Papalığın tepkisini çekmiş; Papa II. Gregorios, Konstantinopolis'e gönderilen vergiyi ödemeyi kaldırmış, ayrıca 731 yılında III Leon'a uyarı niteliğinde bir mektup göndermiş ve Konstantinopolis Patriği Anastasios'u aforoz ettiğini belirmiştir. Bu duruma karşılık olarak III. Leon, öncede Papalığa ait durumdaki Sicilya ve Kalabria bölgelerinin vergilerine el koymuş, ayrıca bu bölgelerin vergilerini de artırmıştır. Bununla birlikte Sicilya, Kalabria ve Illyricum bölgelerinin kontrolünü Papalığın elinden alarak İstanbul Patriğine bağlamıştır. Böylelikle Papalık, hem insan kaybı yaşamış, hem de önemli bir gelir kapısından da mahrum bırakılmıştır. III. Leon bununla kalmamış, aynı zamanda Papa II. Gregorios'u tutuklatma

için donanmasını yola çıkarmış, ancak donanma Adriyatik denizinde batmıştır. Yine de III. Leon'un başka bir şey yapmasına fırsat kalmadan aynı yıl Papa II. Gregorios ölmüş, yerine III. Gregorios Papa olarak geçmiştir (Avcı, 2005: 150; Ostrogorsky, 1995: 153; Levtchenko, 2007: 143).

Papa III. Gregorios da, selefi II. Gregorios gibi ikonaklast hareket aleyhinde bir tutum sergilemiş, imparatorun Sicilya ve Kalabriya vergilerine el koyması nedeniyle 731 yılında bir meclis toplayarak, her nevi kutsal nesneye el uzatanların, dolayısıyla III. Leon'un da aforoz edilmesini hükmetmiştir. Bunun üzerine III. Leon, Sicilya ve Kalabriya Piskoposluklarıyla birlikte, tüm Balkan Yarımadasında bulunan piskoposlukları Roma idaresinden alıp, Konstantinopolis Piskoposluğuna vermiştir. Böylelikle zaten gergin durumdaki Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki bu ilişki, açık bir düşmanlık niteliği almış ve 1054 yılındaki son bölünmeye dek devam etmiştir (Avcı, 2005: 150, Ostrogorsky, 1995: 153; Diehl, 2017: 63).

III. Leon'un ikonaklast politikalarına yönelik aleyhtar tepkilerin genelde Bizans'a uzak olan Yunanistan'ın orta bölgesi ve İtalya gibi yerlerde çıktığı görülmekte olup durum, Konstantinopolis'e uzak yerlerde imparator iradesinin zayıfladığını, hatta kalmadığını göstermektedir. Nitekim imparatorun güçlü bir otoriteye sahip olduğu Küçük Asya'da (Anadolu) ikonaklast hareketin desteklendiği imparator etkisini yeterince güçlü olmadığı uzak bölgelerde ise, ikona kırıcılık hareketi bahanesi altında çeşitli nedenlerden dolayı siyasi isyanlar meydana gelmiştir. Bu kapsamda ikona kırıcılık politikası, bir nevi imparatorun gücünü ölçen bir araç niteliğindedir.

İkona kırıcılık hareketinin III. Leon dönemindeki etkileri salt siyasi nitelikte olmamış, aynı zamanda Hristiyanlık dininde de büyük ayrımların gerçekleşmesine neden olmuştur. Nitekim Doğu (Ortodoks) ile Batı (Katolik) kilisesi arasında bir siyasi ayrım gerçekleşmiş, Doğu kilisesi imparatorun etkisinde kalırken, Roma kilisesi ise imparator etkisinden uzaklaşarak, daha fazla serbestlik elde etmiştir. Yine Doğu kilisesi, etkinlik bakımından ekseriyetle Doğu ve Kuzey bölgelere yönelirken, Roma kilisesi ise etki alanını Orta ve Batı Avrupa'ya doğru genişletmiştir. Bu durum Doğu ve Batı kiliselerinin coğrafi yayılmalarına sebep olmuş ve egemenlik konusunda da iki kilisenin egemenlik alanlarının sınırları kesin ve sabit bir şekilde meydana çıkmıştır (Hussey, 1966; akt., Lee, 2004: 58).

Gerçekleşen bu ayrım konusu bir başka kaynak olan Lemerle (2013) şu şekilde aktarmaktadır: "Bunların en beklenmedik nitelikte olanı ise, birçok keşişin göç ettiği

Güney İtalya'da Yunan etkisinin güçlenmesiydi. En önemlisi ise, Batı ile Doğu'yu birbirinden ayıra uçurumun daha derinleşmesi ve kuşkusuz, Justinianus'un eski imparatorluğunun iki kısmı arasındaki kopmaya katkıda bulunması oldu. Gerçekten Papalık, ikona düşmanlarına karşı tutum benimsemişti."

III. Leon dönemi ikona kırıcılık hareketi özetlenecek olursa, ilk olarak 726 yılında III. Leon, tasvirlere karşı birinci emirnameyi çıkarmıştır. Bununla anlaşılıyor ki, tasvirleri mahvetmekten ziyade ahalinin tapınmasından uzaklaştırmak için onları daha yukarı asmayı emrediyordu. Ancak bu tedbir sonsuz tahriklere neden oldu. İstanbul'da şiddetli hadiseler, Yunanistan'da çabuk bastırılan bir ihtilal (727), İtalya'da genel bir ayaklanma (727) çıktı; Papa II. Gregorios tasvir kırıcılık bid'atine karşı protesto ile yetindi, halefi III. Gregorios hemen daha cesurane bir politikaya başladı ve tasvir düşmanlarını sadece kınamakla memnun olmadığı için bir an imparatora karşı Lombard'ların yardımını aradı. Suriye'de Jean Damascene de, III. Leon aleyhine söylemlerde bulunmaya devam etmekteydi. Bununla beraber, emirname, büyük bir ihtiyatla tatbik edilmişe benziyordu. Tasvirleri müdafaa edenlere karşı bir sistem dâhilinde takibat yapılmadı, Patrik Germanos azledildi ve yerine reform taraftarı birisi getirildi (729), ruhban okullarına karşı tedbirler alındı, diğer yönden Yunanistan'daki isyan şiddete başvurulmadan bastırılmıştır (Diekl, 2006: 68).

Bu dönemde ikona kırıcılık konusunda gerçekleşen başka bir olay ise Dımaşklı (Şam) papaz Grek İoannes'in tasvirleri övücü şekilde kaleme aldığı Üç Nutuk adındaki eseri olup tasvirlerin övüldüğü bu eserin, sonraki tasvirlerin hareket noktasını teşkil ettiği kabul edilmektedir (Bahar, 2011: 141).

Hükümdarlığı süresine ikona taraftarları ile mücadeleye devam eden III. Leon, 740 yılında Araplara karşı elde etmiş olduğu zaferi, tasvir karşıtı mücadelesinin Tanrı tarafından onaylandığı şeklinde değerlendirmiştir. Ancak aynı yılda Konstantinopolis'te oldukça büyük bir deprem gerçekleşmiş, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Bu durum karşısında ikona taraftarları oluşan bu felaketi, Tanrı'nın ikona kırıcılık hareketine yönelik öfkesinin karşılığı olarak değerlendirmişlerdir. Ancak III. Leon onların bu değerlendirmelerini dikkate almayarak, krizi fırsata çevirme yoluna gitmiştir. Yıkılan başkent surlarının onarımı için vergiyi artırmış, aynı orandaki vergiyi surların tamirinden sonra da devam ettirmiştir (Treadgold, 1997a: 356).

Son olarak III. Leon dönemi değerlendirildiğinde, "III. Leon, Araplara karşı başarılar elde etmesiyle, halkın nazarında çok büyük bir sevgi kazandığı, ancak ikona kırıcı politikalarının itibarını azalttığı (Bahar, 2011: 141)" söylenebilir.

III. Leon'un 741 yılında ölmesi ile birlikte tahta oğlu Konstaninos, V. Konstantinos olarak geçmiştir. Daha 2 yaşında, babası III. Leon'un isteğiyle eş imparator ilan edilen V. Konstantinos, 23 yaşında tahta geçmiştir (Ostrogorsky, 1995: 154; Gregory, 2016: 214). Genel olarak değerlendirme yapıldığında, 741'de babasının yerine geçen V. Konstantinos, onun eserlerinin ve İslamiyet'e karşı hareketinin takipçisi olduğu görülmektedir (Bailly, 2006: 116). Konstantinos, babasının politikasını daha sürekli şekilde ve daha da azimle yürütmüştür. Onun hakkında bir hükme varmak güçtür, zira İkonoklazm'ın düşmanları sonunda zaferi kazandıkları zaman, bu doktrinden yana saydıkları bütün belgeleri yok etmişlerdir. İkonoklast hükümdarlar hakkında, Ortodoks kaynaklı başka hiçbir delil mevcut değildir. V. Konstantinos'a düşmanları Kopronimos (gübre) [5] lakabı takmış, çoğu zaman hem babası hem kendisi şeytan ve Antichrist [6] ile bir tutulmuşlar, suçlanmadıkları sapıklık ve yüz karartıcı kötülük bırakılmamıştır. Bu kin taşkınlıklarının ötesinde gerçek bulunmaya çalışılırsa, III. Leon'un dini sebeplerden çok siyasi sebeplerle karar aldığı, belki de daha tutucu ve felsefe kültürü daha köklü olan oğlunun ise, gerçekte ikonlara tapınmayı insan aklına yaraşmayan bir batıl inanç şekli olarak gördüğü kanısına varılır. Zevki ve öğrenimi dolayısıyla din bilgini olan, inanç meselelerine ait nutuklar ve kitaplar yayınlayan Konstantinos, cesareti Bakire Meryem ve Azizler mezhebini suçlamaya ve manastır hayatını devlete zararlı olduğu kadar tabiata aykırı bulmaya götürüyordu. Daha tahta çıktığı zaman, Ortodokslar kuşkularını ve hoşnutsuzluklarını gizlememişlerdi. O zamandan başlayarak, düşmanlarının gücünü ölçme imkânı bulmuştur (Bailly, 2006: 124).

V. Konstantinos'un tahta çıkışından yaklaşık bir yıl sonra kız kardeşinin kocası Artabastos imparator olmak için harekete geçmiştir. Hâlbuki Ermeniekon Theması Strategosu olan Artavasdos, V. Konstantinos'un babası III. Leon'un tahta geçmesinde ona yardımcı olmuş, bunun karşılığında Leon'un kızı Anna ile evlenmiş ve imparatorluk hanedanı üyelerine verilen kouropates unvanını almış, III. Leon onun bu desteğine yönelik olarak, Themaları bölme siyaseti uygularken, Opsikion Themasına dokunmamış ve bu Themanın yönetimini damadı Artavasdos'a bırakmıştı. Ancak Artavasdos Opsikion Theması Strategosluğuyla

[5] Rivayete göre Konstantinos, vaftiz edilirken vaftiz çanağına dışkısını yapar. Bu nedenle bu lakabı alır.
[6] Kıyamet gününden önce ortaya çıkarak, İsa'nın dinine karşı bir din kuracak olan sahtekar. Bkz. Bailly, 2006: 123.

yetinmeyip, V. Konstantinos döneminde en büyük Thema olan Opsikion Theması'nın desteğini elde ederek ona karşı isyanda bulunmuştur (Gregory, 2016: 214; Ostrogorsky, 1995: 154).

Artavasdos, V. Konstansinos'a karşı başlattığı isyanda ikona lehine bir tutum sergilemesi, isyanın kolaylıkla yayılmasına sebep olmuştur. Dışarıda ise Bulgar tehlikesiyle uğraşmak durumunda kalan V. Konstantinos, bu nedenle ikona karşıtı politikalarına tahta çıktıktan uzun bir süre sonra, 750'li yıllarda başlayabilmiştir. V. Konstantinos, babasının fikirlerinden etkilenerek onun ikona karşıtı politikalarını devam ettirmiş olup bu politikalarını uygulamasının bir diğer nedeninin de tahta çıktığında kendisi için bir sorun teşkil eden Artavasdos'un tasvir taraftarı bir tutum izlemesi olduğu da söylenebilir (Ostrogorsky, 1995: 154; Gregory, 2016: 214; Lee, 2004: 59).

Dine yönelik derin bir ilgisi olan V. Konstantinos'un sahip olduğu dini bilgiler, onun politikalarını da etkilemiş, bu durum onun ikona kırıcılık politikalarında da etkili olmuştur. V. Konstantinos tasvir hususunda, tasvirlere neoplatonik bir anlam yükleyerek onları bir sembol niteliğinde değerlendiren tasvir taraftarlarının aksine, kendi sahip olduğu dini bilgilere dayalı olarak İsa tasvirlerini reddetmiştir. V. Konstantinos bu durumu bilhassa İsa ve Onunla ilgili olan her nevi konuyu inceleyen kristoloji kapsamında değerlendirerek, bu kapsamda ikonalara ibadeti, bilhassa putperestliğin yeniden doğuşu kapsamında değerlendirmiş, böylelikle kendisinden önceki ikona karşıtı olanların bu konuda sundukları fikirlerin daha da ilerisine gitmiştir. Bu kapsamda V. Konstantinos döneminde uygulanan ikona kırıcılık hareketi, kristojik temelde hareket etmekle birlikte, Hristiyan ilahiyatı açısından da bir ilerlemenin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

V. Konstantinos'un ikona karşıtı mücadelesini bir devlet politikası olarak devam ettirmesine karşın, bu politika idari, askeri ve dini kadro ile toplumun bütün kesimi tarafından destek görmemiştir. Nitekim bu durum, III. Leon'un destekçisi Artavasdos'un V. Konstantinos'a yaptığı 16 aylık darbede kendisini göstermektedir. 742 yılında Araplar'ın Bizans'a karşı yaptıkları bir sefere bizzat katılan V. Konstantinos, yol üzerinde Artavasdos tarafından pusuya düşürülerek mağlup edilmiş, V. Konstanios Amorion'a kaçarken, Artavasdos da Konstantinopolis'e gitmiş ve V. Konstantinos'un naibi Theophanes Monutes, Konstantinopolis Patriği Anastasios ve birçok yüksek rütbeli görevli tarafından imparator olarak tanınarak, 16 ay için Bizans imparatorluğu tahtına oturmuştur. Bu durum, tasvir karşıtlığı hareketin saray içinde dahi hala kabul edilmediğini göstermektedir (Ostrogorsky, 1995: 154; Gregory, 2016: 220).

Bailly (2006) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Daha tahta çıktığı zaman, Ortodokslar kuşkularını ve hoşnutsuzluklarını gizlememişlerdi. O zamandan başlayarak, düşmanlarının gücünü ölçme imkânını buldu. Bunlar, kendisinin askerlerinin başında Araplara karşı sefere çıkmasından faydalanarak kayınbiraderi Artavasdos'u imparator ilan etmişler ve o da hemen III. Leon'un fermanlarını iptal etmişti."

Kısa süreliğine tahta çıkan Artavasdos, Bizans aristokrasisi ve halkının tasvir taraftarı olan kesiminin dört gözle beklediği ikona yasağını kaldırdı. Bu kadarıyla yetinmeyerek halka tahrip edildiği söylenen kutsal tasvirleri, kaldırıldıkları yerlerden çıkarttırarak eski yerlerine bırakılmasını istedi. Konstantinopolis eski halini almış, Tasvir Kırıcılık devresi bitmiş görünüyordu (Gregory, 2016: 215; Levtchenko, 2007: 150).

Ancak bu sürede kaçtığı Amorion'da gereken desteği elde eden V. Konstantinos, Opsikion ve Thrakesion Theması birlikleri ile birlikte 743 yılının Mayıs ayında Sardes [7] yakınlarında Artavados'u ağır bir yenilgiye uğratmış, aynı yılın Ağustos ayında Artavasdos'a yardıma gelen Niketas'ı da Modriana (Bursa Mudurnu) yakınlarında mağlup etmiştir. Yaşadığı yenilgi sonrası Artavasdos bir savaş gemisi ile Konstantinopolis'e kaçmış, ardından V. Konstantinos, sahip olduğu birliklerle birlikte 743 yılının Eylül ayında Konstantinopolis'e ulaşarak şehri kuşatmıştır. Kısa süre sonra 2 Ekim tarihinde şehre girerek, kendisine karşı olanlara yönelik intikam alma hareketine girişmiştir. İlk olarak Artavasdos ve iki oğlu, herkesin gözü önünde kör edilirken, destekçilerinden bazıları idam edilmiş, bazıları da elleri ayakları kesilerek sakat bırakılmıştır. Yine, Artavasdos'u imparator olarak kabul ederek ona bizzat kendisinin taç giydirdiği Patrik Anastasios, çırılçıplak soyularak bir eşeğe ters bindirilmiş ve şehrin arenasında gezdirilmiş, ancak yine de eski görevinde bırakılmıştır. Böylelikle V. Konstantinos, kilisenin sahip olduğu etkiyi azaltırken, kendi otoritesini de güçlü duruma getirmiştir (Ostrogorsky, 1995: 155; Bailly, 2006: 124).

Konstantinos tahtını yeniden ele geçirmiş, şimdi ise inançlarına kişisel sebepler de eklemiş ve şiddetli bir öç alma isteği, felsefesinin ateşini daha yakıcı bir hale sokuyordu (Bailly, 2006: 124). İmparator halkın vicdanında ikonoklast düşüncenin kuvvetlenmesi 753 yılında Hiereia'da (Fenerbahçe) imparatorluk sarayında, ikona kırıcılık politikasını, kilisenin doğru bir inancı olarak tasdik edilmesinin amaçlandığı Ökümenik bir meclis toplamıştır (Bahar, 2011: 142). Ayrıca konsili yönlendirme amacıyla tasvirlere karşı olduğunu bildiren on üç dinî makale yazdı. İmparatorun ve tasvir düşmanlarının monofizit inanç ve

[7] Manisa ilinin Salihli ilçesinde bulunan bir bölge.

eğilimlerinin açık bir şekilde görüldüğü bu yazılarda Hz. İsa tasvirinin yapılamayacağı ve ikonataparların tasvir aleyhtarı izahları kesinlikle reddediliyordu. (Ostrogorsky, 1995: 159; Avcı, 2015: 152) Konsile tamamı ikona kırıcılığı kabul eden 300'den fazla [8] piskopos [9] katılmış ve konsil sonucunda bütün aziz tasvirleri ve her nevi tasvire ibadet reddedilmiştir.

Konsil sonrası çıkan fermana göre "kutsal kitaplara ve din ululanına dayanarak, Kutsal Üçlü adına oy birliğiyle ilan ederiz ki, ressamların melun sanatıyla, hangi maddeden olursa olsun yapılmış bütün resimler kutsal kiliseden lanetle uzaklaştırılacak, atılacak ve kovulacaktır. Bundan sonra her kim böyle bir şeyi imal etmeye veya ona tapmaya veya onu bir kilisede veya özel bir evde teşhir etmeye veya gizli olarak elinde bulundurmaya cüret ederse, piskopos veya rahip ise azledilecek, keşiş ise veya kilise mensubu değilse aforoz edilecek ve Tanrı'nın düşmanı ve din ululanından aktarılan doktrinlerin düşmanı olarak devrin kanunlarının tayin ettiği cezaya çarptırılacaktır" (Bailly, 2006: 124).

İkonoklast hareketi kilise konsiline onaylatarak hareketin daha etkili olmasını amaçlayan V. Konstantinos'un görüşleri kapsamında, Khriston'un (Hz. İsa) tasvir edilmezliği ilkesi, önceden gerçekleşen ekümenik konsillerin kararları ile eşdeğer biçimde kabul edilmiş, aziz tasvirleri dâhil olarak tüm tasvirlere olan ibadet kesin olarak yasaklanmıştır. Bu kapsamda tasvir taraftarı olan Konstantinopolis eski Patriği Germanos, Kıbrıs Konstantia Patriği Georgios ve yaşamamasına rağmen Dımaşklı Ioannes aforoz edilmiştir (Ostrogorsky, 1995: 161; Avcı, 2015: 152).

V. Konstantinos, III. Leon'dan da dehşetli bir ikona düşmanı çıkmış, Meryem kültünü ve azizler kültünü de kınamıştır (Lemerle, 2013: 86). "V. Konstantinos, yalnız resimlere değil, fakat Meryem'e tapılmansa ve evliya şefaatine de karşı olmak itibariyle mücadeleye şahsi fikirler getirdi ve aynı zamanda daha ateşli olduğu için mücadeleyi, daha bağnaz bir hararetle, daha sistematik ve daha şiddetli bir şekilde idare etti (Diekl, 2006: 69)." 753 yılında Konstantinopolis'te topladığı Konsilin dinsel resimleri mahkûm etmesinin ardından, ikonalar tahrip edildi ya da üzerlerine boya çekildi ve kutsal kalıntılar ortadan kaldırıldı. İmparator, aynı zamanda, tasvirlerin en ateşli savunucuları olan keşişlerle azimli bir mücadeleye girişmiş, manastır mallarına el koymuş ve bazı manastırları dinden bağımsızlaştırarak keşişlerini dağıtmıştır (Lemerle, 2013: 86).

[8] Bu sayı bazı kaynaklarda 338 olarak geçerken (Bkz. Bryer ve Herrin, 2002; Nikephoros, 1990), bazı kaynaklarda ise 388 olarak geçmektedir (Bkz. Ostrogorsky, 1995; Avcı, 2015).
[9] Antakya, Kudüs ve İskenderiye Patrikleri katılmamıştır. (Bkz. Bahar, 2011)

Konsil kararları, vakit kaybetmeksizin derhal uygulanmaya başlanarak, tüm dini resimlerin imhasına gidilmiş ve yerlerine dini nitelikte olmayan resimler konulmuş, kiliseler, manastır ve kamu binaları, imparatorun tasvirleri ve savaş, av, araba yarışı, hayvan ve bitki gibi dünyevi motiflerle donatılmıştır. Bu kararlara karşı gelenler ise ağır bir şekilde cezalandırılmıştır (Nikephoros, 1990; akt., Akkuş, 2018: 56; Ostrogorsky, 1995: 161; Avcı, 2005: 152). Zira "bundan böyle, hükümdar, muhalifleri yalnız imparatora karşı asi sıfatıyla değil, fakat bizzat Allah'ın kendisine de isyan etmiş" olarak kabul edilmekteydi (Diekl, 2006: 69).

İmparator, ekümenik bir temeli olmasa da, kendisi için ekümenik nitelikte olan kilise hükümlerine dayanarak, ikona kırıcılık hareketini oldukça sert kararlarla uygulamaya başladı. İkona aleyhtarı bu tutuma karşı ikona destekçilerinin karşılık vermesi sonucu imparatorun uyguladığı baskılar 760'lı yıllarda en üst seviyeye ulaşmıştır. "Resimler imha edildi. Manastırlar kapatıldı yahut laikleştirildi, kışla veya yemekhane yapıldı; manastırların mallarına el konuldu, rahipler tevkif ve hapsedildiler, kötü muamelelere maruz bırakıldılar, sürüldüler; bazıları, genç Saint Etienne gibi, işkenceler içinde öldüler; diğerleri, alay halinde, at meydanında toplanan halkın önünden geçirilerek hakaretlere uğratıldı (Diekl, 2006: 69)."

Blekherna Kilisesi [10] rahiplerinden Andreas Kalibitis açık bir şekilde tasvir yanlısı olduğunu belirttiği için hipodromda halkın gözü önünde kamçılanarak öldürüldü. Auksentios Dağı [11] Manastırı Başrahibi Genç Stephanus da yine aynı neden doğrultusunda kendisine karşı tahrik edilen halk tarafından Konstantinopolis sokaklarında linç edilerek öldürüldü (Ostrogorsky, 1995: 161; Avcı, 2015: 152).

Ayrıca imparatorun emri ile ikona taraftarı olan devlet görevlileri ağır cezalara çarptırılmış, 19 yüksek rütbeli bürokrat ve subay ile Opsikion, Trakya ve Sicilya Theması Strategosları idam edilmiştir (Theophanes, 1982; akt., Akkuş, 2018: 56; Ostrogorsky, 1995: 161; Avcı, 2015: 152; Diekl, 2006: 69). 767 yılında sürgün edilen Patrik Konstantin de aynı sona maruz kalmıştır. Bu temizlik hareketi, bütün imparatorluk içinde, imparatorun düşmanlarının iddia ettikleri kadar sert olmasa bile, idamların; umumiyetle nadir olduğu zannolunur, son derece şiddetle beş yıl devam etti (Diekl, 2006: 69).

[10] İstanbul'un Ayvansaray semtinde, günümüzde mevcut olmayan bir kilise.
[11] İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan, bugünkü adıyla Kayışdağı olarak adlandırılan kutsal bir dağ.

Yaşanan olayları Diekl (2006) şu şekilde aktarmaktadır: "Hükümetin maksadı, rahipler sınıfını kökünden yok etmek gibi görünüyordu. Rahipler, şiddetle karşı koydular; cesaretle "adalet ve hakikat namına" ıstıraplara katlandılar. Bununla beraber, birçokları teslim oldular, birçokları kaçtılar, bilhassa İtalya'ya, o kadar ki, biraz abartılı olmakla beraber, bir muasırın dediği gibi "Bizans'ta rahipler sınıfı kalmamıştı."

İkonoklast politikalara dair en büyük tepki de ruhban sınıfından gelmiş, nitekim en ağır muameleye de onlar maruz bırakılmıştır. Rahipler ikona kırıcılık aktivitelerine yönelik görüşleri ne olursa olsun, hiçbir fark gözetilmeden baskıya maruz kalmış, bununla birlikte onlardan kendilerine has yaşamlarından da vazgeçmeleri istenmiştir. Bu kapsamda yukarıda da belirtildiği gibi manastırlar kapatılmış veya kamu kurumlarına dönüştürülmüş, manastır arazilerine de el konulmuştur. Temelde imparator V. Konstantinos'un putperest olarak atfettiği rahiplere açık bir şekilde savaş açtığı söylenebilir. V. Konstantinos daha da ileri giderek halkın sakal bırakmasını yasaklamış ve böylelikle sakal bırakmakla yükümlü rahiplerin sıradan insanlardan kolay bir şekilde ayırt edilmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte halkı rahiplere yönelik kışkırtarak, onlardan manastırlara gitmemelerini istemiştir. Birçok yerde keşişler mesleklerinden çıkarılmış, sivil elbise giymeye ve evlenmeye zorlanmıştır. İçlerinden yaklaşık elli bini Güney İtalya'ya, bir kısmı Suriye'ye, Filistin'e, Kıbrıs'a gitmişlerdir (Ostrogorsky, 1995: 161; Avcı, 2015: 153; Bailly, 2006: 125).

İkona kırıcılık faaliyetlerini sadece imparator değil, farklı bölgelerdeki devlet görevlileri de uygulanmıştır. "Thrakesion Theması Strategosu Mikhail Lakhanadrakon burada yaşayan rahiplere büyük işkenceler etti. Rahipleri ya görevlerinden vazgeçerek rahibelerle evlenme ya da gözleri kör edilerek başka bir yere sürülme seçeneklerinden birini tercih etmekle karşı karşıya bıraktı. Rahiplerden sakallarını kesmeleri istenmiş, sakallarını kesmeyenlerin ise burunları kesilmiştir. Bu kadarıyla yetinmeyen strategos, yönetim bölgesinde yer alan bir manastırda otuz sekiz rahibin canlı canlı toprağa gömülmesini emretmiştir. İmparator V. Konstantinos, Mikhail Lakhanadrakon'un rahiplere karşı gösterdiği bu acımasız tutumu öğrenince ona bir mektup yazarak memnuniyetini belirtmiştir (Avcı, 2015: 154)."

V. Konstantinos dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, V. Konstantinos'un 754 yılında yapılan konsil sonucu alınan kararların sınırlarını aşarak, ikona kırıcılık hareketini bir çıkmaza götürmüştü. Bununla birlikte Konsil kararları salt aziz tasvirlerine karşı çıkarken, V. Konstantinos konsil kararlarına aykırı davranarak, azizler kültü ve Meryem ibadetini de yasaklamıştır (Ostrogorsky, 1995: 162; Avcı, 2015: 154).

İmparator V. Konstantinos'un yürüttüğü dinî siyaset sebebiyle Roma ile Bizans'ın da arası gittikçe açıldı. Hatta bu siyaset, Roma'nın Grek doğudan, Bizans'ın ise Latin Batı'dan tamamen kopmasına neden oldu (Ostrogorsky, 1995: 159; Avcı, 2015: 151). I. İkona Kırıcılık hareketi V. Konstantinos'un 775 yılında ölmesiyle sona ermiştir.

Mücadelenin, tarif edilemez şiddetlere, vahşetlere neden olduğu ve devlet içinde derin tahrikler yaptığı muhakkaktır. Bundan başka III. Leon ve V. Konstantinos döneminde yapılan ikona kırıcılık faaliyetlerinin birçok ağır neticeleri olmuştur. III. Leon, papalığın muhalefetini kuvvetle ortadan kaldırmaya çalışmakla, Kalabra, Sicilya, Girit ve Batı İlirya'yı İstanbul patriğinin idaresine vermek için Roma nüfusundan ayırmakla (732) Papaların memnuniyetsizliğini ve İtalya'nın husumetini sağlamıştı. 751'de, Raven Eksarhlığı, Lombard'ların darbeleri altında mahvolunca II. Etienne, muhalif itikatlı ve yardım ve iyi savunmadan aciz imparatorluktan ayrılarak Frank'larda daha masrafsız ve daha etkili bir himaye aramakta tereddüt etmedi ve muzaffer Pepin'den vaktiyle Bizans'a ait toprakları kabul etti ki, bunlar bunda böyle Papalığın dünyevi ülkesini teşkil etmiştir (754). Bu, imparatorluk ile Roma arasında iplerin kopması demekti. V. Konstantin, hain ve hilekâr bir tebaa sayabileceği ve efendilerine ait olan gayri meşru olarak gasp eden adamı cezalandırmak için hiçbir şey esirgemedi. Fakat çalışması, bir netice vermedi. Şarlman, yeniden İtalya'da, 774'de müdahale ederek Pepin'in verdiğini resmen teyit ediyordu. Bizans, İtalya'da ancak Venedik ile yarımadanın güneyinde birkaç şehri muhafaza edebiliyordu. Bu suretle, imparatorluk biraz daha doğuya doğru atılmış bulunuyordu, diğer yönden bu kopuşla da istikbal için korkunç karışıklıkların ve ağır tehlikelerin tohumları hazırlanıyordu (Diekl, 2006: 70). Bu dönemde ikonoklazm zorla ve yıldırma yolu ile zaferini sağlamış görünüyordu. Fakat Konstantinos'un halefi, beş yıl iktidarda (775-780) IV. Leon aynı doktrinleri yaymakla beraber, bunların uygulanmasında son derece ılımlı davrandı (Bailly, 2006: 125).

V. Konstantinos'un 775 yılında ölmesi nedeniyle tahta oğlu IV. Leon geçmiş olup kısa süreli olan iktidarı, babası V. Konstatinos'un ikona kırıcılık hareketinin en şiddetli aşamasında, kendisinden sonra tahta geçecek olan eşi Irene'nin ikonalara ibadetin yeniden serbest bırakıldığı dönem arasındaki bir geçiş dönemi niteliğindedir. "IV. Leon tasvir kırıcı hareketi benimsemesine rağmen din adamlarına karşı saygılı olmuştur (Bahar, 2011: 142)."

IV. Leon babasının ikona taraftarlarına yönelik uyguladığı düşmanca politikaların yerine daha olumlu bir siyaset yürütmüştür. Bu kapsamda hapis veya sürgün cezası verilen ikona taraftarlarını affetmiştir. Bununla birlikte ikonalara karşı baskılar devam ederken, Meryem

Ana kültüne yönelik baskı azalmıştır. Ayrıca V. Konstantinos tarafından başlatılan rahip düşmanlığı da sona ermiş, hatta önemli piskoposluk makamlarına rahiplerin getirtilmesine karşı çıkmamıştır. IV. Leon'un tasvirlere karşı kendisinden önce hükümdarlık yapmış olan III. Leon ve IV. Konstantinos'un yürüttükleri siyaseti hafifletmesinin nedeni olarak Atina'da ikona taraftarı olarak yetişen eşi İmparatoriçe Irene gösterilmiştir. İmparatorun tasvir taraftarı olan eşinin görüşlerinden etkilendiği düşünülmektedir (Ostrogorsky, 1995: 163; Gregory, 2016: 224; Lee, 2010: 7; Bahar, 2011: 142). Bununla birlikte IV. Leon her ne kadar ikona kırıcılık politikalarını hafifletmiş, III. Leon ve V. Konstantinos gibi ikonalara ibadet edenleri cezalandırmaya devam etmiş olsa da, V. Konstantinos dönemine nazaran oldukça hafif cezalardır.

780 yılında ölen IV. Leon'un yerine oğlu 8 yaşındaki VI. Konstantinos'un geçmesiyle I. İkona Kırıcılık dönemi sonlanmıştır. IV. Leon dönemi genel bir ifadeyle özetlenecek olursa, ikona karşıtı politikalar arasında bir köprü görevi görmüş, siyasi olarak da III. Leon ve V. Konstantinos dönemine göre daha ılımlı geçmiştir.

3.4. II. İkonaklazma Dönemi

İkinci ikonaklazma dönemi İmparatoriçe Irene'den sonra tahta çıkan Ermeni Leon'un (V. Leon) 815 yılında ikona kırıcılık hareketini tekrar gündeme getirmesi ile başlamış, 843 yılında ise İmparatoriçe Theodora'nın topladığı Konsilde ikonalara karşı olan yasağı kaldırmasıyla bir daha gündeme gelmemek üzere sonlanmıştır.

3.4.1. Ermeni V. Leon Dönemi

Selefi imparator I. Mikhail'i çıkarttığı isyanla tahttan indiren Ermeni Leon, 813 yılında V. Leon olarak tahta çıkmıştır. Ermenistan doğumlu olduğu tahmin edilen Leon, Müslüman istilalarından kaçan ailesiyle birlikte Anadolu'ya yerleşmiş, diğer birçok Bizans imparatoru gibi o da imparatorluğunun temelini girdiği orduda atmıştır. Anatolikon Theması'nın desteğiyle imparator olan Leon, "askerlik mesleği boyunca hızlı terfiler ve başarılı kariyerlerin yanı sıra ihanet ve isyanları ile de adından söz ettirmiş, kabiliyetli, hırslı ve azimli bir kişiliğe sahipti (Treadgold, 1988: 196)." Bununla birlikte hem ordudan gelmesi, hem de ikona karşıtı zihniyetin yaygın olduğu Küçük Asya'nın onun ikona karşıtlığının gelişmesindeki etkisi yadsınamaz (Ostrogorsky, 1995: 187). Bununla birlikte V. Leon

hükümdarlığı süresince bilhassa III. Leon'u kendisine örnek almıştır. Nitekim, onun yaptığı gibi, tahta çıkar çıkmaz çocuk yaştaki oğlu Simbatios'un ismini Konstantinos olarak değiştirmiş ve onu eş imparator ilan etmiştir (Treadgold, 1988: 203). V. Leon kendisine III. Leon'u örnek almakla birlikte, temel itibariyle bazı ortak özellikleri de bulunmaktaydı. İkisi de doğu bölgelerden gelmekle birlikte, ikisinin de doğup büyüdüğü bölgeler monofizit düşüncelerin yaygın olduğu bölgelerdi ve bu nedenle zaten ikisinde de ikonalara dair bir sempatik duygu fazlasıyla yoktu. Yine ikisi de soylu sınıfından gelmeyip, askeri kabiliyetleriyle ordu içinde yükselerek, Anadolu'nun en büyük Themalarından biri durumundaki Anatolikon Themasının Strategosu olmuş ve bu gücü kullanarak isyan etmeleri sonucu imparator olmuşlardı. Ayrıca ikisinin de bir diğer ortak özellikleri, arkalarında güçlü ordu desteği olan asker kökenli imparator olmalarıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde İkonoklazma hareketinin temelinde doğu kültürü ve askeri gücün olduğu belirtilebilir (Herrin, 1977; Lee, 2010: 120).

İmparator olduktan sonra V. Leon, devletin askeri gücünü yeniden sağlamayı ve ikona kırıcılık hareketini tekrar başlatmayı amaçlamıştır. Zira ona göre ikona karşıtı olan imparatorların hem siyasi hem askeri bakımdan şansları veya başarıları, önceki imparatorlardan daha iyi olup onların başarısızlıkları ise, tasvir sevmelerinin bir sonucudur (Treadgold, 1988: 204; Ostrogorsky, 1995: 187). İmparatorluk için problem olan Bulgar tehlikesini çözen V. Leon, ikonalara yönelik politikalarını uygulamaya zaman bulmuş ve yeniden ikonoklazma hareketini başlatmıştır. V. Leon'un ikonoklazma hareketini yeniden başlatmasının sebepleri, III. Leon döneminde olduğu gibi çeşitli olmayıp, temel olarak siyasi ve sosyal sebepler çevresinde şekillenmiştir. Nitekim V. Leon, III. Leon'un da üyesi olduğu Isauria Hanedanına mensup imparatorlar gibi hem askeri hem de siyasi olarak güçlü bir otoriteye sahip olmayı ve uzun ömürlü bir saltanat sürmeyi arzu etmiş, bu kapsamda Isauria imparatorlarının önemli bir politikası olan ikonoklazma hareketini benimsemiştir (Munitiz, vd, 1997: 112; Magdalino, 2002: 172).

Bekker'dan (1842) aktarıldığına göre "Scriptor incertus de Leone Bardae Armenii filio" da, V. Leon'un İkonoklazma hareketine girişi şöyle kaydedilmektedir:

> "Neden Hristiyanlar paganların elinden yenilme acıları çekiyor? Bence, bunun nedeni, tasvirlere tapılmasından başka bir şey değildir. Bu sebeple ben tasvirleri yok etmek istiyorum. Çünkü gördüğünüz gibi, ikonları kabul edip onlara tapan imparatorlar bir sürgün sonunda veya savaşta öldüler. Ancak yalnızca ikonlara tapmayan imparatorlar, kendi yatağında öldüler ve ölümden sonra Hagia

> Havari Kilisesi'ndeki imparatorluk mezarlığında şeref içinde gömüldüler. Dolayısyla ben de bu sonraki (ikona karşıtı) imparatorları takip ederek ikonları tahrip etmek istiyorum. Böylece umarım, benim ve oğlumun ömrü uzun olur, bizim sülalemizin nesilleri dördüncü ve beşinciye dek hükümdarlarımız olur (akt., Lee, 2010: 116)."

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, V. Leon'un ikona kırıcılık hareketine girişinin önemli nedenlerinden birinin kendisi ve hanedanının geleceği olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yine V. Leon'un siyasetini aynı sebeplere dayandıran, fakat hakkında olumsuz ifadeler içeren ikona taraftarları tarafından yazılmış kaynaklar da bulunmaktadır. Bu kaynaklardan bazılarında, "V. Leon'un, bir Yahudi kahin tarafından ikonaları yok etmesi durumunda, hem Bulgarlara yönelik zafer kazanacağını, hem de 32 yıl saltanat süreceği kehanetinde bulunması nedeniyle ikona kırıcılık faaliyetlerine başladığı (Munitiz, vd., 1997: 42)" belirtilmektedir. Bu hikâye, III. Leon'un ikona kırıcılık faaliyetlerine başlamasının nedenleri ile de benzerlik göstermektedir. Nitekim elde edilen bazı kaynaklarda, III. Leon'un da "zenginlik ve refah dolu, uzun bir hükümdarlık için Yahudi bir büyücünün kehaneti" uyarınca ikona kırıcılık faaliyetlerine başladığı, ayrıca "İslam Halifesi II. Yezid'in de tasvirleri yok etmede bir Yahudi büyücünün, uzun hükümdarlığına yönelik bir kehanetinden etkilendiği ve III. Leon'un da bu kapsamda II. Yezid'in tasvir kırıcılık hareketinden etkilendiği" belirtilmektedir (Munitz, vd., 1997: 96-102). Bu kapsamda hem I. İkonaklazm Döneminin, hem II. İkonaklazm Döneminin temelinde Yahudiliğin etkisi dikkate değerdir. Nitekim bir önceki bölümde de aktarıldığı gibi, III. Leon'un tasvir kırıcılık hareketinin temelinde bulunan unsurlardan biri de Tevrat'ta bulunan On Emir'den ikincisidir. Bu kapsamda ikona taraftarları, ikona karşıtlarını "II. Yezid'in ferman çıkarmasında etkili olan Yahudiler ve bu fermanla tasvirleri ortadan kaldıran Müslümanlar gibi" heretik inanışları ile ilişkilendirmiş ve ikona karşıtlarını, heretik bir mezhebe dahil olmakla suçlarken, ikonalara ibadeti Hristiyanlığın gerçek bir inancı şeklinde nitelendirmiştir (Barnard, 1974; akt., Lee, 2010: 118).

Her ne kadar ikona kırıcılığın ikinci dönemine temel olarak V. Leon'un kendi iktidarının uzun ömürlü ve kudretli olmasına yönelik isteği gösterilse de, V. Leon'un ikona kırıcılık politikasının temelinde siyasi ve askeri bunalımların varlığı da söz konusuydu. Nitekim İkonoklazma ara dönemi boyunca tahta çıkan imparatorlardan, savaşta öldürülen I. Nikephoros dışında, tamamı tahttan kendi istekleri dışında indirilmişti. Bunun yanında büyük bir tehdit durumundaki Bulgarlar, Bizanslıları iki kez yenmiş, bu nedenle toplumda

askeri yeteneklere sahip ikona karşıtı hükümdarlara olan özlem artmıştı. Bununla birlikte doğudaki Arap tehdidine karşı, ikona aleyhtarı olan doğudaki askerler ile doğu bölgelerinde yaşayan bazı "sapkın mezheplere" sahip halkın bir arada tutulmasının gerekliliği ikonaklazma hareketine başlanmasının nedenleri olarak söylenebilir. Böylelikle II. İkonoklazma hareketinin temelinde askeri ve ekonomik sorunlarla ilişkili siyasi ve sosyal sorunların bulunduğu görülmektedir. Bu durum, ikonaklazma hareketi kapsamında III. Leon ile V. Leon arasındaki farklılığı ortaya koyması bakımından önemlidir. Nitekim III. Leon'un ikona kırıcılık politikasının temelinde, siyasi ve sosyal etkilerin yanı sıra dini[12] sebepler de bulunurken, V. Leon'un ikona kırıcılık politikasında dini bir etken bulunmamaktadır. Bununla birlikte V. Leon ile birlikte İsaura hanedanlığı döneminde yaşayan halkın büyük çoğunluğu da, ikonaklast imparatorların, ikonofil imparatorlara göre daha yetenekli ve başarılı hükümdar olduklarına inanması, yine II. İkonoklast hareketin başlamasında etkili olmuştur.

Dolayısıyla II. İkonoklazma hareketi, din veya inanış bakımından değil, tamamıyla imparatorun şahsi olarak benimsediği bir siyaset olarak ortaya çıkmıştır. Neticede İsaura saltanatına özenen bir imparator ve halkın önyargısı ya da bir tarafı kayırması da, II. İkonaklazma hareketinin bir başlangıç noktası olmuştur (Martin, 1978; akt., Lee, 2010: 120).

Isauria Bölgesi kilise listelerinde Leontopolis olarak geçmektedir. İmparator Zenon (476-491) Dönemi'nde her şehir aynı zamanda bir piskoposluk merkezi iken Leontopolis ile Isauropolis'in tek bir piskoposluk çatısı altında olması sağlanmıştır. M.S. 5. yüzyılda kilise listelerinde Leontopolis olarak adı geçen Bozkır'ın Ikonoklazm hareketini başlatan ve Bizans'ı yeniden dirilten III. Leo (717-741) ile alakası yoktur. III. Leo'nun kökeni Kommagene Bölgesi'nden Germenicea adlı bir bölgeden gelmektedir (Ramsay, 1960, 97-98).

İkonoklast politikalara temel oluşturmak [13] için 815 yılında bir Konsil toplanmasına karar veren V. Leon, öncelikle 814 yılında dönemin en büyük ilim insanı olan Ioannes Grammatikos öncülüğünde bir saray komitesi oluşturmuştur. Oluşturulan bu komite ile ikonoklazmayı savunmak için ikona taraftarlarına yönelik karşı tez oluşturmak için İncil ve eski "kilise babalarının" yazılarında yer alan ikonaklast ifadelerin toplanarak, ikona

[12] III. Leon, yaşanan Arap saldırıları ve doğal afetleri, Tanrı'nın ikonlara tapınmaya yönelik bir ceza olarak gönderdiğine inanmaktaydı. Bkz. 2. bölüm.
[13] Kilise babalarının yazdıkları yazılar.

taraftarlarına bir delil niteliğinde sunulması amaçlanmıştır. Komiteden çıkan florilegia'da yazan yazılar ile 754 Konsiline sunulan metinlerle benzer nitelikte olduğu görülmektedir (Bury, 1912; Alexander, 1977; Jenkins, 1966; Paul, 1953; akt., Lee, 2010: 121; Treadgold, 1988: 208).

Bununla birlikte her iki konsilde yer alan florilegialar, aynı din adamlarının kaleminden çıkmıştır. Bilhassa Kıbrıs Piskoposu Epiphanios'un "Khristos (Hz. İsa) yalnızca ruhta ve gerçekte tapınılmalıdır" ifadesi, 815 konsilinin temelini meydana getirerek, ikonaların nitelikleri ile ilgili yeni bir anlayış oluşturmuştur. "Zira Khristos bir ruhtur. Bir ruh tasvir edilemez. Bir ruh olan Khristos'a ancak aynen Hristiyanların ruh ve gerçek ile sunduğu ibadeti ile tapınılabilir. Bu nedenle Khristos'un tasvirleri veya azizlerin tasvirleri gerçek değildir. Khristos İsa'nın gerçek tasvirleri, "ruhta ve gerçekte" Khristos'a ibadet eden ve Khristos'un merhameti ve erdemleri ile oluşan Hristiyanların ta kendileridir der (Lee, 2010: 123)."

754 yılındaki konsilde ortaya konulan, gerçek dini tasvirlerin niteliğinin tartışıldığı "ikonların erdem teorisi" 815 konsilinin bir sembolü olmuştur. Bu teoriye göre, "gerçek anlamda bir azizin tasviri, azizin kişisel erdemli ruhu ve ruhani yaşamını ifade etmelidir. Fakat objesel rengi ya da boyaları ile resmedilen objesel malzemeler içinde Khristos veya azizlerin ruhaniyetinin tasvir edilmesi imkânsızdır. Çünkü bir ruhani ruh, bir objesel malzeme ile ifade edilemez, ancak insanlar onun erdemli ruhunu ya da ruhani yaşamını izlemek yoluyla azizlerin içinde olan gerçek tasvirlerini ortaya koyabilir. Dolayısıyla azizlerin bir tasvirini resmetmemek değil, azizlerin değerli erdemlerini takip etmek önemlidir. Azizlerin gerçek ve yaşayan tasvirleri, azizlerin taşıdığı erdemli ruh ve yaşamlarıdır (Parry, 1996: 172)."

Saray komitesinin hazırlığının bitmesine yakın, V. Leon, Patrik Nikephoros'u, Khalke kapısı üzerindeki İsa heykelini indirmeye ikna etmek üzere davet etmiş ve böylelikle ikonoklast politikalarına gözle görülür bir adım atmıştır. "Günümüze ulaşan kaynaklarda V. Leon'un, bu politikasını uygularken "bir defasında askerlerin, Khalke kapısında bulunan İsa heykeline saldırmalarını teşvik etmiş, askerlerin çamur ve taş atarak saldırmaları sonrası ise Patriğe "İsa tasvirini indirelim, böylece Onu hakaretlerden kurtaralım" diyerek ikna etmeye çalıştığı da belirtilmektedir (Mango, 1977b: 157)." Patrik Nikephoros, imparatorun teklifini reddetmesi üzerine patriklikten azledilerek sürgün edilmiştir. Paskalya günü olan 1 Nisan 815 tarihinde ikona karşıtı Theodotos, Konstantinopolis patriği olmuş, ardından aynı yıl Ayasofya'da 815 Konsili toplanmıştır.

745 Hiereia-Blakhernae Konsili ile birçok konuda benzer olan 815 Konsili khristolojiye (Khristos'un tasvir edilemez niteliğine dayalı inanış) dayanarak, ikonalara yönelik ibadeti kilise dogması ve geleneğinde yer almayan bir ibadet olarak kabul etmiş ve yasalara aykırı addetmiştir. Ancak, 754 Konsilinde "ikonların putlaştırılması" ifadesini belirtmeyip, ikonaları bir put olarak kabul etmemiştir. Bununla birlikte uzlaşmacı bir yol benimsenerek ikonların önünde mum veya tütsülerin, ulaşılamayacak seviyede yüksek bir yere konulmasına müsaade edilmiştir.

815 yılının en dikkat çeken yönü, "gerçek tasvirin nitelik kavramı" ile vurgulanan kutsallık anlayışıdır: "Resimli tasvirler kutsal değil, yalnızca Hristiyanların ruhani ve erdemli yaşamı kutsaldır." Khristos'un ya da Azizlerin gerçek bir tasviri, onları temsil eden renkler üzerindeki porteleri değil, ruhta ve gerçekte onlara ibadet eden Hristiyanlardır, onların arındırılmış olan ruhani ve erdemli yaşamıdır. Dolayısıyla tasvirler kutsal değildir, Khristos ya da azizlerin ruhani ve erdemli ruhunu takip eden Hristiyanların ruhani ve erdemli yaşamı kutsaldır (Martin, 1978; akt., Lee, 2010: 127).

Konsil sonrası, Khalke kapısında bulunan İsa ikonu indirilmiş ve yerine haç sembolü yeniden konulmuştur. İkona kırıcılık hususunda imparatorla uzlaşmaya varamayan, bu çalışmada da kaynaklarından yararlanılan Patrik Nikephoros ve keşiş tarihçi Theophanes ile birlikte Studios Manastırı başrahibi Theodoros sürgün edilmiştir.

II İkonoklazma hareketi bir bütün olarak ele alındığında, hareketin başında V. Leon'un hem uzlaşma hem de sert kullanmanın birlikte görüldüğü bir siyaset uygulayarak tarafları kazanmaya başladığı, bununla birlikte dini nitelikteki ikonları da tamamıyla yok etmek yerine, onları insanların ulaşamayacakları yüksek yerlere koydurduğu, tasvir ve mozaikleri ise tamamen tahrip etme veya yıktırma yerine sadece ikonaların üzerlerinin kaplattırdığı görülmektedir. Bu politika hem ikona kırıcılık politikalarında ılımlı bir yöntem izlendiğini göstermekle birlikte, yıkım için gerekli olan emek ve masraftan da kurtulması için devletin uyguladığı bir yöntem olarak görülmektedir (Freedberg, 1977: 170). Bu dönem, genel olarak şiddet ve baskı bakımından I. İkonoklazma dönemine göre daha yumuşak başlamış olup bu dönemde genellikle ikona taraftarlarını temsil eder durumdaki keşiş ve manastırlardan bazıları imparator yanında yer alırken, yine ikona taraftarları da ikonaklazm hareketine yönelik direnişte bulunmak için oldukça geniş imkânlar bulmuştur.

V. Leon 820 yılında, kendisi gibi asker kökenli olan ve en yakın arkadaşı Mikhail destekçisi askerler tarafında Ayasofya'da kılıçtan geçirilerek öldürülmüş ve zindana attırdığı Mikhail, II. Mikhail olarak taç giymiştir.

3.4.2. II. Mikhail Dönemi

Kendisi de bir isyan ile tahta çıkan V. Leon, imparatorluğu süresince devamlı olarak kendisine yönelik bir isyanın çıkacağı endişesiyle kentin soyluları üzerinde bir baskı oluşturarak, onları hiçbir kanıt olmaksızın cezalandırma yoluna gitmiştir. Kendilerine yönelik baskıların artması sonucunda, sarayda önemli bir konumda olan Mikhail'in etrafında toplanarak gerçek bir isyan çıkarma girişiminde bulunmuşlar, ancak önceden ortaya çıkarılan bu isyan sonucu Mikhail 820 yılının Noel Bayramı öncesi idama mahkûm edilmiştir. İmparatoriçe Theodosia, kocası V. Leon'u Noel öncesi gerçekleştirilecek olan bir idamın kendileri için iyi bir alamet olmadığı konusunda ikna etmiş, bu durum ise idam edilmeyi bekleyen Mikhail ve isyancılar için iyi bir fırsat olmuştur. Örgütlü bir şekilde davranan isyancılardan bazıları, Noel'den önceki gece saray zindanında ayakları zincirlerle bağlı durumdaki Mikhail'i kurtarmış, bazıları ise Noel sebebiyle saray kilisesinde yapılacak olan şafak ayininde ilahi söyleyecek koro üyeleri gibi giyinerek imparatorun yakınına girmeyi başarmış ve ayin sırasında imparatoru öldürmeye kalkmışlardır. Bu durum üzerine isyancıların elinden kaçan V. Leon, Ayasofya Kilisesi'ne sığınmış, ancak direnişi sonuç vermemiş ve isyancılar tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Zindandan ayakları zincire vurulu bir şekilde kaçırılan Mikhail, Ayasofya Kilisesine getirilerek, anahtarın V. Leon'un boynunda saklı olması ve zincir kıracak kimsenin bulunamaması nedeniyle ayakları zincirli bir şekilde II. Mikhail olarak imparator ilan edilmiştir (Shepard, 2010: 73).

Yahudilerin sosyo-kültürel olarak etkili olduğu bir bölge olan Amorion doğumlu olan II. Mikhail, Helen kültüründen uzak bir şekilde Yahudi kültürünün etkisi altında büyümüş olup II. Mikhail'in ikonoklast hareketinin temelinde de bu kültürün etkisi yatmaktadır. "Anadolu Frigya bölgesinden gelen II. Mikhail'in dini eğiliminin, genellikle bu bölgede büyük etki gösteren Yahudilerin inancından kısmen türemiş olan Athinganoi mezhebi tesirinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla II. Mikhail'in ikon karşıtı tutumu, Yahudilerin bir etkisi olarak görülmektedir (Barnard, 1977; Martin, 1978; akt., Lee, 2010: 136)."

Önceki imparatorlar gibi kendisi de ikonoklast düşünce yapısına sahip olan II. Mikhail, I. İkonoklast döneminin aksine, ikonalara yönelik ılımlı bir siyasi tavır sergilemiş olup önceki dönemde sürgüne gönderilen Patrik Nikephoros ve Theodoros ile diğer ikonofil öğrenciler, keşiş ve piskoposlar serbest bırakılmış ve manastırlara tekrar dönmelerine izin verilmiştir. Bununla birlikte herkese ibadet özgürlüğü tanıyarak, ikonalar üzerine yapılacak tartışmaları yasaklamış, böylelikle olası kavgaları kökten çözme yoluna gitmiştir (Ostrogorsky, 1995: 190). Bu dönemde ikona kırıcılık kapsamında sadece iki kişi cezalandırılmış olup Sicilyalı Methodios sahip olduğu görevinden dolayı, Papa'nın ikonalar lehine olan bir mektubu II. Mikhail'e getiren Bizanslı Methodios'u da bu mektubu getirmesi sebebiyle vatan haini olarak suçlanarak cezalandırılmıştır. Bu kapsamda iki kişinin cezalandırılmasının temelinde dini değil, siyasi sebepler bulunmaktadır (Ostrogorsky, 1995: 191).

İkonoklast siyaseti uygulayan II. Mikhail, her ne kadar bu siyaseti ılımlı olarak uygulasa da temelde ikonoklast inanışlarını siyasetinde göstermiştir. Nitekim ikona karşıtı olan Patrik Theodotos'un ölümü sonrası patrik olarak yine bir ikonoklast olan Antonios'u getirmiştir. Yine Mango'dan (1977) aktarılan bir mektubunda II. Mikhail'in ikonaklast siyasetine dair bilgiler bulmak mümkündür:

> "Biz bunu sizin Khristos ve inananlara dair sevginize bildiriyoruz ki, onlar havari adetlerinden uzaklaşarak, kilise babalarının nasihatlerinden de vazgeçerek, şeytanın uygulamalarını uyguladılar. İlk olarak, saygıdeğer ve yaşam sembolü haçları kutsal kiliselerden atıp yerine önünde ışık ve tütsü ile donatılan tasvirleri koydular ve bu tasvirleri bizim kurtuluşumuz için haça gerilen Khristos'u anımsatarak yaşamı simgeleyen haç ile aynı ölçüde değerlendirdiler… Yine bazıları ise, kilise apsisleri ve evlerde tasvirler kullanarak inancımız ve mantıklı düşüncelerimizin tam tersine kiliseleri haramlar ile dolduruyorlar. Nitekim Ortodoks imparatorlar ve en bilgili piskoposlar, bu meseleleri çözmek için bir konsilin toplanması gereğini duydular ve Kutsal Ruh'un yardımıyla bir araya geldiler. Adil kararla herhangi bir yerde onun gibi pratikleri yasakladılar. Cahil ve zayıf insanlar tarafından tasvirlere tapılmaması için yere yakın mesafede asılan tasvirlerin kaldırılmalarına karar verdiler. Diğer taraftan yüksek yerde asılan ya da konulan tasvirlerin, bir yazı mahiyetinden önünde mum veya tütsülerin yakılmadan kalmalarına izin verdiler. Bu, bizim inancımız ve doktrinimizdir. Biz Khristos'un

kilisesinden yukarıda sözü geçen iblisli ve kötü icatları tercih edenleri kovuyoruz ve reddediyoruz (Lee, 2010: 137)."

3.4.3. Theophilos Dönemi

İkonaklazma döneminin son imparatoru Theophilos, 829 yılında tahta çıkmış olup önceki imparatorların aksine askeri kökenden gelmeyip, saray adabına göre yetiştirilmiş ve dönemin en büyük bilim insanlarından eğitim almıştır. "Theophilos tasvir kırıcı bilginlerden Ioannes Gramamtikos'un öğrencisi olup o dönemin en büyük alimlerindendir. Ayrıca Sicilyalı Methodios ve matematikçi Leon'dan etkilenerek kendini geliştirmiştir (Bahar, 2011: 250; Nicol, 1991: 128)."

Her ne kadar III. Leon ve V. Leon gibi doğu kökenli olmayıp sarayda büyümüş olsa da, Bizans tarihinde İslam-Arap sanatı ve kültürüne en meraklı ve İslam dininden en fazla etkilenen imparator olmuştur. Arap bilim, kültür ve sanatına ilgili olan Theophilos, imparator olduktan sonra Abbasilere bir heyet göndermiş, kültürel ilişkiler başlatma gayretinde bulunmuştur. Hocası Ioannes Grammatikos'un sahip olduğu diplomasi yeteneği ile Araplar ile kültürel ilişkiler artmış, bu durum Bizans mimari ve sanatına da yansımıştır. Böylelikle bu dönem Bizans tarihinde bilimsel, felsefi, kültürel ve dini açıdan Araplardan en fazla etkilenilen dönem olmuştur. Bu nedenle Theophilos dönemi, İslamiyet etkisi ve Arap kültürünün ikonoklazma politikasına yansıyan en belirgin dönemidir (Barnard, 1975: 36; Grabar, 1977: 46).

İmparator Theophilos'un şahsi ikonoklast eğilimi, özellikle hocası Ioannes Grammatikos'un bir etkisi niteliğindedir. V. Leon'un ikona kırıcılık politikasından beri II. İkonoklazma döneminin merkezinde bulunan Ioannes Grammatikos, her iki dönemin ikona kırıcı hareketinin temelinde bulunan önemli bir isimdir.

Theophilos tahta geçtiğinde, babası döneminde hafifletilen ikonoklast politikaları tekrar canlandırmak için Blakhernae Sarayı'nda bulunan Meryem Kilisesi'nde 832 yılında bir toplantı düzenlemiş ve ikon karşıtı doktirini tekrarlamış, ancak şiddetli olarak nitelendirilebilecek ikona kırıcılık politikaları ve baskı uygulamalarını hayata geçirme fırsatını 838 yılında Amorion savaşı sonrası bulabilmiştir. 838 yılında Amorion savaşı sonrası sarsıntı yaşayan imparator, aynı yıl hocası Ioannes Grammatikos'u Konstantinopolis Patriği yaparak, ikonoklast hareketi artırmaya dair bir ferman yayınlatmıştır. Bu ferman kapsamında Theophilos, ikona taraftarlarını tutuklatmış ve

Konstantinopolis'te her nevi ikon yapımını yasaklamış ve mevcut tasvirleri ortadan kaldırmaya başlamıştır.

Theophilos ikona karşıtı politikalarını çok sert biçimde uygulamış, ikona taraftarlarına oldukça ağır cezalar vermiştir. Bu cezalardan en bilinenleri, Filistinli iki keşiş kardeş olan Theodoros ve Theophanes ile o dönemin en ünlü dini sanatçısı Lazaros'a yapılanlardır. V. Leon döneminde baskı uygulanan Theodoros ve Theophanes, I. İkonoklazma dönemi sonrası Konstantinopolis'e dönmüş, ancak inokonofil eserleri nedeniyle şehirde kalmalarına izin verilmemişti. Theophilos bu iki kardeşi tutuklatarak Konstantinopolis'e getirmiş, birçok defa halkın önünde veya Theophilos'un huzurunda kırbaç cezasına çarptırılmış ve işkenceye uğratılarak ikonalara ibadet etmeleri konusunda vazgeçmeye zorlanmış, bu durumdan da bir sonuç alınmaması sebebiyle Theophilos iki kardeşe, kızgın demirle alınlarına suçlarını yazan on iki mısralık bir şiir damgalattırmış ve Aphousia (Avşa) Adası'na sürgün etmiştir. Theodoros sürgün sırasında ağır işkenceden dolayı ölmüş, Theophanes ise İkonoklazma dönemi sonrası Nikeia (İznik) Piskoposu olmuştur.

Theophilos döneminde ikonofil inanışından dolayı işkenceye uğrayan bir başka isim de ikon ressamı keşiş Lazarostur. Theophanes Continuatus'tan aktarılan bilgiye göre, "imparatorun fermanına rağmen ikona yapan Lazaros, hapse atılır. İşkence gördükten sonra adeta bir ölü haline gelen Lazaros, biraz iyileştikten sonra tekrar ikona yapımına başlar. Bunu duyan imparator, Lazaros'un ellerini kızgın demir kütlesinden geçirerek ellerini eritir. Tekrar ölüm döşeğine düşen Lazaros, İmparatoriçe Theodora'nın yardımıyla hapisten kurtularak manastıra gönderilir. Manastırda elleri mucizevî bir şekilde iyileşir. Hatta imparatorun ölümü sonrası tekrar Konstantinopolis'e dönen Lazaros, Khalke kapısına tekrar konulan İsa ikonunu bizzat kendisi yapmıştır."

Yine bu dönemde birçok kişi çeşitli işkencelere ve cezalara maruz kalırken, genellikle sürgün yeri olarak Aphousia adasına gönderilmiştir. Ancak Theophilos dönemindeki ikona karşıtlığının belki de en ilginç olanı, bir ikonofil olan Sicilyalı Methodios'u cezalandırmayıp, aksine sarayda kalmasına izin vermiş olmasıdır. "Theophilos zamanında V. Leon döneminde baskı altında tutulan bütün ikonofiller tekrar baskı altına alınırken, Methodios'un derin ve geniş ilminden etkilenen imparator, başlanıçta Methodios'u kendi iradesine bağlamak için hapis, kırbaç gibi kötü muamelelere tabi tutmuştur. Ancak bu yollarla Methodios'u ikna edemeyen imparator, bizzat kendi iradesinden vazgeçmiş, Methodios'un bir ikon taraftarı olmasına rağmen, onun sarayda kalmasına izin vererek

dostane bir ilişki kurmuştu." Bu durum, Theophilos'un bilime ve bilim insanlarına verdiği önemi de göstermektedir.

Theophilos dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, her ne kadar başkentte ikonoklast hareketi uygulama fırsatı bulsa da, diğer bölgelerdeki ikonofil uygulamalarla fazla ilgilenmemiş ve ikon taraftarlarını rahat bırakmıştır. Bundan dolayı ikonlara ve ikon taraftarlarına yönelik şiddetli baskılar, Konstantinopolis ve çevresiyle sınırlı kalmış, Karadeniz kıyıları, Yunan adaları ve Anadolu'nun sahil bölgeleri ikona kırıcı siyasetten fazla etkilenmemiştir. Bu kapsamda II. İkonoklazma dönemi, bölgesel olarak sınırlı etkiye sahiptir.

Ancak Alexander (1977) bunun aksini iddia ederek, II. İkonaklazma hareketini geniş bir alanda şiddetli olarak uygulandığını savunmuştur. Zira "eğer II. İkonoklazma dönemindeki baskılar yalnızca başkentle sınırlı kalıp Anadolu sahil bölgeleri ile Yunan adaları emniyetli olsaydı, ikonofiller çöl ya da dağlarda saklanmaz, ayrıca Roma, Güney İtalya ve Sicilya, Bizans'tan kaçıp sığına ikonofil mültecileriyle dolup taşmazdı (Lee, 2010: 150)."

3.4.4. Thedora Dönemi

İkinci ikonoklazm dönemi II.Michael ve Theophilos döneminde de devam etmiş ama yine bir İmparatoriçe Thedora'nın girişimleri ile tekrar ikonalara dönüşüm sağlanmıştır. İkinci dönem birincisi kadar ağır ve acılı geçmemiştir. Daha çok fikir aşamasında kalan bir çok uygulama neticesi ile atlatılmıştır. İkinci dönem birinci dönemin yarısı kadar bile sürmemiştir. Thedora, ikon ibadetinin serbest bırakılması konusunda Patrik Methodios (843-847) ile işbirliği yaparken, kocasının heretik mensupların isim listesinden çıkartılması kaydı koymuş ve bunun için ikonofiller ile mücade etmiştir. İkonoklazma döneminin ilkinde imparatoriçe İrene ön plana çıkarken, ikinci dönemde ön plana çıkan isim imparatoriçe Thedora olmuştur. Ortodoks kilisesi tarafından ikisi de bu nedenle azize mevkiine çıkartılmıştır (Lee, 2010: 182).

BÖLÜM IV

İKONOKLAZMA SONRASI BİZANS İMPARATORLUĞU

4.1. İkonoklazmanın Bizans İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi

Bizans İmparatorluğu'nda 726-843 yılları arasında, 100 yıldan daha uzun bir dönemi içeren İkonoklazma hareketi her ne kadar dini bir reform olsa da, temelde sosyo-ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı gerçekleşmiş olup Bizans'ın dini, siyasi ve sosyo-kültürel yapı ve tarihi üzerinde oldukça etkili olarak Ortaçağ Bizans'ı için bir dönüm noktası olmuştur. Sadece Bizans kilisesi için değil, aynı zamanda Bizans siyaseti ve sosyal yaşamı bakımından da önemli olan ikona kırıcılık, imparatorun sahip olduğu dini otorite temel alınarak ve siyasi gücü birleştirilerek ortaya konulan bir dini-siyasi politika olmuştur.

7. ve 8. yüzyıllarda Bizans'ta yaşanan iç ve dış sorunlar Bizans toplumunda etkisini artıran ikonların ve din adamlarının güçlenmesi ve otoritelerinin artması nedeniyle, imparatorun dini otoritesi sarsılmaya, merkezi devletin yönetim gücü de azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte ikonlara yönelik ibadetin bir tapınma halini alması ve bu kapsamda ikonların bir tapınma objesi durumunu alması da bilhassa imparatorlar nezdinde bir putperestlik olarak algılanmaktaydı. Bu kapsamda Bizans'ın sağlam bir Hristiyan zihniyeti ve doğru bir inanışla yenilenmesi, ikona kırıcılık hareketi açısından kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu nedenle ikona kırıcılık hareketi, dini ve siyasi olarak sağlam bir Hristiyan devletinin kurulması, Roma İmparatoru seviyesinde bir imparatorluk statüsüne tekrar kavuşmak, ikonaların arkasındaki siyasi ve sosyal gücü, yani manastır ve keşişlerin otoritesini kırmak, imparatorun gücünü ve devletin merkezi yapısını artırmak gibi birçok sebeple girişilen dini-siyasi mücadeleler toplamıdır (Baş, 2008: 107).

Ortaçağ Bizans toplumu açısından ikonlar çeşitli işlevlere sahip durumdadır. Toplum nezdinde hem bir şifa kaynağı olan ikonlar, aynı zamanda kötü ruh veya şeytanları kovmakta veya insanları onlardan korumakta olup olağanüstü bir güce sahip addedilmiştir. Bu kapsamda bu inanışın yaygınlaşması, toplumun sosyolojik açıdan bozulmasına ve

putperestlik davranışlarının artmasına neden olmuştur. Bilhassa bu dönemde sıklıkla görülen düşman saldırıları veya savaşlar da, Bizans'a zafer kazandıran veya Bizans'ı koruyanın imparatorun ordusundan çok, ikonların olduğu inanışı yaygınlaşmış, bu durum imparatorun siyasi otoritesi ve devletin gücünü azaltan bir tehlike durumu oluşturmuştur (Baş, 2008: 115).

Bununla birlikte imparatorun otoritesini büyük oranda sarsan başka bir etken de, bir nevi münzevi yaşam tarzlarıyla kendilerine mucizevî güçler addedilen din adamlarının toplum üzerindeki etkilerinin artması olmuştur. "Genellikle toplumsal ve dünyevi yaşamdan uzak duran bu kutsal din adamları, keşişlerden oluşuyordu. Dolayısıyla bu dini grup, Bizans halkını toplumsal hayata katmak yerine toplum gücünün dağılarak kişiselleşmesini ve toplumun sosyal faaliyetlerine katılmak yerine çöl ve dağlarda bulunan larvalar ya da manastırlara sığınmalarını teşvik etti. Bu durum, Bizans'ta ciddi sosyal sorunlar oluşturmakla beraber resmi devlet-kilise işbirliği sistemini de sarsmıştı. Bu durumda devlet-kilise işbirliğinin dışındaki keşişlerin etkisi artmış, böylelikle devletin idari gücü ve kilisenin ruhani otoritesi, din adamlarına kaymıştı. Böylece ikon kültü ve keşişlerin yaygın bir şekilde Bizans toplumunun saygısını kazanması ve toplumda değerlerinin artması, bunun aksine imparator ve Bizans kilisesinin otorite kaybına uğramaları, devletin merkezi idare sistemi ile devlet-kilise işbirliği düzenini zayıflatmıştı (Baş, 2008: 118)."

Bu nedenle görünüşte dini tasvirleri hedefinde bulunduran ikona kırıcılık hareketi temelde imparator ve devletin gücünü azaltan sosyal tehlikenin bertaraf edilmesi için imparatorun başlattığı bir politikadır. İmparator, böylelikle dini tasvirlerin arkasında bulunan güç ve otoriteyi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu sebeple ikona kırıcılık en üst seviyeye ulaştığında, ikona kırıcılık mücadelesi din adamlarının toplanma yeri ve ikon kültünün de merkezi durumundaki manastırları hedefine alarak, adeta manastırlara yönelik bir savaş halini almıştır.

İkonoklazma döneminde ikona kırıcıların hedefi haline gelen dini tasvirlerle birlikte, bilhassa V. Konstantinos döneminde, manastırların da hedef durumuna gelmesinin nedeni, manastırların toplum üzerinde oldukça etkili olan ikonların ve din adamlarının merkezi durumunda olması ve Bizans'ın yaşadığı çeşitli sorunların kaynağı olarak görülmeleriydi. Kısaca manastırlar, imparatorlar için hem maddi hem de manevi sıkıntılarının çıkış noktasıydı. Bizans dini-siyasi hiyerarşik düzeninden bağımsız olarak Kapadokya bölgesinde gelişmeye başlayan manastırlar, ilerleyen dönemde Bizans dini yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. 7. yüzyılda Bizans'taki 700 manastırdan 300 tanesi

Konstantinopolis'te bulunurken, 8. yüzyılın ikinci yarısına doğru keşiş sayısının 100.000 seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir.

Zaman içinde manastırlar, dindar ve zenginlerin yaptığı bağışlarla gittikçe zenginleşmesi ve elde ettiği yüksek orandaki arazilerin vergiden muaf olması nedeniyle, devletin ekonomik sıkıntı yaşamasına sebep olmuştur. Manastırların geliri arttıkça, devletin geliri azalmakta, ayrıca yaşanan doğal afet ve veba salgını nedeniyle nüfusta yaşanan kayıplar sebebiyle Bizans için büyük oranda bir insan gücünün kaybolmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yaşanan afetler, birçok gencin uhrevi yaşama çekilmek için manastırlara gitmelerine neden olmuştur. Bizans'ın sosyal ve ekonomik yapısında yaşanan bu gelişmeler, imparatorların manastırlara yönelik olumsuz görüşlerini şiddetlendirmiştir. Bu kapsamda manastırlar salt imparatorun otoritesini değil, imparatorluğun askeri, ekonomik ve sosyal yapısını de olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle manastırlar, ikonoklazma siyaseti kapsamında en ağır baskıya uğrayan kurumların başında gelmiştir. Nitekim V. Konstantinos döneminde ikonoklast mücadele, keşiş ve manastırların imhasına yönelik bir mücadeleye dönüşmüş, bu dönemde keşişler, ikonofil olmaları nedeniyle değil, sırf keşiş oldukları için imparatorun hedefinde olmuşlardır (Lemerle, 2013: 75; Mango, 2002: 213).

İkonoklazma hareketinin en yüksek seviyeye ulaştığı 760 yılı ve sonrasında manastırlara el konularak kamu binalarına dönüştürülmüş ve manastırların arazileri de müsadere edilmiştir. Bu dönemde din adamları da imparatorların hedefinde olmuş, toplum üzerindeki etkileri sebebiyle çeşitli cezalara ve ölüme maruz bırakılmışlardır. Din adamlarının toplumda etkilerinin büyük olması ve toplumun sıkıntı yaşadığı durumlarda bu etkinin daha da artış göstermesi, devlet-kilise hiyerarşik düzeni içindeki kilise ve imparatorun gücünü daha da zayıflatmaktaydı. Bu dönemde keşiş ve rahibeler, sürgün, işkence veya idama mahkûm edilmişler, toplum nezdinde küçük düşürülmüşler, keşişler ya rahibelerle evlenerek manastırları terk etme ya da kör edilerek sürgüne gönderilme arasında bir seçim yapmaları konusunda zorlanmışlardır (Ostrogorksy, 1995: 161).

Dini-siyasi bir reform niteliğinde olan ikona kırıcılık siyaseti, bir nevi imparatorun siyasi otoritesini ölçen bir unsur olmuştur. Nitekim ikona kırıcılık hareketi, ilk olarak arkasında askeri güce sahip imparatorlar tarafından başlatılmış, bu siyaset süresince bölgelerde veya sosyal sınıflar arasında ikonofiller ve ikona karşıtları olarak toplumu ikiye ayırmıştır. Genel olarak imparatorun güçlü olduğu başkent ve çevresi ile Anadolu Themalarında ikona

kırıcılık faaliyeti etkili olurken, başkentten uzak bölgeler, ikonofiller için bir sığınak veya isyan için bir merkez olmuştur (Ahrweiler, 1977: 25).

İkonoklazma döneminde gerçekleşen en büyük siyasi olay, Batı Kilisesinin siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı Bizans'tan uzaklaşması ve İtalya'nın Bizans'ın elinden çıkması olmuştur. I. İkonoklazma döneminin başında III. Leon'un, eskiden Roma'ya ait bölgeleri almasıyla ekonomik olarak zarar gören Roma Kilisesi, bununla birlikte Lombard tehdidine karşı Bizans'tan askeri destek görmemesi nedeniyle Bizans'tan uzaklaşarak kendine batıda yeni bir ittifak aramıştır. Bu yeni ittifakta Franklar da bulunmuş ve Franklar Bizans'ın Lombardlar'a kaybettirdiği yerleri geri alarak Roma Papalığına bağışta bulunmuştur. Böylelikle İtalya Bizans'tan kopmuş ve bununla birlikte siyasi güç kazanan Roma Papalığı da, Bizans'tan bağımsız olarak hareket etmiştir. 800 yılında Frank Büyük Karl'ın imparator olarak tacının Papa tarafından takılmasıyla birlikte batıda bir Hristiyan imparatorluğu kurulmuştur. Böylelikle Bizans, Roma İmparatorluğu'nun evrenselliği kapsamından çıkmıştır (Lee, 2010: 202).

Her ne kadar ikonoklazma döneminde çeşitli olumsuzluklarla karşılaşsa da, Bizans'ın bu dönemde elde etmiş olduğu askeri ve ekonomik gelişmeler küçümsenemeyecek seviyededir. Askeri geçmişe sahip olan ikonoklast imparatorlar Bizans ordusunu güçlendirerek düşmanlara karşı zaferler kazanmıştır. Bununla birlikte vergi sisteminin yenilenmesi ve önceden Roma Kilisesi'nin malı olan Güney İtalya, Sicilya ve Illyrikum Konstantinopolis Patriğine bağlanarak Bizans'ın geliri artırılmıştır. Bilhassa manastırların mal ve arazilerine el konularak, tarım ve arazi düzeni tekrar sağlam duruma getirilerek, Bizans ekonomisi ve sosyal güvenceler de güçlendirilmiştir. Bununla birlikte ikonoklazma döneminin siyasi açıdan bazı olumsuz etkileri de olmuştur. Bu etkiler, Bizans'ın Batı Kilisesi ile arasının açılması, İtalya'daki egemenliğinin büyük oranda zayıflaması, Frank Devletini güçlenmesi ile batıda bir imparatorluğun kurulmuş olmasıdır (Ostrogorsky, 1995: 170).

4.2. İkonoklazmanın Hristiyanlık Üzerindeki Etkileri

Bizans tarihinde, özellikle İsaura ve Amorion hanedanları tarafından dini, siyasi ve sosyal bir siyaset olarak uygulanan ikonoklazma dönemleri içinde bu siyasetin etki alanı olan Doğu Kilisesi, güç ve teolojik açıdan önemli bir ilerleme göstermiştir. Bu dönemde Doğu Kilisesi, imparator ile olan güç mücadelesinde kazanan taraf olarak çıkmış, bu dönemin

tartışma konusu durumundaki dini tasvirler de, Ortodoks Kilisesinin bir inancı olarak tartışılmaz seviyede otorite sahibi olmuştur.

I. İkonoklazma dönemi sonrası Doğu Kilisesi'nde bir iç çatışma başlamış ve bu çatışma, zaman içinde siyasi olaylara da dâhil olarak daha derin bir hal almıştır. 787 yılında düzenlenen konsil ile I. İkonoklazma dönemi sonlandığında, konsilin kararları kapsamında, bilhassa ikonoklastların cezalandırılması hususunda Doğu Kilisesi ikiye ayrılmış, ikonoklazma döneminden en çok etkilenen din sınıfı mensupları, 787 konsili sonrası tekrar ayrıcalıklarını elde ederek, imparatoriçe Irene için en güvenilir siyasi destekçisi konumuna gelmişlerdir. Devlet-kilise hiyerarşisinin dışında bulunan keşişlerin meydana getirdiği koyu dindar grup, ikonoklast harekete mensup kişilerin sert bir biçimde cezalandırılmalarını isterken, Konstantinopolis Patriği'nin öncülüğündeki kilise hiyerarşik kadrosu içinde bulunan ılımlı grup konunun daha ılımlı bir biçimde halledilmesinden taraf olmuşlardır. Böylelikle 787 konsilinin aldığı bazı kararlar sebebiyle hiyerarşik gruptan ayrılan koyu dindarlar, ilerleyen dönemde gerçekleşen çeşitli sosyal ve siyasi olaylar karşısında, hemen her konuda imparatora muhalif olan dini grubu temsil etmişlerdir. Bu grup, kilisenin dini otoritesinin imparatorun otoritesinden üstün olduğunu savunmakla birlikte, aynı zamanda patriğin dini konular olan siyasi tavrını da şiddetli bir biçimde eleştirmişlerdir. İkonoklazma dönemlerinde daha da şiddetlenen ve derinleşen iki grup arasında gerçekleşen çatışmalar, uzun bir dönem daha sürmüştür (Cunningham, 2002: 130).

İkonoklazma hareketinin din üzerinde olan bir diğer etkisi de, ikon kültünün teoloji ve kilise doktrini kapsamında güçlenerek, Doğu Kilisesi'nde bir inanç durumunu almasıdır. "Bizans'ta ikon kültünün bir teoloji ya da kilisenin doktriniyle gelişmesi, epeyce zaman alarak ancak İkonoklazma hareketinin bir sonucu olarak İkonoklazma döneminde gerçekleşmiştir. Öncelikle ikon kültü, kilisenin geleneksel pratikleri olarak yayıldı ve bu pratiklere karşı saldırılar sonradan meydana gelmeye başladı. Bunun arkasından gelişen ikon savunması ise, bu saldırıya bir karşılıktı. Nitekim Ortodoks Kilisesinin ikon teolojisi, İkonoklazma döneminde ikon savunması esnasında şekillendirilerek oluşturuldu (Sendler, 1999, akt., Lee, 2010: 204)."

İkono taraftarı din bilginlerinin sahip oldukları derin ve geniş teolojik bilgi ve detaylı araştırmaları kapsamında oluşturulan Bizans ikonolojisi, "Khristos'un enkarnasyonuna" dayalı Khristoloji ve Soterioloji ile ilişkilendirilerek, Ortodoks Kilisesi için vazgeçilmez bir inanç durumuna getirilmiştir. İkona taraftarlarının ikon lehinde yaptıkları savunmada

yer alan ikonoloji, "ikon ve ilk modeli arasında var olan ilişkinin, ikon aracılığıyla izah edilmesi, ikon ile ilk modelin niteliksel farklılığı, Khristos'un hypostasisinde ikon ve ilk ikon örneğinin benzerlik sahibi olması ve yaratılan cismani dünya vasıtasıyla Tanrı'ya ulaşması" gibi şekillerde oluşturulmuştur. Ayrıca kilisenin bir patrik sorunu kapsamında başlayan İkonoklazma, dört kilise konsili kapsamında tartışılarak, Doğu Kilisesinin bir inanç meselesi haline gelmiştir. 787 ve 843 Konsillerinde alınan kararlarla bir doktrin durumuna gelen ikon kültü, Ortodoks Kilisesi'ne özgü nitelikte bir inanç haline gelmiştir. Bununla birlikte 843 yılında İkonoklazmanın tamamen sonlanması, Ortodoks Kilisesi açısında "doğru inancın bir zaferi" olarak değerlendirilmiştir. Yaklaşık 120 yıl gibi uzun bir süredir devam eden İkonoklazma hareketi, 843 yılında imparatorların oluşturduğu heretik bir mezhep olarak ilan edilmiş ve böylelikle sonlandırılmıştır. Ortodoks Kilisesi, bu tarihi nitelikteki olayı 11 Mart 843 tarihinde "doğru inancın zafer bayramı" olarak kutlamış olup Ortodoks Kilisesi günümüzde halen bu tarihi "Ortodoks inancının zafer günü" olarak anmaktadır (Ouspensky, 1992: 130; Cunningham, 2002: 135; Shepard, 2010: 130).

843 yılında Ortodoks Kilisesinin, ikonoklastlara yönelik elde etmiş olduğu zafer, imparatora karşı boyun eğmemiş kilisenin bağımsızlık ve özgürlüğünün bir ifadesi olmakla birlikte, bilhassa bu olay keşişler ve manastırların bir zaferi olmuştur. Böylelikle İkonoklazma dönemi sonrası Bizans'ta keşiş ve manastırların gücü gittikçe artmıştır (Afinogenov, 1996: 600). Bunun yanında 843 yılında İkonoklazmanın sonlanmasıyla elde edilen Ortodoks Zaferi, aynı zamanda Doğu-Semitik kültürünü alt etmeyi başaran Grek kültürünün de bir zaferi olarak ele alınmıştır. Nitekim ikonoklast olan imparatorlar, bu kültüre karşı çıktıkları için başarısız olmuşlar ve bu kapsamda ikon kültünün zaferi, bir açıdan geleneklerine sadık Bizans halkının bir zaferi olmuştur (Mango, 2002: 122-137; Shepard, 2010: 132-150).

Bizans'ta yaşanan ikona kırıcılık hareketi dini açıdan değerlendirildiğinde, doğal olarak bu siyasetin Batı Kilisesi üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. İkona kırıcılık siyaseti, Bizans ile batı arasındaki ilişkileri de etkilemiş ve bu alanda önemli izler bırakmıştır. Özellikle Roma Kilisesi olmak üzere, dini bakımdan ikonoklazma tartışmasının dışında kalan batı, genel olarak bu dönemde gerçekleşen siyasi gelişmeleri izleyerek, siyasi çıkarlarına göre hareket ederek, bu kapsamda oldukça büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

İlk olarak, ikonların batı dünyasındaki rolleri, didaktik ve dekoratif amaçlı olarak sınırlı olması sebebiyle, batı dünyasında gerçek anlamıyla bir ikonoklazma tartışması yaşanmamıştır. Bu kapsamda bu husus, bir nevi İkonoklazma dönemi içinde, Batı

Kilisesi'nin, dinden ziyade, siyasi ve ekonomik alanlarda ilerlemesini kolay duruma getirmiştir. Bilhassa Roma Kilisesi ile Frank Devleti, ikonoklazma dönemini kendi siyasi çıkarları kapsamında değerlendirmiştir. "Batı'da ikon anlayışı, azizlerin Tanrı ile insan arasında bir arabulucu olduğu inancına benzer şekilde bir arabulucu veya yardımcı mahiyetinde görülmektedir. Bu açıdan ikonlar, kilisede didaktik rolü üstlenir, okuma yazması olmayanlar için görsel eğiticidir, Kutsal Kitap'taki olayların hatırlatıcısıdır. Bunun yanı sıra kilise sanatı açısından kilise içini süsleyen dekoratif malzemeler veya kiliseyi güzelleştiren sanatsal eserlerdir (Haussig, 1971; akt., Lee, 2010: 207)."

Bu kapsamda ikonoklazma dönemi dâhilinde ikonların tartışıldığı Batı'daki konsillerde, ikonlar ne bir ibadet, ne de bir tahribat konusu olarak gündeme alınmış, ne de Ortodoks Kilisesindeki teolojik anlayışı kapsamında olan ikonoloji anlayışı bulunmaktaydı. Genel olarak Batı Konsilleri, ikonofil olmaktan ziyade, daha çok ikon karşıtı bir eğilim göstermişler, hatta toplanan bu Konsiller, Batı dünyasına göre, gereksiz bir tartışma içindeki Bizans imparatoru ve Bizans Kilisesini eleştirerek, bir yandan da Bizansın otoritesini reddetme eğilimi ve niyeti göstermiştir (Gero, 1977: 246).

İkonoklazma hareketinin Batı Kilisesi'ne olan bir diğer etkisi de, Doğu-Batı kiliseleri arasında bölgesel ve kültürel açıdan bir çizgi çekilerek birbirlerinden uzaklaşmalarının sağlanması, böylelikle İkonoklazma hareketinin Doğu-Batı Kilisesinin ayrılmasında bir başlangıç noktası olmasıdır. İmparator III. Leon İkonoklazma siyaseti için papadan destek aradığında, Papa II. Gregorius, bir imparatorun dini meselelere karar verecek yetkiye sahip olmadığını söyleyerek imparatora karşı çıktı. Bunun üzerine III. Leon, önce İtalya bölgesindeki vergiyi artırdı ve ardından o zamana dek Roma Kilisesi'nin idaresi altında tutulan Kalabria, Sicilya ve Illyrikum bölgelerini Papa'dan alarak Konstantinopolis Patriğine bağladı (Theophanes, 1982; akt., Lee, 2010: 209). Bu kapsamda İkonoklazma döneminin başlangıcında, Roma Kilisesinin toprak kaybederek ekonomik olarak olumsuz etkilenmesi, Batı Kilisesi'nin Bizans'tan uzaklaşmasına ve ayrıca Doğu-Batı Kiliseleri arasında bir ayrımın oluşmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte bu olay, bir nevi Roma Kilisesi'nin, Bizans'tan ayrılması konusunda onu cesaretlendiren bir durum olmuştur. Zira III. Leon döneminde papadan alınan Güney İtalya, esasen 6. yüzyılda Slavlar'ın Balkanları işgali esnasında, Greklerin Sicilya ve Güney İtalya'ya yerleşmeleri sebebiyle kültürel olarak oldukça Helenleşmişti. Helenleşen ve Bizans'a daha yakın durumdaki güney bölgelerinin gitmesi, Roma Kilisesi için batıdaki diğer bölgelerde Latin kültürünü yaymasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca İkonoklazma dönemi

sonrası Balkanlarda din nezdinde Bizans Kilisesi ile rekabete giren ve başarısız olan Batı Kilisesi'nin batıya yönelmesini de daha kolay duruma getirmiştir. İkona kırıcılık dönemi başında Batı Kilisesi'nin ekonomik açıdan zararlı çıkması, Batı Kilisesi'nin Bizans Kilisesiyle olan ilişkisini oldukça derinden etkileyerek, ilerleyen dönemlerde gerçekleşen siyasi olaylar kapsamında, kültürel ve bölgesel sınırların çekilerek iki ayrı kültüre ayrılmasını hızlandırmıştır (Mango, 2002: 132-167).

Bunlara ek olarak, İkonoklazma dönemi sonrası Batı Kilisesi'ni etkileyen bir diğer olay ise Franklarla ilişkilerin güçlenmesi sonucunda Roma Papalığı'nın ekonomik ve siyasi güç kazanmasıdır. Franklarla kurulan ittifak kapsamında Frankların İtalya'yı, Roma Kilisesine bağışlaması, Roma Papalığı'nın ekonomik ve siyasi güç elde etmesine ve böylelikle bağımsız Roma Vatikan Devleti'nin kurulmasına yönelik ilk adım niteliğindedir (Ostrogorsky, 1995: 158; Ware, 1997: 45).

Papa, 751'de Ravenna Lombard'ların eline geçince, batıda yeni bir ittifak aradı ve 754 yılında Frank Devleti'nin himayesini arkasına alarak Bizans'a olan siyasi bağlantıyı kopardı. Bu tarihten itibaren Bizans'tan bağımsız olarak hareket etmeye başlayan Roma Kilisesi, 772 yılından itibaren Papalığın resmi belge ve evraklarında Bizans İmparatoru'nun adı ve saltanat dönemini yazmamaya başlamıştı. O sıralarda batıda ortaya çıkıp dolaşmaya başlayan Constitutum Constantini'nin ise, Papa'nın batı dünyasındaki ruhani ve dünyevi otoritesini vurgulayarak batı dünyası üzerinde gelişmekte olan Roma Papalığının siyasi statüsünü doğrulamak maksadıyla Papalık tarafından gündeme getirildiği tahmin edilmektedir (Martin, 1978; Runciman, 1967; Herrin, 1977; akt., Lee, 2010: 211).

İkonoklazma hareketinin batı dünyasında neden olduğu bir başka olay ise, ayrı bir Hristiyan imparatorluğunun kurularak, Batı Kilisesi'nin Bizans'tan siyasi bağımsızlığını kazanmasıdır. Bu durum, İkonoklazma dönemi içinde Bizans için en büyük siyasi kayıp olmakla birlikte, batı tarihi için yeni bir dönemin başlangıcı durumundadır (Ostrogorsky, 1995: 172; Ware, 1997: 45).

Son olarak İkonoklazma döneminin Batı Kilisesi'nde sebep olduğu etkilerden sonuncusu ise Bizans ve Ortodoks Kilisesi'nin sahip olduğu iç sorunlar sebebiyle Bizans'taki koyu dindar grubun Papa'dan destek istemesi sonucunda bu dönemde Papa'nın kilise üzerinde olan manevi otorite ve üstünlüğünün artması ve böylelikle Batı Kilisesi'nin de dini olarak otorite ve güç elde etmesidir (Herrin, 2010: 472). I. İkonoklazma dönemi sona erdikten sonra, Bizans Kilisesi'nde çıkan iç çatışmalar ve II. dönemde ikonofillerin direniş

faaliyetleri esnasında Studios Manastırı başrahibi Theodoros'un Papa'ya başvurmasıyla İkonoklazma döneminde Papa ve Roma Kilisesi'nin otoritesi büyük ölçüde artmıştı (Lee, 2010: 211).

Sonuç olarak, ikonoklazma döneminde Bizans ile Batı arasındaki ilişkilerde yaşanan gelişmelerin temelinde dini anlaşmazlık bulunmayıp, temel olarak Batı Kilisesi'nin ekonomik ve siyasi durumundan kaynaklı olup bu dönemde Batı'da gerçekleşen siyasi gelişmeler, Bizans'ı siyasi ve dini olarak oldukça etkilemiştir.

4.3. İkonoklazmanın Bizans Sanatı Üzerine Etkileri

Hristiyanlığın ilk döneminde Hristiyan sanatının temelinde Kutsal Kitap'ta yer alan hikâyeler ve Hz. İsa'yı simgeleyen çeşitli resim veya semboller bulunmaktadır. Hz. İsa'yı sembolize eden resimler de, hayvan, bitki ve ağaç şeklinde resmedilmiştir. Bu kapsamda Hristiyanlığın ilk döneminde Hristiyan sanatı kapsamında Nuh'un gemisi, kuzu, balık, kuş gibi hayvanlar, üzüm asmaları, haç gibi resim ve semboller sıklıkla görülmekteydi (Ouspensky, 1992: 65-73). 4. yüzyıldan itibaren, Hristiyanlar arasında hem din eğitimi, hem de Hristiyanlığın kolaylıkla yayılması için İncil'de bulunan hikâyeler, Hz. İsa ve azizlerin hayatlarının tasvir edildiği ikonografi veya resimler kullanılmıştır (Norwich, 2013: 57-73).

Bununla beraber Hristiyanlık için ölmüş olanlar veya kusursuz bir dini yaşam sürdürerek ilahi dünya ile samimi ilişkiler kurduklarına inanılan kişiler, azizlik derecesine yükseltilerek büyük saygı görmüşlerdir. Onlara Tanrı tarafından insanüstü güçlerin bağışlanmış olduğuna, çeşitli mucizeler gerçekleştirebildiklerine ve Tanrı ile insanlar arasında bir köprü oluşturarak, aracılığı üstlendiklerine inanılırdı. Gerçekten de Bizans toplumunda insanlar, Tanrılarına doğrudan ulaşmak yerine bu kutsal kişiler aracılığıyla ulaşmayı yeğlemişlerdir. Tanrı, tıpkı imparator gibi, sıradan insanlar için ulaşılması güç bir otorite olarak algılanmaktaydı. Genellikle azizlerin fiziksel kalıntılarının etrafında yerel bir kült oluşurdu. Aziz röliklerinin bazı mucizeler gerçekleştirdiği inancı yayılır ve ikonları yapılırdı (Akyürek, 1988: 175; Gibbon, 1994: 87).

Takriben IV. yüzyılda ayin sırasında haç ve azizlerin rölikleri kullanılmaya başladığında onların figürlerini kopyalayan portresi ya da tasvirleri de yayılmaya başladı. VI. yüzyıldan itibaren Bizans'ta hızla yayılan ikonlar, üstlendikleri sosyal fonksiyonlarla, savaşlarda zafer kazandırdığı ve bazı ikonların "insan eliyle yapılmadığı" inancı Bizans toplumunda

iyice yerleşerek ikon ibadeti çerçevesinde geliştirildi (Kitzinger, 1976; Haussig, 1971; akt., Lee, 2010: 227).

Aziz rölikleri ve ikon ibadeti kapsamında gelişim gösteren ikonlar, azizlerin bedensel kalıntıları gibi, azizlerin tasvirde bulunan fiziki varlıkları olarak kabul edilmekte, azizin kendi şahsiyeti veya fiziki kalıntılarına gösterilen saygının aynısı, onun tasviri olan ikonlara da gösterilmekteydi. "Böylece ikon sanatı, Bizans kültüründe dinsel dünyanın gerçek dünyaya taşınmasının, görünmezin görünür kılınmasının, söylencenin ve inancın günlük yaşamın içinde cisimleşmesinin bir aracı olmuştur (Akyürek, 1988: 176)."

726 yılında III. Leon'un fermanıyla başlayan İkonoklazma döneminde, haç, kilise ve evharistiya (ekmek-şarap ayini) dışındaki tüm dini tasvirler yasaklanmış, bu tasvirlerin yerine imparatorların portreleri, hayvan ve bitki motifleriyle oluşturulan doğal resimler, manzara veya haçlar yapılmıştır. İkonoklazma döneminde bilhassa Hz. İsa'nın zaferinin simgelenerek Hristiyanlıkta büyük anlam sahibi olan haç, kilise dekorasyonu ve dinsel sanatta öne çıkmıştır (Cormack, 1977: 38).

İkonoklazma döneminde, dini yapılarda uygulanan süslemelere dair yazılı kaynaklar her ne kadar az olsa da, bazı ikonofil kaynaklarda, başta Khalke kapısında olan İsa ikonu olmak üzere, İkonoklast dönemde çeşitli ikon ve ikonografilerin tahrip edilerek, yerine haçların konduğu, kiliselerde bitki, çiçek, geometrik desen, ağaç, kuş gibi figürlerle süslendiği, Milion ve kamu binaları üzerinde bulunan dini tasvirlerin yerine, imparator portreleri, at yarışı, av veya savaş betimlemelerinin yapıldığı ifade edilmektedir. Nitekim Papa II. Gregorius'un III. Leon'a gönderdiği bir mektupta, kilise duvarlarının boş olduğu, dini tasvirlerin yerine bazı anlamsız resimlerin bulunduğundan şikâyet ettiği görülmektedir (Akkaya, 1987: 27; Köroğlu, 1994: 154). Bununla birlikte bilhassa 760'lı yıllardaki baskılar sırasında Ayasofya Kilisesi'nin koridor kısmı ve iki sekraton odası ile Patrikhanedeki ikonlar da imha edilerek yerine haçlar konulmuştur (Cormack, 2000: 94).

İkonoklazma döneminde dini yapılarda ön plana çıkan haç veya değişik stilize bitkisel ve geometrik süsleme kompozisyonları, erken Hristiyanlık dönemine ait katakom ve hipojelerde figürlü tasvirlerin yanı sıra görülen haç ve sembolik resimlerin yeniden güncelleşmesi yoluyla ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ikonoklastların dini görüşü ve kilise süsleme anlayışları, bir bakıma monofizitlere benzemiştir. Bunun örnekleri, doğudaki çeşitli monofizit kiliselerinin süslemelerinde ya da özellikle kıvrık dallar, üzüm ve asmalar, tavus kuşu ve balık, kiborion ve sunak masası gibi kilise litürjik eşyaları ve

çeşitli haç kompozisyonlarıyla oluşan Kapadokya'daki kiliselerde görülmektedir. Bu örnekler arasında, düğümlü geçme ve geometrik desenlerle oluşan Al Oda Manastır Kilisesi, resim programında haça verilen önem ve tasvir karşıtı yazıtı ile ikonoklast anlayışı en açık biçimde yansıtan Hagios Basileios Kilisesi, değişik haç kompozisyonları ve düğümlü madalyonlu geçmeler, bitkisel ve geometrik süslemelerin yanı sıra Kutsal Kitap'taki hikayeleri konu alan freskolar da birlikte bulunan Kızılçukur Ioakim ve Anna Şapeli, Cemil Hagios Stephanos Şapeli ve Güllüdere Hagios Niketas Kilisesi yer almaktadır (Mundell, 1977; Epstein, 1977; akt., Lee, 2010: 231).

İkonoklast dönem Bizans sanatının bir başka özelliği de, bilhassa İslam ve Arap kültür ve sanatı kapsamında gelişen dünyevi sanat anlayışıdır. İkonoklast imparatorlar, sanat karşıtı olmamakla birlikte, sadece dini tasvirlere karşı olmaları sebebiyle, ikonoklazma dönemi bir nevi Bizans'ta dünyevi sanatın canlanma dönemi niteliğindedir. Bu hususta V. Konstantinos ve Theophilos Bizans sanatının bu yönlü gelişimine büyük katkıda bulunmuş olup bilhassa Theophilos döneminde, Abbasi sarayından esinlenerek, Bryas Sarayı yapılmıştır Yine bu dönemde Büyük Saray'a da çeşitli ek pavyonlar yapılmış ve bu pavyonlar, Antik-Hellenistik sanat unsurları dikkate alınarak dekore edilmiştir. Bu kapsamda İkonoklazma dönemi, Bizans sanatı bakımından hem Antik-Hellenistik sanatın, hem de Doğu (Arap ve Pers) kültürünün etkisiyle dünyevi sanatın bir gelişim dönemi olmuştur. Bundan dolayı İkonoklazma dönemi, "Makedonya hanedanı Rönesansı" nın bir başlangıcı olarak nitelendirilmektedir (Cormack, 1977: 43; Akkaya, 1987: 28; Cormack, 2000: 116).

SONUÇ

Bizans İmparatorluğunda 120 yıla yakın uzun bir süreci kapsayan İkona Kırıcılık dönemi, salt dini kapsamlı uygulanan bir siyaset olmayıp, Bizans siyaset yapısını oluşturan devlet-kilise işbirliği kapsamındaki devlet-kilise ilişkileri, Bizans'ın sosyo-ekonomik, politik ve askeri problemleri ve heretik nitelikli dini mezhepleri bulunduran hem iç, hem de dış etkilerin de içinde bulunduğu karmaşık bir hareket durumundadır. 726 yılında III. Leon tarafından başlatılan İkonoklazma hareketinin temelinde birçok sebep ve amaç bulunmaktadır. 7. ve 8. yüzyıl Bizans'ına bakıldığında, içyapıda yaklaşık 20 yıl süresince askeri isyanlarla birlikte taht kavgalarının gerçekleştiği, dış yapıda ise doğuda Sasani ve Arap tehlikesi ile Balkanlar'da Avar-Slavlar'ın iskân faaliyetleri gibi sorunların yaşandığı bir ortam göz önüne konulmaktadır.

Bu süreçte Bizans toplumsal yapısında da çeşitli değişiklikler gerçekleşmiş olup bu açıdan konumuz kapsamında en önemli değişim olarak ikon kültüne yönelik tapınma seviyesinde ibadet durumu ve bu ibadetin bir putperestliğe dönüşü karşımıza çıkmaktadır. Zira bu durum salt Hristiyanlık dinine has bir durum olmayıp, aynı zamanda çalışmada detaylı olarak incelendiği gibi Yahudilik ve İslamiyet için de geçerli olup her üç dinde putperestlik birer günah olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda özellikle III. Leon'un ikonklast politikalarının temelinde üç dinin putperestlik yasağının olduğu görülmektedir.

7. ve 8. yüzyıl Bizans'ında ikon kültünün toplumda oldukça yayılması sonucunda ikon ve din adamlarının etkisi artmış, böylelikle bu durum doğrudan imparatorun otoritesi ve devletin merkezi gücünün azalmasına sebep olmuştur. İmparatorun otoritesi ve devletin merkezi idari sistemini güçlendirmenin yanında, Doğu'daki Arap tehdidine karşı savunma gücünün artırılması için heretik mezheplere sahip bölge halkının Bizans'a bağlanması, Bizans siyasi yapısını oluşturan devlet-kilise hiyerarşisinde bulunan imparator unsurunun yerine ikonların geçmesi tehlikesine yönelik önlemlerin alınması ve böylelikle imparatorun hem siyasi, hem dini statüsünü güçlendirmek, ayrıca ikon kültünün oluşturduğu putperestlik ortamını ortadan kaldırarak dini arındırmak gibi birçok siyasi ve dini neden ve amaçlar, ikona kırıcılık hareketinin ortaya çıkışını açıklamaktadır.

Zaman içinde manastırlar, dindar ve zenginlerin yaptığı bağışlarla gittikçe zenginleşmiş, elde ettiği yüksek orandaki arazilerin vergiden muaf olması, devletin ekonomik sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Manastırların geliri arttıkça, devletin geliri azalmakta, ayrıca yaşanan doğal afet ve veba salgını nedeniyle nüfusta yaşanan azalma Bizans için büyük oranda bir insan gücünün kaybolmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yaşanan afetler, birçok gencin uhrevi yaşama çekilmek için manastırlara gitmelerine neden olmuştur. Bizans'ın sosyal ve ekonomik yapısında yaşanan bu gelişmeler, imparatorların manastırlara yönelik olumsuz görüşlerini şiddetlendirmiştir. Bu kapsamda manastırlar salt imparatorun otoritesini değil, imparatorluğun askeri, ekonomik ve sosyal yapısını de olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle manastırlar, ikonoklazma siyaseti kapsamında en ağır baskıya uğrayan kurumların başında gelmiştir. Nitekim V. Konstantinos döneminde ikonoklast mücadele, keşiş ve manastırların imhasına yönelik bir mücadeleye dönüşmüş, bu dönemde keşişler, ikonofil olmaları nedeniyle değil, sırf keşiş oldukları için imparatorun hedefinde olmuşlardır.

Bu dönemde saltanat süren İsauria ve Amorion Hanedanlarına mensup doğu kökenli imparatorların dini ve siyasi politikalarını ifade eden İkonoklazma dönemi, Bizans'ın siyasi, ekonomik, kültürel ve dini yaşamında oldukça büyük etkiler oluşturarak, hem Bizans, hem Doğu Kilisesi için bir dönüm noktası olmuştur. İmparatorlar tarafından oluşturulan ve imparatorların otoritesi kapsamında uygulanmaya başlanan İkonoklazma hareketi, aynı zamanda Bizans Devleti ile Kilisesi arasındaki bir mücadele niteliğindedir. Ancak yaklaşık 120 yıllık bir süreç sonunda ikona kırıcılık siyasetinin başarısız olması, Bizans Kilisesi bakımından ebedi nitelikli bir zafer olmuştur. Nitekim ikona kırıcılık hareketi, sonuç olarak Bizans'ın ikon ve manastır merkezi kültürünün canlanmasına neden olmuş, bununla birlikte ikonoklazmaya yönelik tartışmalar, Ortodoks Kilisesi'nde ikonolojinin doğuşuna yol açmıştır. Ortodoks Kilisesi'nin kendine has bir temsilcisi durumundaki ikon teolojisi, ikona taraftarlarının ikonları savunmalarındaki teolojik anlayış temelinde meydana getirilerek ikonoklazma tartışmaları sırasında şekil almıştır.

Genellikle doğu kökenli imparatorların dini ve siyasi bir politikası olarak, Anadolu halkı ve Themaları, eğitimli kesim ve askerlerin desteğiyle uygulanmaya başlanan İkonoklazma politikası, Bizans'ın sosyal sınıfın oluşumu ve bölgesel sınırının belirlenmesini sağlayarak, bir nevi imparatorun gücü ve otoritesini ölçümleyen bir siyasi araç durumuna gelmiştir. Bu kapsamda dini nedenlerle baskı altına alınan ikonofillerin cezası ise siyasi nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Zira insanlar, ikona kültüne devam edilmesi kapsamında dini

faaliyetlerden dolayı baskı altına alınırken, cezalarını ise imparatorun emirlerine uymama, yani siyasi sebeplerden dolayı almaktaydı.

Siyasi ve askeri çalkantıların sık yaşandığı Ortaçağ Bizansı'nda tahtın sıklıkla el değiştirdiği ve siyasi açıdan tam bir istikrarsızlık yaşandığından, çalışmanın ilgili bölümlerinde bahsetmiştik. Bu kapsamda ikona kırıcılık hareketi de bu istikrarsızlıktan nasibini alarak, imparatorlar arası bölünmeler geçirmiş, bu kapsamda ikonoklazm hareketi, 726-787 yılları arasında I. İkonoklazma Dönemi ve 814-843 yılları arasında II. İkonoklazma Dönemi olarak iki döneme ayrılmıştır. 787 ile 814 yılları arasında tahta, ikon taraftarı imparatoriçe ve imparatorların geçmesi sebebiyle bölünme yaşanan İkoklazma hareketi 843 yılında son ikonoklast imparator Theophilos'un tahta geçmesiyle bir daha başlamamak üzere son bulmuştur.

Amaçları farklılık gösterse de, uygulanan politikalar bakımından benzer olan I. ve II. İkonoklazm Dönemleri, Bizans'ın sosyal, kültürel, dini, siyasi ve ekonomik yapısında oldukça derin değişimlerin yaşanmasına sebep olmuş, böylelikle bu kapsamda gerçekleşen bazı değişiklikler, Bizans'ın 1453 yılında yıkılışına kadar devam etmiştir.

Özellikle Konstantinapolis'e yakın kısımlarda ikonoklast uygulamalar daha çok ve şiddetli olarak izlenirken, başkentten daha uzağa doğru ikonoklast politikanın şiddetinin azaldığı görülmektedir. Özellikle imparatorluğun Hellas ve Güney İtalya bölgelerinde ikonoklast siyaset hemen hemen hiç etkili olmamış, Pontus ve Karadeniz sahilleri, Kıbrıs, Roma, Yunan adaları ve Anadolu'nun Batı sahil bölgesi de ikon taraftarlarının gönderildiği bir sürgün yeri haline gelirken, kimi ikon taraftarları için de bir sığınak olarak yer almıştır. Bu kontekstte imparatorların siyasetlerinin etki alanlarını işaret eden bölgesel davranışlar, ikona kırıcılık hareketi süresince idame etmiş ve imparatorun otoritesini ölçen bir tür siyasi araç haline gelmiştir. Her ne kadar başkent Konstantinopolis ve ona yakın kesimlerde imparatorun otoritesi fazlalaşırken, başkentten uzak kesimler, sınır bölgeleri ve imparatorluğun batı kesimlerinde yavaş yavaş imparatorun otoritesi azalmaya başlamıştır. Nitekim ikonoklazma döneminde İtalya, Bizans'ın en büyük kayıplarından biri olmuştur. Siyasi açıdan incelendiğinde, 7. yüzyılda esasen din adamlarının etkisinin giderek artması karşısında, imparatorun zayıflayan otoritesi ve merkezi devletin gücünü kuvvetlendirmek için başvurulan ikonoklast hareket, Konstantinapolis ve çevresi ile sınırlı kalmış, bu sebeple imparatorun otoritesi uzak bölgelere ulaşamamıştır.

II. İkonoklazma döneminin, uygulanan politikaların şiddetinin yanında, I. İkonoklazma döneminden ayıran bir diğer özellik ise, ikon taraftarlarına uygulanan baskının niteliği olmuştur. II. İkonoklazma dönemine göre daha şiddetli geçen I. İkonoklazma döneminin en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemde ikon karşıtı hareketin hedefinde olan keşiş ve manastırlar, I. İkonoklazma döneminde ikon taraftarlığının bir temsilcisi olurken, II. İkonoklazma döneminde bu durum tersine dönerek, keşiş ve manastırlar ikonaklast hareketin destekçisi olmuşlardır. Yine bu duruma ters bir şekilde kilisenin hiyerarşik kadrosunda bulunan ve genellikle ikon karşıtı olan rahipler ise ikon taraftarı olmuşlardır. Bu durum II. İkonoklazma dönemini, I. İkonoklast döneminden ayıran önemli özelliklerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak İkonoklazma hareketi görünüşte her ne kadar putperestliğin önlenmesi kapsamında dini bir reform gerçekleştirmek amacıyla yapılsa da, bu siyasetin temelde sosyo-ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Dini, sosyal ve siyasi açıdan Bizans'ı önemli seviyede etkileyen ve Bizans tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğinde olan İkona kırıcılık hareketi sadece Doğu Kilisesi açısından değil, aynı zamanda Bizans'ın siyasi ve sosyal hayatında da etkileyici olmuştur. Nitekim, ikona kırıcılık, ilk olarak arkasında askeri güce sahip imparatorlar tarafından başlatılmış, bu siyaset süresince bölgelerde veya sosyal sınıflar arasında ikonofiller ve ikona karşıtları olarak toplumu ikiye ayırmıştır. İkonoklazma döneminde gerçekleşen en büyük siyasi olay, Batı Kilisesi'nin siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı Bizans'tan uzaklaşması ve İtalya'nın Bizans'ın elinden çıkması olmuştur. Bizans'tan kopan İtalya ve siyasi güç kazanan Roma Papalığı da, Bizans'tan bağımsız olarak hareket etmiştir. 800 yılında Frank Büyük Karl'ın imparator olarak tacının Papa tarafından takılmasıyla birlikte batıda bir Hristiyan imparatorluğu kurulmuştur.

Her ne kadar ikonoklazma döneminde çeşitli olumsuzluklarla karşılaşsa da, Bizans'ın bu dönemde elde etmiş olduğu askeri ve ekonomik gelişmeler de küçümsenemeyecek seviyededir. Askeri geçmişe sahip olan ikonoklast imparatorlar Bizans ordusunu güçlendirerek düşmanlara karşı zaferler kazanmıştır. Bununla birlikte vergi sisteminin yenilenmesi ve önceden Roma Kilisesi'nin malı olan Güney İtalya, Sicilya ve Illyrikum Konstantinopolis Patriğine bağlanarak Bizans'ın geliri artırılmıştır. Bilhassa manastırların mal ve arazilerine el konularak, tarım ve arazi düzeni tekrar sağlam duruma getirilerek, Bizans ekonomisi ve sosyal güvenceler de güçlendirilmiştir. Bununla birlikte ikonoklazma döneminin siyasi açıdan bazı olumsuz etkileri de olmuştur. Bu etkiler, Bizans'ın Batı

Kilisesi ile arasının açılması, İtalya'daki egemenliğinin büyük oranda zayıflaması, Frank Devletini güçlenmesi ile batıda bir imparatorluğun kurulmuş olmasıdır.

KAYNAKÇA

Afinogenov, D., E. (1996). *Iconoclasm and Ecclesiastical Freedom: Two Approaches in Ninth-Century Byzantium, The Christian East*. Its Institutions and Its Thought, Papers of the International Scholary Congress for the 75th Anniversary of the Pontifical Oriental Institute, (Ed., R., F., Taft), Rome.

Ahrweiler, H., (1977). The Geography of the Iconolast World, *Iconoclasm early Islamic art*, 650-1100.

Akkaya, T. (1987). İkonoklazma Devri Sanatı, *Arkeoloji ve Sanat*, 36/37

Akkaya, T. (2000). *Ortodoks İkonaları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.

Akkuş, D. (2018). *Isaurıa hanedanı döneminde Bizans (717-802)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Akyürek, E. (1988) Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Eupemia, *Sanat Dünyamız*, 69-70.

Akyürek, E. (1996). *Bizans'ta Sanat ve Ritüel*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Avcı, C. (2015). *İslâm-Bizans İlişkileri*. Ankara: TTK

Aydın, M. (2002). Bizans Kilisesi'nde ikonoklast (tasvir kırıcı) hareketin kökenleri, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı XIII,

Bahar, H., (2011) *Roma ve Bizans Tarihi*, İstanbul:Kömen Yayınları

Bailly, A.(2006) Bizans İmparatorluğu Tarihi, Nokta Kitap

Barnard, L., W. (1975). Byzantium and Islam. The Interaction of two Worlds in the Iconoclastic Era, *Bs*, XXXVI

Baş, B. (2008). *Ecclesiastical Politics During the Iconoclast Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on the Justification of Imperial Politics*, McGill University, A Thesis of PhD

Brooks, S. (2000). *Icons and Iconoclasm in Byzantium.* In Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art.

Bulgurlu, V. (2005). *Doğu Ortodoks Dininde İkonaların Anlamı, İkonalar*, (A. Özdamar Çev.), İstanbul: Kitap Yay.

Cameron, A., (1992). *New Themes and Styles in Greek Literature: Seventh-Eighth Centuries, The Byzatine and Early Islamic Near East*, Princeton.

Cormack, R. (1977) The Arts During the Age of Iconoclasm, *Iconoclasm*, 37.

Cormack, R. (2000). Icon of the Virgin and Child Between Archangels Accompanied by Two Saints. *Mother of God: representations of the Virgin in Byzantine art*, 262-263

Cunningham, M. (2002). *Faith in the Byzantine World, Downers Grove*, InterVarsity Press

Demirkent, I. (2001). *Bizans Kaynaklarına Göre IV.-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler, Tarih Boyunca Anadolu'da Depremler ve Doğal Afetler Semineri,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.

Diekl, C. (2006). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (G. Bozkurt, Çev.). İstanbul: İlgi yayınları

Gero, S. (1977). Byzantine Iconoclasm and Monachomachy. *The Journal of Ecclesiastical History*, 28 (3)

Gibbon, E. (1994). *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, (Ed., D., Womersley), Vol. III, Penguin Books.

Grabar, O. (1977). Islam and Iconoclasm, *Iconoclasm, early Islamic art*, 650-1100.

Gregory, T. E. (2016). *Bizans Tarihi,* (E. Ermert Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

Haldon, J. (1992). The Works of Anastasius of Sinai: A Key Source for the History of Seventh Century East Mediterranean Society and Belief, *The Byzantine and Early Islamic Near East*, Princeton

Haldon, J. (2002). *Byzantium: A History*, Tempus Publishing

Herrin, J. (1997). The Contextf Iconoclast Reform, *Icololasm early Islamic art, 23,2*

Herrin, J.(2010). *Bizans*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaegi, W., E. (1996). Byzantium and The Early Islamic Conquests, *Journal of the American Oriental Society*. 116 (4)

Karlin-Hayter, P. (2002). *Iconoclasm, The Oxford History of Byzantium*, Oxford: Oxford Uni. Press

Kitab-ı Mukaddes (2016). *Kitab-ı Mukaddes*, İstanbul:Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

Kırbay, A. (2010). *S.Ü. Edebiyat Fakültesi Koleksiyonunda Bulunan Dini Bir Tuvalin İkona İmajında Yorumlanması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Köroğlu, G. (1994). *Bizans Sanatında İkonoklazma Dönemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul.

Küçük, M., A., (2016) İkonografiden İnanca "İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya" Süreci. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 3(8), 230-274

Lee, J. H. (2004) *Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lee, J. H. (2010). *Bizans Siyasî ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843),* Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lemerle, P, (2013) *Bizans Tarihi*, İstanbul:İletişim Yayınları.

Levtchenko, M.V. (2007) *Bizans Tarihi*, (M. Selen Çev.).İstanbul: Doruk Yayınları,

Magdalino, P. (2002). *The Medieval Empire (780-1204)' in Oxford History of Byzantium*, ed. C. Mango, Oxford

Mango, C. (1977a). Historical Introduction, *Iconoclasm*

Mango, C. (1977b). *The Art of the Byzatine Empire 312-1453;Sources and Documents*, Englewood Cliffs.

Mango, M., M. (2002). *Monacticism*, The Oxford History of Byzantium.

Mariamna, F., &, Cunningham M., B. (2008). *Theology Of The Icon, Ortodox Christian Theology*, Mary B. Cunningham, Elizabeth Teokritoff (ed), Cambridge University Press.

Mathews F. T. (2004). Icons And the Religious Experience, *Byzantium: Faith and Power*

Munitiz, J. A., J. Chrysostomides, E. Harvalia-Crook, and C. Dendrinos. (1997).The Letter of the Three Patriarchs to Emperor Theophilos and Related Texts. *Porphyrogenitus*,

Nicholas, P. (2014). *The Sacred Architecture of Byzantinum; Art, Liturgy and Symbolism in Early Christian Churches*, I B Tauris & Co,

Nicol, D. (1991). *A Biographical Dictionary of the Byzatine Empire*, Seaby

Norwich, J., J. (2013). *Bizans*, İstanbul. Kabalcı Yayınevi

Ostrogorsky, G. (1995). *Bizans Devlet Tarihi,* (F., Işıltan Çev.). Ankara: TTK

Ouspensky, L.(1992). Theology of the Icon, *St. Vladimir's Seminary Press,* Vol. I-II

Özdamar, A. (2005). *İkonalar*, İstanbul:Kitap yayınevi.

Özkan, E. (2013). *Mitoloji, İkona ve İkonografya*, İstanbul: Paradigma Akademi.

Parry, K. (1996). *Depicting the Word; Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centrues*, E. J. Brill.

Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (M. Pektaş Çev.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Reinink, G., J.(1992). *Ps.-Methodius: A Concept of History in Response to the Rise of Islam, The Byzantine and Early Islamic Near East*, Princeton.

Rice, T. T. (1998). *Bizans' ta günlük yaşam: Konstantinopolis Bizans' ın mücevheri*. İstanbul: Özne Yayımcılık.

Sherd, J. (2010). *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500–1492*, Cambridge: University Press.

Tektaş, N. (2007). *Tanrı'nın Askerleri 3*, İstanbul: Çatı Kitapları.

Treadgold, W. (1988). *The Byzantine Revival 780-842*, Stanford: University Press

Treadgold, W. (1997a). *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford: University Press,

Treadgold, W. (1997b) *The Byzantine State and Society*, Stanford: University Press

Treadgold, W. (2002) *The Survival for Survival (640-780),* The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press.

Ulf, A. (2005). *İkonaların Teolojisinde İlahi Olanın İkona İmgesi, İkonalar,* (A. Özdamar Çev.), İstanbul: Kitap yay,

Ware, T. (1997). *The Orthodox Church*, London:Penguin Books.

Witakowska, E. B. (1996). Bizans Kiliselerinde İkonaların Konulduğu Yerler. (A. Özdamar Çev.), İstanbul: Kitap Yayınları.

Yıldırım, M. (2005). Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi. İstanbul: Aziz Andaç Yayınları.

Yıldız, H. D.(1982). İstambul'un Müslümanlar Tarafından Muhasaraları, *Lale*,1.

Yılmaz, N. (1993). *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar*, İstanbul: Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Katoloğu.

Yörükoğlu, T. (2006). *Batılılaşma Devri Resim Sanatında Edirne Bulgar Kilisesindeki İkonaların Yeri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

KRONOLOJİ

717	III. Leon'un tahta çıkışı.
721	Emevi Halifesi II. Yezid'in ikonoklast fermenının yayınlanması
726	Ecloga'nın yayınlanması. Thera Adasın'nda volkan patlaması. III. Leon'un emriyle İkonoklazma hareketinin başlaması ve bunun ilk işareti olarak Khalke kapısındaki isa ikonunun indirlmesi.
727-28	İmparatorun emriyle Roma Papalığı idaresi altındaki Kalabria, Sicilya ve İllyrikum'un Konstantinapolis patrikliğine bağlanması. III. Leon'un İkonoklazma hareketine karşı Hellas *theması* ve İtalya'da isyan çıkması
730	Silention'da İkonoklazma hareketinin tasdik edilmesi. İkonoklazma fermanının yayınlanması
741	V. Konstantinos'un tahta çıkışı.
762	İkonofillere şiddetli baskı uygulaması
766	Ayosafya'daki ikonların tahribata uğraması
775-80	IV. Leon'un tahta çıkışı ve ikonoklast siysetinin şiddetten vazgeçilerek ılımlı hale getirilmesi
780	VI. Konstantinos ve İmparotiçe İrene'nin ortak idari döneminin başlaması
786	İrene'nin Havari Kilisesi'nde düzenlediği ikon yanlısı konsilin *tagmata* askerlerinin ayaklanmasıyla başarısız kalması. Başkentteki ikon karşıtı *tagmata* askerlerinin doğuya sevki.
787	II. Nikeia (İznik) Konsiliyle ikon ibadetinin serbest bırakılması.
793	Frank sarayında *Libri Carolini'nin* yazılması ve ikon karşıtı Frankfurt Konsili'nin düzenlenmesi.
798	Arapların Batı Anadolu'ya kadar ilerlemeleri.
798-802	İrene'nin tek başına yönetimi
815	İkonoklazma döneminin tekrar canlanması
820-23	Slav Thomas isyanı. Thedoros'un öncülüğünde geniş çapta ikonoklazma hareketine karşı direniş faaliyetlerinin başlaması.
825	Paris Konsili
829	Theophilos'un tahta çıkışı ve ikonoklast siyasetinin şiddetlenmesi.

838	Amorion Savaşı. İkonofillere şiddetli baskıların uygulanması
843	İmparatoriçe Thedora tarafından İkonoklazma hareketinin sona ermesi ve ikona ibadetinin Ortodoks inancı olarak ilan edilmesi.
843-47	Para üzerinde İsa ikonunun yeniden görünmesi ve Khalke Kapısında İsa ikonunun tekrar konulması.
860	Saraydaki bina ve kiliselerin ikonlarla yeniden dekore edilmesi
867	Ayasofya Kilisesi'ne "Meryem ve kucağındak çocuk İsa" ikonunun konulması.

İKONOKLASTLAR

III.Leon (717-741)

V. Constantin Copronyme (741-775)

IV. Leon (775-780)

V. Leon (813-820)

II. Mikhail (820-829)

Theophilos (829-842)

İKONOFİLLER

Yuhanna Dımışkı (675-754)

Theodoros (775-841)

Theophanes (778-845)

İmparatoriçe İrene (797-802)

İmparatoriçe Thedora (843-847)